

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberiszin-
játék. (Regény.)* • Talajvi-
szonyok a török hódoltság korában. • KOLOZS PÁL:
Ippó Aune. • MISKOLCZY GYULA: *A horvát kérdés és
a délszláv állam gyökerei.* • MAJTHÉNYI GYÖRGY:
Hegyek között. • FELVINCI TAKÁCS ZOLTÁN: *Komjáti Gyula.* • MÉCS
LÁSZLÓ, FALU TAMÁS, GULYÁS PÁL, RÉZ GYULA, SZEGEDI ISTVÁN: *Ver-
sek.* • *Elvek és művek: Hongaarsche Sagen, Sprookjesen Legen-
den.* • Metánia R. T. • Tízennégy július. • *Aranykéve.* • *Hunyadi
Bessenyei György által.* • *Az elvált feleség.* • *Novella- és regényirodal-
munk az abszolutizmus korának elején.* • *Esztétkai becslésünk a mai
közszellem hatása alatt.* • *Szemle: Mindszenty Gedeon.* • *Tudomá-
nyos élet.* • *Színházi szemle.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.*

1929. ÉV

OKTÓBER 15.

20. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre 10 pengő. Tisztviselőknek 7.50 pengő. Külföldre egész évre 48 pengő.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Talajviszonyok a török hódoltság korában...	481	<i>Gulyás Pál</i> : A Nap szemével. (Vers)	502
<i>Mécs László</i> : A kirándulás elmarad. (Vers) ...	488	<i>Majthényi György</i> : Hegyek között ...	503
<i>Kolozs Pál</i> : Ippó Aune ...	490	<i>Felvinczi Takács Zoltán</i> : Komjáti Gyula ...	507
<i>Falu Tamás</i> : Év, amelyben nincsen már tavasz (Vers) ...	496	<i>Réz Gyula</i> : Még látni foglak én. (Vers)	511
<i>Miskolczi Gyula</i> : A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei ...	497	<i>Németh László</i> : Emberi színjáték. (Regény) ...	512
		<i>Szegedi István</i> : A külső Dunaparton. (Vers) ...	539

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>R. Kozma Ilona</i> : Prof. Dr. Alexander Solymossy: Hongaarsche Sagen, Sprookjesen Legenden ...	540	<i>F. I.</i> : Komáromi János: Az elvált feleség ...	545
<i>Kerecsényi Dezső</i> : Molter Károly: Metánia R. T. ...	541	<i>Baros Gyula</i> : Novella- és regényirodalmunk az abszolutizmus korának elején ...	547
<i>Kodolányi János</i> : Tizennégy júliusa	542	<i>Gál János</i> : Dr. Kristóf György: Esztétikai becslésünk a mai közszellem hatása alatt ...	548
<i>df.</i> : Dezsényi Béla: Aranykeve ...	544		
<i>Gál János</i> : Hunyadi Bessenyei György által ...	545		

SZEMLE:

<i>Brisits Frigyes</i> : Mindszenty Gedeon	549	<i>P.</i> : Képzőművészeti szemle ...	556
<i>Eckhardt Sándor</i> : Tudományos élet	551	<i>Prahács Margit</i> : Zenei szemle ...	558
<i>Rédey Tivadar</i> : Színházi szemle ...	552		

A Napkelet t. olvasóközönsége egyben
PFEIFER FERDINÁND

(ZEIDLER TESTVÉREK)

nemzeti könyvkereskedésének

a «Napkelet» főbizományosának

BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-U. 5.

vásárlója is.

Kérjük vásárlásainál a Napkeletre hivatkozni!

Dreher-Maul

csokoládé,

csokoládédesszert,

mártógyurma (tortába)

a hölgyek legkedvesebb cikke!

Tisztelettel kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik az új negyedre szóló megújítás iránt még nem intézkedtek vagy hátralékban vannak, szíveskedjenek az októberi első számunkhoz mellékelt befizető lap felhasználásával az esedékes díjakat mielőbb beküldeni.

A kiadóhivatal.

TALAJVISZONYOK A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORÁBAN.

(Részlet a Homan-Szekfü-féle Magyar Történet most megjelenő V. kötetéből.)

AZ UTAZÓ, kit hivatalának keserves kötelességei Magyarország területén visznek át a XVI. vagy XVII. században, ha még oly közömbös is lelkében a magyar sors iránt, sajnálkozás nélkül nem tudja megtenni útját. Diplomáták és hadvezérek csak úgy, mint kíséretükben járó papok és orvosok megdöbbenve észlelik a pusztulás szörnyű mértékét, melynek benyomásától nem tudnak szabadulni. Az az ország, mely Mohács előtt paradicsomnak tűnt fel idegenek előtt, a török hódítás századaiban csak sajnálkozás tárgya: elpusztult, tönkretett vidék, melyet az utas nem egyszer temetőnek nevez.

Ez idegenek nem tévedtek: a török korszaknak magyar tája lényegesen más vonásokat mutat, mint a XV. században, s ezek az új vonások, a háború és idegen uralom következtései, együttvéve a magyar föld és a rajta lakó nép példátlan elhanyaglásának jelei.

Mert nemcsak az emberek, hanem a föld is, melyen járnak, a talaj is, melynek terményeiből táplálják magukat, ki van téve az emberi történet folyamán előhaladásnak, javulásnak és visszafejlődésnek, vigasztalan dekadenciának. Aminthogy a magyar honfoglalás és Szent István társadalomrendező munkája nyomán addig elhagyott vadon területek a kor színvonalának megfelelő mezőgazdasági kultúra alá vétettek, s ezzel az őstermészet, melynek arcán a korábbi lakók, húnok, avarok uralma nyomokat nem hagyott, most maga is emberivé szelídült: talaj és ember ez egymáshoz hajlása adta meg a lehetőségét annak, hogy a négy folyó hazájában, a Kárpátok félkörében európai kultúra álljon elő. A talajt az ember, a magyarság tette vadonból emberivé, akarattal, gondolattal, munkával; most pedig, amikor e magyar akarat megtörik, szellem és munka kimerül, kiszorul az idegen kézre esett területről, a föld maga is visszaesik korábbi állapotába, újra műveletlen vadonná változik.

A magyar földnek ez elvadulása a török hódoltság területén már a XVI. század közepén megállapítható. Egyenes következtése annak, hogy Győr—Buda—Debrecen vonalától délre a magyar lakosság kipusztult, s nem lévén több emberkéz, mely a falvak határait évről-évre megművelje, az úthálózatot fenntartsa, átvette uralmát a Természet, mely most ismét az embertől függetlenül, emberi célokra nem hajtva termelte ki a maga új növényvilágát, sőt klimatologikus változásait is. Áll ez különösen a Nagy-Magyar-Alföldre, ahol régebben, leszámítva a kún puszták vidékét, falu falu mellett állott, s ahol a középkor kezdetének erdős-lápos jellege, éppen az emberi ész és szorgalom támogatásával, mindeddig még megmaradt. Tudjuk, hogy a terjedő magyar telepedéssel kapcsolatban a Duna-Tisza és a Tisza-Maros vidékén e túlsok erdő egy része már kipusztult: a sűrűn egymás mellett ült falvak és mezővárosok lakói egyrészt legelő miatt, másrészt már szántóföld céljaira is kivágták vagy felgyújtották a határuk belső részein levő erdőket; mindet azonban nem tudták

kiirtani. A középkor második felében így állott elő az az alföldi tájkép, melyet azóta sem lehetett többé elővarázsolni: sűrűn egymás mellett magyar telepek, melyeknek román és gótikus templomtornyai kifehérltek a környező zöld mezőből és a távolabbi zöld erdők közül. Erdő még mindig volt annyi, hogy a humidus éghajlat megmaradjon, s ne adja át helyét a tipikusan pusztai, száharai szárazságnak.

Ez a változás a török hódítás következményeként állott elő. A falvak elpusztultak, ember és háziállat elhagyta a tájéket, futva menekülve, vagy török rabságban. Látni fogjuk, hogy huszonöt-harminc falu helyén egyetlen emberi település, közepes lakosságú város maradt, melynek néhány ezer lakója 2—300.000 holdat, azaz lakatlan pusztát mondhatott immár magáénak. Az ember távoztával megkezdődött a füvek uralma, a talaj begyepesedett, itt elhomokosodott, ott elszikésedett; az Alföld egy nagy ugarrá vált, melynek a megmaradt erdők nem tudtak többé elegendő nedvességet szolgáltatni; a pártartalom fogytával újra megjelent tehát a puszta, melyet a régi századok magyarjai örökre száműzni véltek a magyar földről. De ez a puszta csak most lett igazán puszta: nem a honfoglalás korának fűben és vízben gazdag ősvadonja, hanem tipikus «pontusi» puszta, másodlagos, emberkéz formálta, azaz emberpusztítástól létrehozott kultúrformáció, melyben itt szikes, ott homokos, másutt gyepes területek sorakoznak egymás mellé, s fa és víz és emberlakások helyett legfeljebb törpeerdőt tud magából kitermelni. Ezen az aridussá vált klímájú pusztaságon a mezőgazdasági üzem régi fajtái is elhanyagoltak, s mint látni fogjuk, földművelés helyett állattenyésztés és ennek is a legprimitívebb fajtája, az istálló nélküli, ridegmarhatartás nyújtott a megfogyott számú lakoságnak táplálékot.

Az Alföld pusztajellege, pusztai növényzete, pusztai száraz éghajlata, melyben forró hőségek kemény hidegekkel változnak, fátlansága, víznélkülisége mind a török korszak terméke, tehát a török hódítás következménye. Ugyanezen ok más vidéken, más geológiai és növényföldrajzi előzmények után másként hatott, de a korábbi kultúrviszonyokhoz képest ott is hanyatlást, pusztulást hozott magával. A császárnak és magyar királynak követei Komáromtól Nándorfejevárig dunai hajókon úsztattak le, s e hosszú utazás unalmi közt elég idejük maradt a partokat megfigyelni. A hajózást a Csepelszigettől lefelé igen megnehezítette a sok Dunaág, melyek szabályozatlanságukban a hajósok ügyességét próbára tették: sekélyes helyek, zátonyok szorították keskenyre a hajózható vizet, s ebben is fatörzsek, örvények leskelődtek. A kiöntések közt szigetek, rajtuk ősi vadságban élő erdők. Emberi lakóhelynek nyoma sincs, az utasok első és uralkodó benyomása a borzasztó magányosság, az elhagyatottság érzete. *Horror* és *tristis facies* és *solitudines horridae* a jelzői az elhagyott vidék «szomorú», «borzasztó» arcának, s e jelzőkkel nemcsak a dunai utazók leírásában találkozunk; a Dunántúlnak ma oly kies vidékei, a Balatontól délre és keletre, hasonló képet nyújtanak. Jellemző a török hódítására, hogy a déli Dunántúl viszonyai egyenes folytatását képezik a Duna-Szávától délre élő balkáni viszonyoknak: a lovon vagy tengelyen járó utas észre sem veszi, hogy Magyarországból átkerült a Balkán-félszigetre, mindenütt ugyanazon égetés, pusztítás, elhagyatottság képe. Tolna körül a XVI. század közepén minden leégett és puszta; Bánmonostora: egykor kedves hely, ma elpusztítva, lakatlan. üres; a Duna-Száva vonalán régi kultúrájának nyomai, valamikor a domboldalakon szántók, szőlők terültek el, ma minden puszta és műveletlen. És az emberi, itt mindenütt magyar kultúra nyomait már majdnem elfödte, alig felismerhetővé tette az

újonnan felburjánzó vad növényzet, melyet az utasok egyhangúlag bozónak jellemeznek. A Duna jobbpartján «tövisbokor» nőtt be mezőt, szántóföldet, szőlőt; *veprium horror, verwachsen, Heide* a kifejezések, melyek latin és német útleírásokban Tolnától délre, a Balkánba bemenet a tájék jellegét meghatározzák. Pécestől délre, Eszék és Dárda vidékén oly nagy a fű, hogy egész hadcsapatok elbújhatnak benne, a Szerémség tiszta «Heide», egyenes sík pusztá, benőve bozóttal, melynek egyhangúságát csak még szomorúbbá teszik elhagyott, leégett, már begyepesedő faluhelyek, vidám szőlőknek, szántóföldeknek itt-ott felbukkanó nyomai.

Ezek a megfigyelések a XVI. század közepét jellemzik, tehát már ekkorra kész volt a pusztá, a Heide, az a fogalom, mely azután a legújabb időkhöz felbontthatatlanul összefüggött Nyugatnak Magyarországról alkotott képzetével. Ezek a képek a török pusztítás csodálatos intenzitását mutatják: 25—30 esztendő elég volt, hogy a magyar táj képét, a föld felszínét és a talajviszonyokat gyökeresen felforgassa. Utóbb, az ötvenes évektől a tizenöt éves háborúig sokkal rövidebb idő folyt le, semhogy a török korszakot ilyképp bevezető első nagy pusztulás bármiképp is jóvátehető lett volna. A század második felében, a háborút megelőzőleg csakugyan hasonló megfigyelések állanak rendelkezésünkre, a Dunántúl és a Szerémség széles területei ekkor is «Heide» még, rajta csupa szétrombolt falu és kastélyrom, épület sehol, úgyhogy a karavánokban járó emberek a pusztán kénytelenek éjszakázni. A tizenöt éves háború a pusztítást csak még súlyosabbá tette, s egyúttal területi mértékét is kibővítette: Budától északra, keletre eső vidékek, a Tisza-Körös-Szamos szöge ekkor váltak hasonlóképpen lakatlanná. A pusztá, fű, tövisbokor könyörtelenül tovább ette magát a magyar mezőgazdaság talajába, s a következő XVII. századra már készen volt a magyar pusztá, mint gazdasági alakulat, melyet területileg itt-ott megpróbált ugyan még a török földesúr is visszaszorítani, de nagyobb eredmény nélkül.

Az Alföld homokos, szikes, vízszegény pusztajellege, a dunántúli vidék lakatlan bozót volta kiegészül egy harmadik tájfajtaival, s ez a mocsár, ingovány, vadvizek, szabályozatlan folyók állandó kiöntéseit feltűntető területek. Ma már tudjuk, hogy a középkor is sokhelyütt megtartotta azon vizes, mocsaras, lápos jellegét az országnak, mely a honfoglalás korában megvolt, s így a magyarságra is átszállott. A középkor okleveleiben folyton patakokkal, vizekkel, halastavakkal találkozunk, melyeket ma hiába keresnénk a térképen. Ezek a vizek azonban lakott telepek igájában voltak, az ember meghódította és folytonosan kihasználta őket, a halastavak gondozásban állottak és mindegyik mellett ottlaktak az emberek, akik a halgazdaságot kihasználták s ez magánjogilag kötelességük is volt. A török korszakban itt is elhagyja a földet a dolgok értelmes szabályozója az ember, a vizek úr nélkül terjeszkednek, s versenyt fálják fel a homokkal, a szikesekkel, a bozóttal, a korábban emberi lakhelyeket, a mezőgazdasági kultúra helyeit. A szabályozatlan vizek uralma ilymódon kisebbiti a magyarság lakhelyeit még azon túl is, hogy az Alföldön és a Dunántúl a két említett formáció, pusztá és vadonbozót terpeszkednek szét. A Tisza felső folyásának mellékfolyói állandó árterülettel bírnak, mely alig fogható többé e korban az eke alá; a Bodrogköz csupa víz, sőt a Rákócziak nagy munkácsi és szentmiklósi uradalmainak is nagy csapása az árvíz, mellyel emberi kéz nem bír többé. De a Szamos és Körös folyóvidéke is egészen más képet mutat, mint manapság. A hegyek karéjából a magyar síkra kilépő folyók lomha vizeikkel csakhamar megállanak, tavakká szélesülnek, s ahol ma a szemtermelő mezőgazdaság legjobb földjei terülnek el, ott az állóvizekben magányos halászok

gyakorolják ősi mesterségüket és a ma tipikusan szárazföldi, vízi tájképnek akkori lakossága csónakon kénytelen a szomszéd városba utazni. Így terjed Sarkadtól Gyuláig síkvíz, melyet később a «megmérhetetlen sarkadi tónak» emlegetnek, s ezen át folyik némely térkép szerint a Fekete-, de a Fehér-Körös is. Nagyszalonta, a XVI. században igen kis község, erdők és ma már ismeretlen négy folyó közt fekszik, mocsaras vidéken, hozzáférhetetlenül; a nagy utak, Aradról Váradra, Gyuláról Váradra, a XVII. században is kénytelenek elkerülni. Békés és Doboz községek lakói, mikor a békési bég határigazítás miatt egybehozza őket, hajókon találkoznak, a terület erdőből, halászó vizekből, nádtermő helyekből áll. Hasonlóképen vizen át történik a közlekedés Csaba, Gyula, Békés között, hol ma tanyák közt nyoma sincs a víznek: a sásos réteken át csónakon járnak, a Körös vizei, s velük összefüggő megszámlálhatatlan ér árasztja el az egész szarvasi síkságot, s így érthető, hogy az ecesdi lápon, az alibunári mocsárvidéken kívül a Tisza felső folyásától, a Bodrogtól kezdve szinte megszakítás nélkül húzódik le délnek, az országhatár, az Alduna felé ez a vízi övezet, mely kelet felé csatlakozik az Alföld homokos, pusztai vidékeihez. A víz azután siet kitermelni a maga sajátos állatvilágát: szúnyog, béka, vízimadár, farkas lakik a ma búzatermő síkságon, az állóvizek kigőzölgéseiből állandó mocsárlázak törnek elő, a lakosság, ha újonnan próbálják a falvakat betelepíteni, tavasszal lázakkal küzd s a pokolvar lokalisan épűgy uralkodik akkor, mint manapság a víztelen, már pusztajellegű tanyaterületeken a tüdővész.

A kecskeméti pusztáról, amint ez a török korszak után megjelenik, ma már a néprajzi kutatás eredményeként világos képünk van: víz, láp, homokbucka, törpenövényzet alkotják e kép egyes vonásait, s a nép nyelvében különböző ma már többé-kevésbé kiveszett kifejezések élesen elhatárolják e pusztai táj jellegzetes részeit. Vízeres laposok, tocsogós kelők, haragoszöld sömjékek, szénás szittyók, zombékos turjánok, síksós bogárcsirtavak, ragyás vakszíkek, gyöps szigetek, kopár siványok, hegyes-völgyes buckák, ezeken a pusztai növények, nyárjasok, borovicskák, sefü-sefa-félék, a homokon királydinnyék, s ökörfarkkórók, a mezőn ördögszékér, mit a szél hajt, a siványokon árvalányhaj, hozzá a jellegzetes fauna: a nádasokban rókák, sasok, bíbicek, vízicsibék, gémekek, gólyák, vadgalambok: ezek adták meg a kecskeméti pusztának pusztajellegét, mielőtt azt tanyarendszerek, kisbérletekkel, munka alá vonták volna. Képzelnék el ezt a pusztát az Alföld széles vidékein, s képzeljük el ez aránylag szelíd, mert legalább ridegmarhatartásra alkalmas pusztajellegét sokszorososan elvadítva: lakatlan pusztává, feneketlen lápos mocsárrá, mérhetetlen tavakká, s csak így kapjuk meg a török korszakbeli Magyarország azon területeinek képét, amelyeket korábban, a török hódítás előtt, a magyar kultúra évszázadokon át megmunkált.

Az Alföldön nincs ezeréves pusztai terület, az Alföldet pusztává csak a török hódítás tette, pusztai jellegét a XVI. század mutatja először.

Az ország többi részén a talajviszonyok nem mentek át hasonló végzetes változáson. A Duna és Tisza mellől északra és keletre kisugárzó török hatalom elől a keresztény lakosság a Kárpátok hegyes vidékeibe vonult, Felső-Magyarország, dunántúli nyulványával és Erdély, északi hatalmi körével nemcsak a magyar nemzet politikai életformáit alkotják e két században, hanem egyúttal a település új medencéivé is váltak. A Kisalföld, a Dunántúl, a Kassa körüli völgyek megteltek lakossággal, felszíva a török elől menekülteket, akik nagy tömegekben, egy századnál tovább szinte megszakítás nélkül özönlöttek e nyugalmasabb vidékekre. Így vált lehetővé a Felvidék erdős hegyvidékeinek fokozottabb igénybevétele a mezőgazdaság céljaira, melyhez hasonló processzust

az északkeleti felföldön, valamint Erdélyben, magyar és szász földön egyaránt megfigyelhetünk.

Erdőből, felgyujtva vagy kivágva, legelővé vagy szemtermelő majorsággá igen sok vált e korszakban a királyi Magyarország területén, de általános javulásról itt sem beszélhetünk. A folytonos háborúk itt is megtették a magukét: török-magyar háború, tatár-teelés, de még erdélyi fejedelmi támadás után is szinte szabályszerűen jelentkeznek az éhhálal, bizonyítékául annak, hogy e hadi mozdulatok nyomán az illető vidéken senki sem aratott. Ily átmeneti csapások mellett egyes, a török szomszédságban fekvő vidékek már mélyrehatóbb változásokon mennek át: a Dunántúlnak Sopron—Szombathely vonalától keletre és délre fekvő részei, a Kisalföld, Érsekújvár körül és előtte, továbbá a török torkában fekvő szlavon-horvát megyék, egészen Körösig és Zágrábig hosszabb ideig tartó háborúkban az Alföld pusztulásához hasonló vigasztalan képet mutatnak. A Dráva és Száva közén a szerémségi bozóthoz Nyugat felé őserdők öve csatlakozik, benne mocsarak, majd vadonszerű legelők, melyekben új, balkáni jövevények ezer- és tízezerszámra legeltetik birkáikat, minden rendezett erdőművelés lehetetlenné tevőit. Tovább északra a Bakony rengetegei megint emberek nélkül, magukra hagyva terjeszkednek Győr és Buda felé, tőlük délre Székesfejérvár felé és messze azontúl, az állóvizek, mocsarak sárvize uralkodik, északon pedig a Duna ágai, a Rába és Rábca vízhálózata vetélkednek kultúra-építkezésben a Tiszával és Körössel.

Ezekre a vidékekre: a dunántúli mocsaras területekre, a Duna kiöntéseire a Csallóköztől Budáig, továbbá a Nagyalföld északi részeire, a kecskeméti és kúnpusztáktól felfelé vonatkoznak azon megfigyelések, melyek szerint már a XVI. század második felében is mindezen, korábban a magyar telepedés központi fészkeit alkotó vidékek már annyira egészségtelenek és emberi lakásra alkalmatlanok, mint akár Oláhország dunai vidékei, avagy egyes távoli, tropikus gyarmati országok. Legalább is ez a benyomása az erre járt német orvosoknak, természetvizsgálóknak, akik 1566-tól kezdődőleg folyton újra és újra megállapítják, hogy elsősorban a Duna és mellékfolyóinak kiöntései miatt az elmosarasodás nagy léptekkel halad előre, az erdők a mocsarakban elpusztulnak, visszafejlődnek, a talajnedvesség abnormissá lesz, forró napok hideg éjszakákkal váltakoznak s a mocsaras kigőzölgések rosszindulatú lázakat, járványokat termelnek. Az 1566-ban Szigetvár megsegítése helyett Győr körül álldogáló német sereg orvosai mindezt így látják, mint a tizenöt éves török háborúban, majd a felszabadító hadjáratokban ittjártak is. Az idegen zsoldos katonaságot a török fegyveren kívül még nagyobb mértékben pusztítja ez a mocsaras klíma, minek következtében Magyarország a «németek temetője» lesz. A járványok, különböző tifózus lázak közt csakhamar fellép a «magyar betegség», a «morbus Hungaricus», melynek legrégebb nyoma 1542-ből van, amikor a Budavár elfoglalására jött s a pesti mocsarakban táborozó német hadseregnél jelentkezett. Az 1566-i hadjárat után a hazatávozó katonák behurcolták Bécsbe is, ahol nagy halálozást okozott, majd pedig onnan Németországon, Hollandián át Angolországba is átcsapott. A betegség okozóját egykorú megfigyelők egyhangúlag a talajviszonyokban látják: a sok kiöntés, álló víz a Magyarországon ekkor már állandó nyári és őszi nagy hőségben megromlik, egészséges ivóvíz sehol sincs, a katonák romlott halat esznek, rossz bort, rossz vizet isznak; nagy területeken átvonulva sehol élelemre nem találnak, s mikor végre egy-egy lakott telephez közelednek, éhségtől, szomjúságtól hajtva megrohanják, felprédálják azt; a marhát rosszul süelve félig nyersen falják, ami mind elősegíti

e tábori hagymászerű betegség gyors és halálos terjedését. Ha azonban ilyképen Magyarország megromlott talajviszonyai járványokat okoznak az ittjárt idegen seregekben, viszont ezek a seregek, megfertőztetve e hagymázás lázaktól, maguk is hatalmas kórokozóvá lesznek és egész országreszeket fertőznek meg. A német hadak rendtelensége, táborainak egészségtelensége és piszkos volta állandósította e betegségeket magyar földön, s ha a sereg ki is vonult az országból, kórokozó baktériumai itt maradtak a bennszülött lakosság fertőzésére. A német táborokban 10—15, nem egyszer 20.000 ember is élt együvé zsúfoltan, mindenemű higiénikus berendezés híján, ürülék, hulla, dög mindenfelé, a holttesteket nem ásták el elég mélyen, úgyhogy például az esztergomi új temetőt 1598-ban férgek lepték el. A mocsarak különben maguk is kitermelik férgek és rovarok myriádjait, a szabadban tanyázó katonák ki vannak téve bolha, szúnyog, fülbemászó csipéseinek, békák inváziójának. Nem csoda tehát, hogy az amúgy is maláriás talajviszonyok közt súlyos vérhasok — dysenteria Pannonica — terjednek el, s a «magyar betegség» is ehhez hasonló, kiütéses, foltos hagymáz, mely ellen az akkori higiénikus viszonyok közt alig tudnak az idegenek védekezni. Szerintük a magyar «aer» mindennek az oka, az egész földön nincs rosszabb Magyarország levegőjénél.

A valóságban a talajviszonyok ez elvadulását az idegenek sokkal súlyosabban érezték, mint a bennszülöttek, a magyar lakosság. Ez utóbbi már a század végén ösztönösen védekezett a mocsárlég, mocsárvíz hatása ellenében, s legalább két generáción át ki lévén téve e káros behatásoknak, életmódjában hozzáalkalmazkodott és szinte már immunissá lett. Mialatt a német zsoldosok mint legyek pusztulnak a magyar betegségben, addig a magyar jobbágylakosság és katonaság alig kapja meg e világosan contagiosus, járványszerű betegséget. A magyarok, s velük a török végvárok őrségei óvatosabbak étel-italban a németeknél, a húst jobban kisütik, a tisztaságra többet adnak, nem rohanják meg az úton előkerülő tócsákat, mint a németek, akik békával teli állóvizekbe, pocsolyákba is belefeküsznek, hogy minél többet és gyorsabban ihassanak belőlük; a magyar inkább bőrtömlőt hord magával, teli iható vízzel. Emellett állandó védekezési módja a fokhagymaevés, vizet csak fokhagymára iszik, s általában a magyarnál a hagyma már nem élvezeti, alkalmi cikk, mint az ittjárt németeknél, hanem annyira mindennapi eledel, akárcsak a kenyér. Míg tehát a talajviszonyokban a malária és vele vegyesen fellépő mindenemű hagymázos láz, anyagcserével is összefüggő járvány a megromlott országban szinte endémikussá válik, addig a bennszülött magyarság hozzáedződik e keserves viszonyokhoz és testi erejét, egészségét csorbíttatlanul adja át későbbi nemzedékeknek. A borítal az, amihez e maláriás világban a magyar köznép, hajdú is mindinkább hozzászokik, a rossz ivóvíz helyett: bor és fokhagyma védelme alatt a magyar katona, az idegen orvosok véleménye szerint, étkezésben nem tart ugyan mértéket, de még sem árt neki.

Nem említjük itt a különböző epidémiákat, pestist, pestisszerű lázakat, vérhas, diphtériát, rosszindulatú anginákat, melyek e két században Európa egész lakosságát könyörtelenül tizedelték: mindezek általános európai bajok, időnkint az észszerű kultúra legmagasabb fokán álló London lakosságát épügy kipusztították, mint Lengyelország vagy Törökország vidékeit. A halálos kimenetelű forró lázak magyar fajtája, a morbus Hungaricus, a lues Pannonica is csak azért érdekel itt bennünket, mert bizonyosságot szolgáltat azon végzetes változásokat illetőleg, amelyeken Magyarország talaja, éghajlata, földje néhány évtized alatt keresztülment.

Bármennyire hiányosak is adataink, s bármennyire nehéz, sőt lehetetlen is határozott vonalakkal elhatárolni a térképen a talajromlások szíkes, homokos, mocsaras, pusztaszerű formáit, politikai történetünkkel kapcsolatban teljes bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy itt a nyugati és közép európai történetben szinte páratlan eseménnyel állunk szemben. Szó sincs róla : a történetek összefüggését tekintve, nem a természet győzte le az embert, hanem az ember maga adott át a természet vad játékának egy régi, százados munkával kultúrált területet. Kelet és Nyugat küzdelmében a rabszolgatartó török állam ragadván magához a győzelmet, a magyarság európai civilizációjának nyomai is kipusztultak s helyükön a talajviszonyok fentírt változásai következtében kultúrától mentes, kultúraellenes puszta terjedt szét. Az embernek pedig újra meg kellett kezdenie a harcot a természet e szabályozatlan s romboló erejével szemben s ha ma anyagi kultúránk kifejlődésének nehézségein tőprengünk, ha Alföldünk szaharai hőségét, átmenetnélküli klímáját, szíkes területeit, nehezen javítható homokbuckáit és alig szabályozható vízereinket számbavesszük, mint egyúttal szellemi emelkedésünk akadályait is : akkor ne a természetet okoljuk, hanem ezt a két századot, mely a török elleni védelem állandóságában a magyar kultúrával együtt a magyar klímát, a magyar földet és talajt is, széles területeken, többé alig javíthatóan megrontotta.

Szekfű Gyula.

A KIRÁNDULÁS ELMARAD.

Az izgalom megszállta a falut.
Százltíz gyerek ma éjjel nem aludt.

Százltíz gyerek ma ébren álmodott :
valaki vert egy nagy gyerek-dobol

és meneteltek az áldott mezőn,
játékra, szabadságra éhezőn.

Szép volt az erdő, a Latorcza-part,
mindenki játszott úgy, ahogy akart,

sok szív-puzdrán megnyílt a kis lakat
s lődöztek arany kacaj-nyilakat,

nagy tüzet raktak, lobogott a láng,
körültáncollták s mondták : ispiláng,

magas ját mászni hívtak bátrakat,
fényből verték az öröm-sátrakat,

volt labdaverseny, volt versenyfutás,
csupor-töréshez kellett nagy tudás,

felhőilen égből hullt cukor-eső :
édes lett sok száj, sok cukor-leső,

egy virágzó vadkörle megőrüll,
mert sok gyerek alája tömörüll,

a lombok közt is ült pulyácska, sok,
a plébános úr Póságól olvasott,

fürödtek is, külön lányok, fiúk,
apró hajókat vitt a vízi út,

ugrált az ötven meztelen kölyök,
ötven mozgó test vízben, víz fölött ...

Igy volt ... százltíz gyerek így álmodott ...
Igy kellett volna lenni s a dolog

elromlott : hogy megjött a virradat,
esett . . . s a szép majális elmaradt.

Iskolaudvar. Az eső pereg,
az éggel együtt sir száztíz gyerek.

Ki érti Istent? Titkos terveit?
Miért ríkatja meg kedvenceit?

Most millió vetésnek szomja van,
ezer erdőnek szomjas lombja van,

sok-sok szegénynek kenyérgondja van
s az Istennek mindenre gondja van:

felhőkannákból mérföldek felett
erdőket öntöz, búzát, réteket

— s elázik közben egy kirándulás,
sok öröm-sátor, ábránd kacagás.

Ne sirjatok aprócska magyarok,
mesénkben mink is így jártunk, nagyok.

Akartunk menni szebb jövő felé
s vihar-sövény állt lábaink elé.

Isten küldött egy véres jelleget,
vérzapor hullott, sirtunk eleget,

eláztatta az öröm-sátrakat,
zokogás rázott gyávat, bátrakat.

Új, szebb tavaszba, mint a madarak,
készülünk s a majális elmaradt.

Ki érti Isten titkos útjait?
Kedvenceit miért ríkatja itt?

Újabb kirándulásról álmodunk
s elindulunk ha kivirul botunk.

Mécs László.

IPPÓ AUNE.

IPPÓ AUNE körmével a jégvirágokat kapargatta az ablakról, lenézett a völgybe és felnézett a szürke hófelhőkben gomolygó csúcsokra. Már harmadnapja fogoly volt.

A hó majdnem betemette a menedékházat, amely a nagy Skalm lapos gerincén biztosan állja a viharokat. Tetejéből karcsú kémény emelkedik, lilás hó simul rá, vékony füst szivárog belőle.

Ippó Aune fűt, még öt napi fakészlet van a kunyhóban, amelyben most egész egyedül lakik. Hátizsákjába Haukland egyik regényét gyűrte lenn a városban, sok ennivalóval, narancssal, de nem nyúlt még hozzá, pedig unatkozott egy kicsit.

Inkább kapargatja a jégvirágokat és nézi a meredeken alábukó hómezőket, amint, hideg, lila fényben sugároznak. Majd csak erre vetődik valami favágó, aki a tulsó oldalról igyekszik a távoli városba — gondolja, vagy egy turista jön a városból, azzal együtt nekimerészkedik a sugárzó völgyeknek. Esetleg egy pálinkaszagú kereskedő jön a szolgájával, faggyúgyertya és cukorkészlettel, meg petróleumos üvegekkel, lesiklanak Nilóba, amelyet most nem lehet látni a nagy ködben.

Három nappal ezelőtt kapaszkodott fel Ippó Aune a Skalmra, hátizsákjával és sível a vállán, akkor még nem volt olyan nagy hó. Tulajdonképen azért jött fel ilyen messze, hogy néhány napon keresztül egyedül legyen: gondtalanul csúszkáljon a szikrázó réteken... Nagy elhagyatottság, csend, hó és hó, csipős tiszta szél. De a hó betemette, kicsit mulatott is aggodalmaskodásán: ha most újabb vihar jönne, éheznie kellene.

És öt nap múlva megfagyna. A központi kórház gőzfűtéses folyosóira gondolt, ahol alorvosi minőségben szerzi kenyérét.

A szürkület hangtalanul hullatta el különös árnyait, a szél teljesen elállt, a gruuni mezők felől két apró fekete pont bontakozik ki, gyorsan közelednek a kunyhó felé.

Emberek.

Aune örömmel ugrik a petróleum lámpás felé, leakasztja a gerendáról, meglóbálja az ablakban a fényt. Az emberek szuszogva közelednek, leoldják talpfáikat s miután elkotorták az ablak alól a havat, nagynehezen bemásznak rajta.

Csakugyan a nilói kereskedő és szolgája, hátukon vörös és kékcikos batyukban a gyertya, cukor és fűszerkészlet, a petróleumos üvegekkel...

— Hogy elvinnék-e magukkal Nilóba? Hát bizony elég nekik a batyu a hátukon, de ha a kisasszony le tud siklani a maga talpán, velük jöhet.

— Hallom, hogy útközben van egy nagy ugrató, ugrani nem tudok. Ha esetleg kerülő úton mehetnék, de a kerülőt nem ismerem, máskülönben már nekivágtam volna — teszi hozzá önérzetesen.

— Bizony akkor a kisasszonynak várni kell, mert ők nem kerülhetnek, a skalmi erdők amúgy is tele vannak farkasokkal, mióta a nagy hideg leszorította őket északról.

A lány arcát egy kicsit megszínezi a bosszankodás, de méltóságos közönyt mutat, Peer, a szolga, vigyorgó szemekkel kacsint a nadrágjára.

— Ejha!

— Mit mondtál? — förmed rá.

A lila arcú kereskedő teát kérne, ha kapna s közben megjegyzi, hogy túlságos vakmerőség, egy ilyen finom kisasszonynak ide a Skalmra felmerészkedni.

A lány dühös rájuk, ez látszik rajta, nem akar beszélgetni, csak röviden tárgyalt velük, pedig három napja már csak önmagával társalgott és a csúcsokról lezúduló szél nyöszörgését hallgatta.

— Teát azt kaphattok, rumot is bele, de adtok helyette egy fél üveg petróleumot...

— A kisasszony jó kereskedő lenne, tán az is, a városban a nők is kereskednek — mosolyog a magasabbik férfi és kibontja batyuját.

— Én orvos vagyok és nem kereskedő...

Peer csóválja a fejét s száját félig kinyitja:

— Ejha!

Aztán sietve kimásznak és csakhamar eltűnnek a szürkületben, Niló felé, egy félliter petróleumot hagyva a kunyhóban...

Aznap még egy vendége volt a kunyhónak. Mikor a sötétség már majdnem ráfeküdt a csúcsokra s már csak a hómezők foszforeszkáltak bizonytalan szürkés fényben, akkor jött. Talpfáit lecsatolta és ő is az ablakon mászott be. Ippó Aunét váratlanul érte a látogatás, mégis nagyon örült neki. A férfi nem afféle regényfigura volt, középtermetű, izmos, az arcát keresztül-kasul ráncok barázdálták, de szeme gyermeki derűvel mosolygott.

— Vilhó Ohjansun vagyok, bocsásson meg, hogy a kunyhót kénytelen lesz velem megosztani, de aligha szabadulunk innen egyhamar, nyugatról súlyos hófelhőket tornyosít össze a vihar.

— Könnyelműség volt ilyen időben a Skalmra mászni...

A férfi összehúzta a szemöldökét és így még mosolygósabb volt az arca.

— És ön?

— Ó én már három napja telelek itt, professzor úr.

— Mi az, ön ismer engem, hogy tudja?

A lány csengően kacagott:

- Valamikor tanítványa voltam Ohjansun professzor...
 — Nahát milyen csodálatos véletlen! Végtelen örülök neki.

* * *

— Nem zavarom Aune kisasszonyt?

— Ez menedékház, ahova mindenki joggal betérhet, ilyen viharos időben; igazán nem várhatom el, hogy ön mint egy lovag a küszöbön dideregje végig az éjtszakát... Hisz megfagyna. Inkább azt mondja még nem kemény a fekhely? Igaz, egy férfit ilyen kérdéssel vérig lehet sérteni, látja butaságokat mondok... hallja Ohjansun professzor, még közelebb jöhet valamivel, ne féljen, nem fog megbántani, ha véletlenül meglök a könyökével... fel se fogok ébredni, nagyon mélyen alszom.

— Irigylésre méltó az álma, biztosan jó idegei vannak.

— Nem mondhatnám, professzor úr, tulajdonképpen azért menekültem fel ide, mert a kórház fűtött folyosói izgatni kezdtek, néha a kórteremben indokolatlan forróság lepett el, a torkomat száraznak éreztem... Szomjúság, forróság... száztizes pulzus.

— Mennyi volt a vérnyomása?

Aune kicsit hangosan kacag, a férfi szürkés haján végig reszket az ablakon beszűrődő bizonytalan fény.

— 120! Kollegáim azt mondták, ezt a szerelem teszi.

A férfi fölkászálódik:

— Várjon, rádobok a tűzre még néhány tuskót, aztán tovább beszélünk — utána újra becsavarodik pokrócaiba, megigazítja a lányét is, a haja alatt turkál, aranszőkesége ráfolyik a kezére...

— Milyen ijesztően sápadt maga.

— A fény teszi, a hőmezők. — Felkönyökölnek mind a ketten, az ablakon opálos kékes tej ömlik be, reszketeg visszfénye a szikrázó mezőknek, távoli üvegharangok csilingelése, testetlen furcsa álom valószínűtlen alakjait szövö be a téli éjtszaka... Liliomok édes, megfagyott illata...

Lassan közeledik a Skalm fölé puha, gomolygó felhőtömeg, belehasad a kiálló sziklacsúcsokba, eltakarja a Medve csillag hunyorgó szemét, amelyik távolról hunyorog, nagyon messziről, puha hályogot von az égbe... Talán hó esik majd megint...

Elaludtak, reggelig fel sem ébredt egyikük sem.

* * *

Másnap korán reggel majdnem egyszerre ébredtek, a férfi, aki a lóca külső szélén aludt, kelt fel előbb, tüzet rakott, az ablakdeszkáról havat sepert a szamováriba és ráakasztotta a tűzhely fölött feketélő vashorogra.

A lány a takaró alól hunyorgott ki s figyelmesen nézte a reggeli készítés műveletét; tetszetek neki a tanár megfontolt mozdulatai és nagyon nyugodt ábrázata, amint a lángokat nézte.

— A cukor a hátizsákom külső zsebében van az alumínium dobozban.

— Köszönöm, Aune kisasszony, örülök, hogy készletünk, amelyre nem számítottam, duplájára emelkedett, így legalább tovább bírja majd közös háztartásunk — összedörzsölte kezét, mint aki nagyon megelégedett a mindenséggel.

— Biztos, szeretne felkelni s noha egy lócán aludtunk, szegényli magát. Tudja mit, én elfordulok addig, míg elkészül grand toalettjével. Máskülönben hogy aludt? Én pompásan.

— Nagyszerű, igazán örülök neki Ohjansun tanár, grand toalettem máskülönben már elkészült; tudja, egész jó dolog így ruhástól ébredni, mindig olyan unalmas reggel felöltözni.

— És a hajával is elkészült már? — ezalatt újabb adag havat söpört le az ablak külső támaszáról.

— Hm, de mulatságos dolgokat kérdez.

A lány sebesen végig tépte magát fésűjével s a tanár elé lépett.

— Tessék, itt a mosdóvíz. — Aune kisasszony végig dörzsölte arcát a hógolyóval, egész kipirult tőle, megszínesedett, a szeme felvillant.

— Ohjansun tanár!

— Parancsol?

— Ön sokkal, de sokkal idősebb nálam.

— Harminc évvel kedves kisasszony, ne féljen, nem sért meg velem, barátságosan heherészett.

— Csak azt mondja meg, miért kérdezte meg, hogy a hajam rendben van-e?

— Bizony elég furcsa kérdés ilyen körülmények között, magam is elismerem, az előzménye: — hát elmondom. Valamikor megnősültem, azután elváltunk, rég volt az nagyon, azért, mert feleségemmel nem értettük meg egymást. Kicsinységeken mulott... Például reggelizni mindig fésületlenül jött be hozzám...

— És ez bántotta önt? Önt, Ohjansun tanárt, a streptokokkusok, a rákos daganatok kórokozójának felfedezőjét? ...bocsásson meg, hogy most mint tanítványa...

— Megbocsájtok kedvesem, hogyne bocsájtanék meg, egy szóval sem mondtam, hogy nem én voltam az oka... Feleségem ragyogó s ünnepelt szép asszony volt a helsinki sétányokon, délben mikor süttött a nap... Mielőtt elvettem, zenével, irodalommal sőt biológiával foglalkozott és én örültem, hogy segítőtársam lesz a munkában is... Úgy beszéltük meg, hogy teljesen egyenrangúak leszünk. Furcsa ilyet megbeszélni. Ezt ő mindig különösképp hangsúlyozta, nem zavarjuk egymást, ha dolgozni akarunk, függetlenül élünk egymás mellett, a házasság nem kötheti meg kezünket... Szép gondolatok voltak ezek, fiatalok voltunk... Hát igen, egyenrangúak leszünk, s ő követni fog és segítőtársam lesz. Eleinte együtt mentünk kirándulásokra, hatalmas hegyeket másztunk meg, végiggázoltunk Sávó tundrás tájain, én akkoriban

a mocsarak miazmaival foglalkoztam, ő pedig kísért, sőt eleinte jegyzeteket csinált . . . De előbb kifáradt, kifulladt, a hegy tetejére már egyedül értem fel. Végtelenül bántott és bosszantott . . . Erőszakoltam, hogy csak jöjjön, erősödjék meg, hogy mindig egymás mellett lehessünk, még a munkában is . . . Sávó lápjain aztán hátra maradt egy kunyhóban . . . És én egyedül folytattam kutatásaimat. Hiába egy asszony . . . no és az otthoniakhoz nem volt már kedve, nem fészülködött . . . be kellett volna látnom: hasztalan az ilyesmit erőltetni, kár volt, hiba volt tőlem, maradt volna otthon, lett volna háziasszony . . . de hát ő is erősködött . . .

Itták a forró teát, mindkettőjüknek más mezőkön kalandoztak gondolatai. A tanár elővette a sí-viaszkat, bekente vele talpfáit . . .

Aune megtömte a pipáját, eléje tette, ő rágyújtott.

Aztán felnyitotta a húskonzerveket és elkészítette az ebédet. Ohjansun mosolyogva nézte a lányt.

Künn egyre esett a hó . . .

* * *

Ippőről semmit sem tudott a tanár, mégis nagyszerűnek és frissnek találta, mint egy piros gyermeket, aki a sétányon labdával játszik és ha ránéz az ember, belül kacagást érez a lelkében. Ám Ippó néha fanyar elkomolyodással ráncolta homlokát a sötét délután folyamán, fejét többször támasztotta a gyantától illatos gerendára. És sokáig szótlan volt . . . Ohjansun észrevette, hogy a lány ajkán kérdés kopogtat, segíteni akart neki, zsebéből hirtelen szájharmonikát húzott elő.

— Látja, milyen gazdagok vagyunk — s elfűjt rajta egy tréfás népdalt. A végén mindketten nevettek s Ohjansun megjátszott öreges mozdulatokkal polkázott, miközben rendületlenül fújta hangszerét.

Aune csengő kacagása volt a kíséret.

Leültek egymás mellé. Aune is megpróbálta, belefűjt.

A délután vidáman telt el, a lány előszedte dessert csomagját, kandirozott rubinszínű meggyet ettek és aranyló ananász szeleteket. Malmoztak és Aune a harmonikát fújta, már meg is tanulta rajta «Nótás Juoksát». Eszükbe sem jutott, hogy foglyok. Élelmük és fájuk volt még négy napra. A hó már majdnem elérte az ablak peremét s a kunyhó kijáratát teljesen befűjta . . .

Négynapon belül csak aláhagy majd a hóvihar.

Este aztán Aune, mikor Ohjansun épen arról beszélt, hogy milyen boldognak és nyugodtnak érzi magát, a mindennapi élettől távol, hirtelen érdesre vált hangon megkérdezte:

— Mondja, az én sorsom hasonló lenne a felesége sorsához, ha elhatároznám, hogy férjhez megyek, a célirányosság elvénél fogva ép orvoshoz. És ha én is ki akarnám venni részemet a munkából? Ohjansun tanár, én a maga tanítványa voltam, ön átengedett a szigorlatokon. Átenged ön valakit, aki nem üti meg a mértéket? Ugye nem? Tehát

énbennem ugyanolyan képességek vannak, mint férfi kollégáimban, akik szintén átmentek a vizsgákon, a kórházban nagyon szeretik s becsülik munkásságomat — hangja itt izgatottan remegett... Miért ne követhetném én a férfit, miért ne... ne általánosítson, hisz ezzel teszik bábbá, játékszerré az asszonyokat... van annyi energia, tehetség és tudás bennem, sohsem fáradnék ki a férjem mellett a munkában... nem csókolnám meg, ha gondolkozik...

Ohjansun szó nélkül hallgatta, néha végig simogatta őszülő haját...

Estére elállt a hóvihár, az ég vakító fehéren villogott, csikorgó hidegre fordult az idő, felváltva vetettek illatos fenyőgallyakat a tűzre. A menedéket megtöltötte a gyanta ünnepélyes, templomi hangulata.

— Holnap, ha kikaparjuk magunkat a hóból, talán Niló felé haza juthatnánk, bár nehéz terep...

— Tudom, ugrató van közbe, már jártam arra egyszer... Repülünk majd a levegőben, mint az angyalok, nem tesz semmit, siléceimet már beviaszkoztam... Oh, az út nem veszélyes, csak vigyázni kell és én nagyon, de nagyon boldogan tartok magával Ohjansun.

* * *

Szinte nesztelenül surrantak a fehér hótömegben, amely omlós volt és puha, csak a teteje fagyott, mint a kristálypor. A lejtők, a fehér csillogás úgy váltakoztak, mint a sebesen rohanó álomképek. Elöl ment a tanár sötét, izmos alakja, biztosan ingott jobbra-balra, hatalmas lábát nekifeszítette a fordulónak, utána körülbelül ötven méterre Aune követte, fekete haja vadul lobogott utána, fekete fátyol, kis fekete csík a ködbe vesző mezőkön.

A szédületes rohanást, mely már egy órája tartott, itt-ott emelkedők mérsékelték, amelyekre könnyen siklottak fel a tehetetlen sebeség erejénél fogva. Több, mint negyven kilométert tettek meg, Niló feltűnt már a kékes, szürkés völgykatlanban, Ohjansun észrevette a vékony füstcsíkokat, a házakat azonban nem látta, mintha a hó alól szivárgott volna a füst.

Alattuk ködben gomolygott a legnagyobb meredek az ugratóval. Aune utólérte, arca piros volt és kihevült, sálját megbontotta... Ohjansun melléje siklott és szorosabbra fűzte nyakkendőjét:

— Megfázik, milyen könnyelműség lenne, tüdőgyulladás... pedig higgye meg, nagyon szép volt ez a három napi fogság az öreg Skalmon. Aztán hirtelen elnevette magát. Képzelve, Nilóban beülünk a kocsmába és emberekkel leszünk együtt, akik majd bámulni fognak, hogy honnan csöppent ide ez a két ember...

Aune visszamosolygott rá. És Ohjansun gúnyos fintorral két márék havat szórt a sí orrára.

— Mit csinál?

— Tegye meg maga is, megvéd minden bajtól...

Pillanatok alatt már száguldottak is, s az örvénylő mélységből megcsapta őket a koradélutáni köd hideg lehelete.

Ohjansun elől s jóval mögötte Ippő Aune összeszorított fogakkal. Az ugrató szédületes erővel lódította ki, a tíz méterrel lejjebb fekvő lejtőre. A hó szikrázva porzott mögötte. De nem esett el s már feléje rohantak a falu apró házai, tüneményes gyorsasággal. Csak az első szérűskert mellett fékezett s mikor hátra nézett, a nő nem volt sehol.

Egy rettentőt ordított. Semmi válasz.

A környékből emberek rohantak feléje, zavartan csóválták fejüket. Ohjansunnal forogni kezdett a világ . . . Ott volt a két nilói kereskedő is, felcsatolták talpfáikat, vastag szurokfáklyákat hoztak, köteleket . . .

Ohjansun kockás gyapjú ruhát ígért nekik, petróleumot, dohányt, cukrot, pénzt, mindent — csak minél gyorsabban meginduljanak és szeméből peregtek a könnyek.

Kolozs Pál.

ÉV, AMELYBEN NINCSEN MÁR TAVASZ.

*Év, amelyben nincsen már tavasz,
Oly sok, oly sok lesz ezután.
Nem csügghetek szent szédülettel
Ragyogó tavaszi csudán.*

*Jégsap lehull a háztetőről,
Árkokban futva-fut a hó,
S nem lesz tavasz, utána nyár sem,
És nem lesz boldog nyáruló.*

*Szívemen szánkó lesz a bánat,
Hópehelyé lesz hő dalom
És állok elmúlásra várva,
Mint hóember az udvaron.*

Falu Tamás.

A HORVÁT KÉRDÉS ÉS A DÉLSZLÁV ÁLLAM GYÖKEREI.

A délszláv politika kezdetei.

GAJ illirizmusa, egész tana mondvacsinált elmélet volt, amelynek a valóság birodalmában nem voltak gyökerei. Az illirek nem voltak a déli szlávok ősei, a bulgár, szerb, horvát, szlovén stb. törzsek közös eredetét, az illirizmus faji megokolását a tudományos történetírás nem ismeri el. A valószínűtlenség és a fantasztikum jegyeivel terhelten indult el az illirizmus politikai ígéretei megvalósítására, hogy a kifejlő magyar nemzetiséggel a délszlávok egyezett erejét állítsa szembe.

A délszláv gondolatnak azonban ebben a formában nem voltak sem tradíciói, sem kilátásai, amint a következmények megmutatták.

Maga a horvát fajú nép megoszlott Horvátország és a határőrvidék, továbbá Bosznia és Dalmácia lakossága között. Boszniában a zágrábi püspökség szemináriumában nevelt papok, de főleg a ferencrendi szerzetesek kezdték az újítant terjeszteni. Sikerük csekély volt, sokkal csekélyebb, semminthogy a lakosság előkészítését a nagyszerb eszme támadásával szemben el tudták volna érní. Hasonló volt a helyzet Dalmáciában, ahol a városok polgárai büszkén tekintettek saját évszázados magas kultúrájukra s annyira hidegen viselkedtek Gaj törekvéseivel szemben, hogy még az új helyesírást sem sikerült körükben elfogadtatni. Vagyis a horvát fajnak más állami kötelekek alatt álló részeit sem lehetett megnyerni az illirizmus tanainak. A számottevő szlovén egyének közül mindössze egy jelentékenyebb tehetségű költő és a szlovén újság kiadója mutattak rokonszenvet a horvát mozgalom iránt, de egyébként ez a kis nép, amely akkoriban kezdette szépen fejlődő műveltségének első jelentősebb gyümölcsseit kiérlelni, hallani sem akart nyelvének, külön fajiságának és ezzel összekötött kultúrájának feladásáról.

A délszlávok katolikus része, a bosnyák és dalmát-horvátok, mint a szlovének, egyértelműleg visszautasították tehát a pánszláv illirizmust. Előrelátható volt, hogy a görögkeletiek részéről még határozottabb visszautasításban fog Gaj részesülni.

A szerbek és a horvátok között, történelmileg kimutathatólag, sohasem volt rokonszenv. A buzgó katolikus horvát előtt mindig idegen maradt a szerb vallás és kultúra. A szerb lelket a görögkeleti vallás és a bizánci műveltség többé-kevésbé felületes hatása művelte ki, rányomva lelket-megülő, sötét misztikumát, türelmetlenségét s keleti, kezdetlegesebb erkölcsisége jegyeit, míg a horvátok a nyugati egyház és a nyugati katolikus kultúra-közösség neveltjei voltak. A szerb és a tartományi-horvát nyelv messze állottak egymástól, mindenestre eléggé messze ahhoz, hogy a két nép ne tudja egymást megérteni. Történeti multban, hagyományban, ideálok tiszteletében, műveltségben, vérségi tudatban, szóval mindabban, ami az emberi eszmények magaslatára emelt

nemzeti érzés tartalmát kiteszi, évszázadokon át nem volt közösség a szerb és a horvát között.

Jól érezte Gaj, hogy milyen nehéz lesz megalapozni azt a nemzetiségi érzést, amelyet honfitársai és a szerbség összekötésére életre kellett hívnia. Az áhított «egyetértés» megkönnyítésére szolgált, hogy nagyjában a szerbek által használt nyelvet tette meg közös irodalmi nyelvnek, továbbá, hogy lapjában mindent elkövetett a vallási ellentétek letompítására, az illir nemzeti érzés primátusának hirdetésére a vallási érzés felett, a két nép történeti múltjának egybekapcsolására, egymással való megismertetésükre s a szerb irodalom ismeretének terjesztésére. Sőt volt idő, amikor a szerbek rokonszenvének megnyerése végett kész lett volna átvenni a cirillbetűs írást is. Mindez csak elvakultságának s filozófiai elgondolása felületességének bizonyítéka. Azt hitte, hogy a közös irodalmi nyelv egyúttal faji közeledést, egymás műveltsége iránt való rokonszenvet is fog eredményezni, hogy ez a két nép tényleg egyazon kultúra nemzetének ágaivá válik, mint a porosz és a szász. Történetileg iskolázatlan szeme nem ismerte fel a saját nemzetét fenyegető veszedelmet.

A szerbek a politikai realitás népe voltak, akik lekicsinylőleg visszautasították Gaj fantasztikus tanát. Felmerült náluk is a délszláv gondolat, de egészen más formában: a délszláv egységet csak szerb nemzeti alapon tartották lehetségesnek, lévén szerintük a «szerb» és a «délszláv» azonos fogalmak s a horvátok és a szlovének katolikus szerbek! Ezen elmélet szerint az egész délszlávság ethnikailag szerb, állama csak a nagyszerb állam lehet. Gaj barátságos meghívására az illir körbe, goromba őszinteséggel kijelentették, hogy ők nem bolondok feladni szerb nevüket és műveltségüket, ellenben alkalmasnak tartják az «illir» összefoglaló név helyett a «délszlávot», vagy még inkább a «szerbet»; ezen az alapon már lehet egységről beszélni — de ők semminemű áldozatra sem hajlandók az egység érdekében.

Ha ma elmélkedünk a délszláv mozgalom kezdetén és gyökerein, kifogástalanul logikusnak kell tartanunk a történeti fejlődés menetét. Az illirizmusnak nem volt meg az egészséges erkölcsi alapja, mivel nemzetiségi mozgalom létere egy nem létező nemzetiségre építette fel a jövőjét. Ezért nem tudta átítani a körébe tartozó különböző fajokat és népeket s ezért nem volt a délszláv egység gondolata még a világháború korszakában sem élő erő a szerb, horvát vagy szlovén nép lelkében. A horvát és a szlovén politika és műveltség nem tudott a pánszlávizmus hatása alatt egységes vonásokkal gazdagodni már Gaj korában sem s Jugoszlávia megalakulásakor a katolikus déli szlávok mint különálló, közös érdeket alig ismerő töredékek kerültek szembe a számosabb, erőszakosabb, politikailag tudatosabb szerbséggel. A délszláv gondolat viharos fejlődés után eljutott az államalkotó szerepig. Érvényesülésében a Gaj által kijelölt út volt irányadó a horvátok számára: olyan horvát nemzedék valósította meg, amely az ősi katolikus érzés és a történelmi hagyomány féltreolását tanulta meg a pánszlávrealizmus mesterétől Prágában s a délszláv állam megvalósításának nagyrésze a radikális világnézet híveiből került ki. Azt talán mondani sem kell, hogy a szerbség 1918-ban époly idegenül állott szemben a délszláv gondolattal, mint ahogyan józan belátásával előbb elítélte az illirizmus fantazmagóriáit s alapjában véve mindig egy *nagyszerb* állam, nem egy *délszláv* állam létrehozásán dolgozott.

Gaj, de még inkább hívei, az illirizmus terjesztésével kimutathatólag a déli szlávoknak *horvát vezetés alatt való egyesítésén* óhajtottak munkálkodni. Azonban politikai iskolázottságuk csekélynek, fantáziájuk korlátlanak bizo-

nyult. Nem ismerték fel a tényleges erőviszonyokat, sem a várható fejlődés menetét. Kikezdették a horvát hagyomány tanulságait, megtagadták a magyarsággal való együttthaladást s olyan útra terelték a nemzetüket, amely ellentmondott sokszázados hivatásának és lelki alkatának. Amellett azonban — bármily különösen hangozzék is — maguk az illirek is érezték, hogy a görögkeleti vallás és a bizánci erkölcs terjedését jelentő nagyszerb eszme kiegyensúlyozása képezi a horvátság hivatását. Ettől a belső ellenmondástól : egyfelől a délszláv egység hirdetésétől, másrészt a nagyszerb törekvések tagadásától, a mai napig sem tudott megszabadulni a délszláv gondolat. Nem is fog megszabadulni mindaddig, amíg horvát és szerb faji tudat, katolikus és görögkeleti vallás, római és bizantinus kultúra öntudatosan szemben állanak egymással. Ha ma olvassuk Pasics, Trumbics, Supilo s a többi horvát és szerb politikai vezérnek a délszláv politikai egység kimondását megelőző tárgyalásait, akkor ráismerünk mindazokra a problémákra, amelyeket a délszláv gondolat gyökerének ismertetésénél érintettünk.

* * *

Az illirizmus által képviselt délszláv gondolat s a bensejében szemérmesen meghúzódo terv a déli szlávok egyesítésére horvát vezetés alatt, nem talált kedvező fogadtatásra. Legfeljebb arra volt jó, hogy a nagyszerb gondolat az ő szólamainak köntösével elálcázza magát, rokonszenvet gyűjtsön saját részére a be nem avatottaknál és a félrevezetetteknel.

A leglényegesebb kérdést azonban még nem érintettük : azt, hogy miként fogadta a horvátság a pánszlávizmust.

Gaj számára bizonyos előnyt biztosított az a körülmény, hogy a horvát arisztokrácia és nemesség nem követte magyar testvérei példáját nemzeti műveltsége fejlesztésében. Ha meggondoljuk, hogy Gaj lapja 1835-ben az első életképes horvát újság volt, hogy a műveltebb horvát körök és a városok csaknem kizárólag a német kultúra neveltjei és hívei voltak, hogy a horvát irodalom szinte teljes elhalásra volt kárhozható abban az időben, végül, hogy a horvát nyelv számkivetett volt a saját hazájában : akkor könnyen megértjük, hogy épen az értékesebb, intelligens horvát körök rokonszenvel fogadták az illirizmust. Ez későbbi korszakában is, amikor politikai céljait már sokan gyanúsnak találták, még mindig hódított és kiengesztelt művelődési eszményeivel, a horvát irodalom, a horvát színház, a horvát államnyelv és behatóbb felsőbb iskolázás érdekében folytatott eredményes munkálkodásával.

Gaj politikai szereplésének is kedveztek a viszonyok. A magyar törekvések ellen a horvát műveltség jegyében indított harca sok pártfogóra számíthatott volna, de a nemzet józanabb része elfordult a pánszlávizmustól. A horvátok rendületlenül ragaszkodtak a magyar állammal való összeköttetéshez, bármily fokra hágott is a lelkükben az izgalom és a harci kedv s ebben a tekintetben az illirek is kénytelenek voltak külsőleg alkalmazkodni nemzetük gondolatvilágához. Ezzel magyarázható meg, hogy a délszláv politika hívei már a negyvenes években abban az alakban formulázták meg a politikai programjukat, amint az *hivatalosan* a legújabb időkig kifejezést nyert : a fajilag egységes délszlávok egységes műveltség kifejlesztésére törekednek, de politikai tekintetben a horvátok ragaszkodnak az ősi horvát állam eszméjéhez és a magyarsággal való kapcsolathoz, csupán Horvátország törvényes belügyi függetlenségének megőrzéséért küzdenek. Az előbbieken már kifejtettük, hogy a tizenkilencedik századnak a nemzetiség és a faj jogairól vallott felfogása mellett az illirizmus politi-

kájának ebből a hivatalos hitvallásából hiányzott a belső őszinteség s sokan tisztában voltak már egyidejűleg azzal, hogy az egységes fajt és nemzetiséget hirdető tan előbb vagy utóbb, de mindenesetre megkísérli a közös délszláv haza megteremtését. Különösen erősen uralkodott ez a felfogás a magyar politikusok gondolatvilágában, amelyen már úgyis rajta ült lidércnyomásként a pánszlávizmus réme.

Világnezetben, társadalmi politikában az illireknek nem voltak kidolgozott elméleteik, de a mozgalmukban immanensen meglevő erők ezen a téren is mihamarább éreztették a hatásukat. Az illir művelődési program nagyobb megbecsülést és befolyást ígért a kultúra hirdetőinek és felvevőinek, az intelligens középosztálynak, amelyet úgyis elégedetlenné tett politikai súlytalanságának érzete. Ezért az irodalmi emberek, a műveltebb polgári körök, a vagyontalan, de iskolázott kismesek és a papság jelentékeny része Gaj köréhez húzott. Aligha tévedünk, ha feltesszük, hogy a műveltség proletárjai — egyébként minden fennálló rend legveszedelmesebb ellenségei s az új szélsőséges tanok szócsövei — a délszláv testvériség mögött elhelyezkedési lehetőséget reméltek a Balkán rokon-népeinél. Ezek az elemek az arisztokratikus társadalmi rend felbomlása után is jórészt megmaradtak a délszláv eszme híveinek. Maga az a tény, hogy az illirizmus a hazai nyelv uralmát hirdette a tanultabb egyének kiváltságát képező latinnal szemben s így az egyszerűbb embereknek is a politikai szereplés lehetőségét ígerte, bizonyos demokratikus színt adott neki. (Ez egyébként így volt a magyar nemzeti mozgalomban is.) A horvát papság meggyerése céljából az illirizmus, a görögkeleti szerbekkel szemben a vallási türelmesség meggyőződéses hirdetője, a magyar protestánsok kizárásának fenn tartásában époly türelmetlen volt, mint a régi horvát közjogi ellenzék; ezzel sikerült is mélyreható rokonszenvet szereznie a klérus egy részénél, míg a józabbak előre látták, hogy a délszláv egységnek, a kultúrálisnak mint a politikainak, egyik előfeltétele a közmondásosan mély horvát vallásosság meggyengítése lesz. Az ifjúságot fantasztikus formájával, széles pánszláv perspektívájával, radikális ellenzékieskedésével, harci lármájával és egyéb külsőségeivel nyerte meg magának az illirizmus. A zágrábi akadémia és szeminárium a délszláv gondolatnak valóságos melegágyaivá váltak.

Az itt felsorolt rétegek és elemek alkották mindvégig a délszláv eszme megbízható híveit. A pánszláv tannak igazi átütő erőt és lendületet azonban a magyar-horvát közjogi harc kölcsönzött. A politikai izgalomtól átfűtött talajon képes volt az illirizmus a kezdet nehézségeit legyőzni s az ellenzékieskedésre úgyis hajló ifjúságot csaknem egészében a szolgálatába állítani.

Feltűnő a fentebbi felsorolásban, hogy hiányzik belőle a politikailag iskolázott elem. Így is volt: a horvát arisztokráciának és nemességnek túlnyomó része nem rokonszenvezett az illirizmussal. Távol állott a gondolkodásuktól a pánszláv tan, távol a szerbekkel való testvériség érzése, de főleg a politikai harcnak az a brutális formája, amelyet az illirizmus meghonosított. Egy példa talán elégséges lesz annak a bemutatására, hogy eredetileg mily csekélyek voltak az illirizmus politikai érvényesülésének kilátásai. Gaj 1842-ben, mikor dicsősége, ünneptetése tetőpontján állott, megkísérelte Varasdmegye közvéleményének meghódítását. Hívei tömegesen jelentkeztek az eladdig nyugodtan élő megye közgyűlésén s szokott erőszakos modorukban elkezdették hirdetni a délszláv testvériség és a magyarság elleni késhegyig menő harc megváltó ígét. Erre a varasdi urak kijelentették, hogy ők jó horvátok, meg is védik országuk jogait, de viszont nem ismernek sem Illiriát, sem illireket, hanem megmaradnak a

magyarokkal való ősi szövetség mellett. S Gajnak hatalma tetőpontján meg kellett érnie, hogy egy horvát megye határozatával kizárja közgyűléseiről az illireket.

A horvát arisztokrácia egy része eléggé korán tartani kezdett az illirizmus politikai működésétől. Úgy homályosan sejtették, hogy e mozgalomnak előbb-utóbb a magyarságtól való elszakadásra és a délszláv állam megalakítására kell vezetnie. Ezért a zágrábi kaszinó megtették a magyarpárti urak a «magyaronok» gyülekező helyének. Az utóbbi gúnynev sok horvát szemében a horvát hazán és nemzeten elkövetett ámulást jelentette, bár ezt a vádat a név viselői igazán nem érdemelték meg. Ők époly becsületesen kitartottak a horvát autonómia mellett, mint atyáik tettek, de a horvát-magyar viszonyt nem engedték meglazítani, mert abban látták a horvát jövő zálogát. E viszony, a két nép régi szolidaritásának megmentése érdekében némi közjogi áldozatoktól sem riadtak volna vissza, de a horvát nemzetiség feladásáról sohasem volt szó a körökben. A «kaszinisták» mellett a magyar párt másik erősségét a szegény turopolyai, szentiváni nemes képezte, akinek nemesi kiváltságán kívül alig volt egyebe s aki görcsösen ragaszkodott a magyar alkotmányhoz, amely ha vagyont nem is, de legalább ősei érdemeiért kiváltságot biztosított a számára.

A magyar pártnak szinte bölcsőjénél megtaláljuk azokat a tulajdonságait, amelyek elveinek tisztasága és a horvát gondolathoz való hűsége mellett is hátrányos helyzetbe hozták az illirizmussal szemben. Az illirizmus, részben önérdemén kívül, a körülmények kényszere alatt, de tanainak végső következményeinél fogva is, magában rejtett egy csipet demokratikus gondolatot. A magyar párt magva, a kaszinó, túlságosan arisztokratikus és exkluzív volt, ennél fogva képtelen a horvát középosztály rokonszenvének megnyerésére. Ez a középosztály akkor a horvát-illir kultúra újjászületésének varázslata alatt élt, mert érezte annak nemzeti fontosságát. A magyar párt is szívesen hozott volna áldozatokat a horvát műveltségért, de mivel azt a Gaj által ajánlott alakjában pánszláv elemek itatták át, nemcsak hogy hamarosan visszavonult ettől az igazán nemzetet regeneráló működéstől, hanem, nem egy ízben akadályokat is gördített az útjába. E nagy mulasztásának a következményeit a magyar párt sohasem tudta kiheverni, nem tudott népszerű lenni s ideáljai nem érvényesülhettek a modern horvát kultúra eszmekörében.

A magyar párt és az illirek voltak az igazi pártok, amelyeknek volt programjuk s amelyekben volt cselekvési erő. Számbeli erejüket nem szabad túlbecsülni. Gaj lapja az egész horvát nyelvterületen nem fogyott el több, mint párszáz példányban, az öntudatos illirek számát még jelentékenyen kevesebbre tehetjük. A magyar párt magvát pár tucat, de legfeljebb egy-kétszáz arisztokrata, nemes úr és tisztviselő alkotta. Az illir párt szerecsánjaitól és a magyar pártnak ezekre rugó kispapok híveiről aligha lehet mélyebb politikai belátást feltételeznünk, bár a turopolyai nemesnek kétségkívül jóval több egészséges politikai érzéke volt, mint ellenségei tömegeinek. Ezek a politikai pártokon kívül állott a horvát nemzet többsége, az érdeklődés-nélküliek, a nem-harcos természetűek renyhe masszája. E nagy tömeg tudattartalmát hozzávetőleg meg tudjuk állapítani: Ragaszkodtak a horvát államiság régi formájához, ragaszkodtak a magyar alkotmány előnyeit nyújtó magyar-horvát államközösséghez, határtalanul tisztelték a királyi hatalmat, és konzervatív őrzői voltak az uralkodó társadalmi rendnek; a horvát műveltség emelése kevésbé érdekelte őket, mert, régi arisztokratikus felfogás szerint a nemzetiség jegyeit nem a kultúra, hanem a politikai függetlenség által vélték biztosíthatóknak; a pán-

szlávizmusról hallani sem akartak, hanem álmaik netovábbját az integráns Horvát-Szlavon-Dalmátországon belül a horvát autonómia képezte. Ez a horvát tömeg helyeselte ugyan, hogy régi autonómiája érdekében megküzdjenek követői a magyar nemesség képviselőivel, de mivel érzése és hagyománya a régi testvérviszony helyreállítására ösztökélte, örömmel üdvözölte volna a magyar-horvát kiegyezést, ha az részéről jogfeladás nélkül elérhető.

A horvát nemesség nagy tömegeinek felfogásától távol állott az illirizmus gondolatvilága, de távol állott a magyar pártnak engedményes politikája is, habár az utóbbi még mindig jobban megfelelt volna az érzésének. 1848 előtt a horvát nemesség lelke úgyszólván szűz talaj volt, amelybe el lehetett volna vetni az egészséges fejlődés magvait, hiszen akkor még nem élt Jellasics betörésének emléke s nem járt vissza izgatni a véres testvérharc kísértete. Ha a magyarság és a horvátok mindkettőjük megelégedésére ki tudnak egyezni, úgy kibékül az utolsó nemzedék közjogi harcától felzavart közvélemény s az ábrándos, talajtalan eszmények félretolásával a horvát és a magyar együtt haladnak, a régi kölcsönös hűséggel, rögs pályájuk következő állomása felé.

A sors nem úgy akarta.

Itt kapcsolódik belé fejtegetéseinkbe a kormány szereplése. Bármily különösen hangzik is, a kormány viseli főként a felelősséget azért, hogy a pánszlávizmus a horvátok ösztönszerű, józan ellenállásával szemben is érvényesíteni tudta politikai törekvéseit.

Miskolczy Gyula.

A NAP SZEMÉVEL.

Nézd csak, az ablakod alatt
leejtette fényét a Nap
s a járda csatlogó kövén
fekszik a túlvilági fény!
Ha Ő árnyékát rádveti,
csak egy levél vagy Őneki,
egy gyöngye kis levél, milyen
a fákon ezrivel pihen.
Bejárja szived rejtekét,
elzengve legszebb énekét,
végigropül az ereden,
mint a csapongó szerelem!
Szemedbe ül és kisugárzik
s az életed most kicsírázik,
csirát eresztel, új csirát,
s tiéd lesz az egész világ!
Nem lesz előtted már titok,
leomlanak a kárpitok,
látod az emberek vetését,
a vér hőmpölygő vizesését,
látod a lélek lángalakját...
Mert nem te látsz, hanem a Nap lát!

Gulyás Pál.

HEGYEK KÖZÖTT.

A PAVILLONBAN a cigány még hajladozva húzta a nótákat az egyre gyérülő fürdőzőknek. Szeptember volt, aranyos ős. Az utak mentén kupacokba gyűltek a sárguló levelek, de a telep piros pléhfődelei még igen barátságosan integettek a fenyők sűrű zöldjéből, meg a tölgyek színesedő koronái alól a völgybe.

A mérnőkné a cukrászda előtt üdögélt a tanárjelölttel. Szomorú arcú asszony volt, aki seholyse találta helyét a világban, amióta az ura a bányaszerencsétlenség mentési munkáinál meghalt. Ez két év előtt történt. Akkor tüstént elhagyta a várost, kiköltözött a hegyek közé, egy kietlen tót faluba, ahol a parasztok kastélynak mondták a régi kúriák mintájára épült családi házat, amelyben valamikor gyerekkora kedves szünideit töltötte. Birtok is volt a kastélyhoz, elég tekintélyes számú holdakból álló, de ezt már a szülei életében is mindig Vugrics bácsi, az ispán kezelte. Bozontos, ős szakállú bácsi volt Vugrics már az ő gyerekkorában is, olyan szelíd házióroszlán, akit mindenki respektált. Apja se szólt a dolgába, hát ő is rábízta magát egészen. Pénze elég volt, mással meg nem törődött, hiszen, amint mondani szokta, már csak a két kis lányának élt. Ha erről beszélt, könny gyűlt a szemébe és nyugtalanul tördelte a kezét.

De a kastélyban se bírta az életet. A dohos, hideg szobák, a régi, molyrágta bútorok se nyugtatták meg. Ezért nyár idején, kétszer-háromszor is lejött hetenként, egész napra a kis fürdőbe a gyerekekkel, akik most is ott ugráltak, játszadoztak a közelében. Jó másfélórás út volt, hepehupás, kanyargós, a lovakat inkább vezetni kellett, mint hajtani.

Ezek a kirándulások kissé felfrissítették. Volt pár ismerőse is a telepen, villatulajdonosok, városi familiák, a nagyvendéglő bérlője, ezeket látogatta. A tanárjelölttel is a bérlőnél ismerkedett meg, odajárt ő is a familiához és rendszeren ott fogták ebédre. Huszonhároméves volt, komoly, szelíd fiú, Pestről szeretett beszélni, ahova csak vizsgázni járt, mert szegénységétől nem telt állandó fővárosi tartózkodásra. Plébános nagybátyja támogatta tiltól, leckeórákat adott, de mégis megvolt és ősszel meg télen ide-oda hívogatták táncolni, vadászatokra cipelték, lakodalmakba, keresztelőkre invitálgatták. Úgy élt, mint veréb a tarlón, csak ép azt nem tudta, mit hoz a tél.

A mérnőkné már többször pedzette előtte, hogy szeretné a kisleányait a betűhöz szoktatni, valami megbízható tanerőre volna szük-

sége — nem kisasszonyra, Isten ments! — de a tanár úr bizonyára tud majd valakit ajánlani . . . Most meg már azzal a határozott szándékkal fogta el Oltót, hogy rábeszélje : vállalja el ő a kisleányai tanítását.

— Nem sok munkával járna, hiszen friss eszű mind a kettő — magyarázgatta biztatóan. — Mellettük bőségesen jutna ideje a saját tanulmányaira is. Ha pedig le akarna kocszni a városba, bármikor megethetné, ügyebár? — tette hozzá csöndesen és tördelni kezdte a kezét az asztal alatt. Ó, milyen borzasztó így kérni valakit!

Oltó ebben a pillanatban nagyot köszönt a sétány felé. Málinkó sétált ott, a vendéglős aranyhajú leánya, akiért ő mindennap fölgyalogolt a városból ide. Tizenhat esztendő, vékonyka kis leány volt, vérszegénységén a fürdő híres vize se segített, de bájosan tudott mosolyogni és most is olyan kedvesen integetett feléjük, hogy a tanárjelölt úrnak vizes lett a homloka izgalmában.

A mérnökné észrevette Oltó epedő tekintetét és a kesztyűjét tépegette.

— Ne higgye, hogy olyan unalmas az élet nálunk a kastélyban — mondta aztán. — Természetesen külön szobája lesz, ahol senkise fogja zavarni. És az anyagiakban is megegyezünk — remélem . . . Én magam is szívesen foglalkoznék a gyerekekkel, de olyan dúlt vagyok, olyan nyugtalan, minden éjjel robbanásokat hallok és azt álmodom, hogy a bánya bedől . . . Felugrok, lemosakszom, ez a legjobb, a doktor is ezt ajánlotta, de alighogy elszundítok, megint nyikorgást hallok, csillék bukkannak föl az aknából, mindegyikben egy összezúzott ember . . . Tudom, hogy álom, szeretnék fölébredni, de meg kell várnom az utolsót, abban jön az uram . . .

— Talán, ha jól kifárasztaná magát napközben a nagyságos asszony — ajánlotta Oltó és arra felé nézett, ahol Málinkó a fák mögött eltűnt a társasággal.

— Ó, én mindjárt olyan fáradt vagyok — sóhajtott. — Hacsak egy kendőcskét beszegek, már leesik a kezem . . . Pedig azelőtt lovagoltam is . . . De az régen volt, lánykoromban és Idácska már hat éves . . . Hát számíthatok tanár úrra? — mondta hirtelen elszántsággal.

Oltó meglepetten nézett fel az asszonyra : az arca most csöppet se volt szomorú, szeme várákozón csillogott, karcsú termete ültében is kinyúlt és nem tördelte a kezét.

— Ejha! — gondolta — hiszen egészen fiatal! De milyen fiatal . . . És szép is! Ki hitte volna? — Aztán megint a tölgyek felé nézett, amerre Málinkó járhatott.

— Nagyon megtisztelő, — hebegte — nagyon megtisztelő . . . De meg kell gondolnom . . .

— Csak magában van bizalmam — mondta a mérnökné és a hangja most suttogó és meleg volt, szép, finom keze meg ott játszott a tanárjelölt előtt az asztal szélén ; mindegyik ujjá külön élt, mint valami rózsaszín fejű, fehérbőrű kigyó.

Oltó megint megtörülte a homlokát, pedig a nap már alkonyodóra hajlott, csak a hegyek gerincvonalát csókolgatták a sugarai, nem volt egy szikrányi meleg se, a fenyvesből pedig sűrű, gyantás levegő áramlott. Málinkóra gondolt, a nagyvendéglős aranyhajú kislányára, Arany-málinkóra, amint négyszemközt becézte. Ha őt taníthatná! Úristen, milyen parányi keze van, szelíd, nyugodt keze, nem ilyen idegesítő, mint a mérnöknéé . . .

Egy kicsit hátradőlt a széken, behúnyta a szemét s latolgatni próbálta a dolgot. A plébános kenetes tanácsai jutottak eszébe, keshedt télikabátjára gondolt, ruhájára, fehérneműjére, cipőjére . . . Jaj, be sok minden kellene, mert már jóformán nincs mibe öltözzék, ha társaságba hívják . . . És itt a tél is, brrr . . . Olyan szép, komoly volt ebben a percben az arca, hogy a mérnökné egészen elbámult rajta és öntudatlanul is a fiú kezére tette nyugtalan kezét.

Oltó kissé meghökkenve nyitotta tágra a szemét; az asszony is zavarba jött.

— Úgy gondoltam — kezdte töredezett szóval, — hogy engem is taníthatna . . . Igen, franciára . . . Bizony alig tudok már valamit, minden elpárolgott — mondta mosolyogva. — Pedig kimegyek egyszer Párizsba, ki bizony, ha a gyerekek kicsit nagyobbcskák lesznek és akkor elkél majd, amit magától tanulok . . . De meg arra is gondolok, hogy jó, ha férfi is van a háznál . . . Azokban a nagy szobákban mindig félek . . . Már alkonyatkor rám jön a reszketés . . . És ezért van, hogy minden éjjel olyan szörnyűeket álmodom . . . Talán, ha maga ott lesz, megnyugszom egy kicsit és nem látom minden éjtszaka a csilléket az összezúzott emberekkel, nem hallom a robbanásokat.

— No, Pirike, Idácska! Még nem készültök haza? — hallatszott most Vugrics bácsi hangja a sétány felől.

A gyerekek feléje szaladtak és a nyakába akaszkodtak.

— Mit hozott? Mit hozott? — csicseregtek, míg az öreg finom arcocskájukhoz nyomkodta szakállát.

— Előbb azt szeretném tudni: jók voltatok-e?

— Igen, igen, mink is jók voltunk, anyu is jó volt — hadarta a kisebbik.

— Úgy-e, eljön? Úgy-e, el? — könyörögte szinte a mérnökné.

— Még meg kell gondolnom — nyögte Oltó, de már nem gondolkozott, már bizonyosan tudta, hogy nem fogadja el az állást. — Isten veled télikabát — mondta magában, csak Málinkót láthassam minden nap, akármilyen ruhában leszek is . . .

— Tetszik tudni, decemberben vizsgáznom is kell Pesten — magyarázta még.

— Ó, — mondta a mérnökné roppant fájdalmasan — ó, ó! — és tördelni kezdte a kezét az asztal alatt. — Pedig csak magában bíztam.

Szép, karcsú alakja szemlátomást tört össze és arcára kiült a vigasz-

talhatatlan szomorúság. És mielőtt Vugrics bácsi az asztalhoz ért volna, mint aki mindennel leszámolt, úgy vetette oda a tanárjelöltnek :

— Pedig Málinkó tüdőbajos... Kár, hogy nem sokáig húzza már...

Aztán Vugricshoz fordult :

— Csakhogy jön már! Olyan rossz délutánom volt, ha a tanár úr nem vigasztal egy kicsit, talán el is ájultam volna... Azt mondta, vegyünk valami alkalmas tanerőt a gyerekek mellé... Ő, sajnos, nem vállalhatta, de majd ajánlani fog nekünk valakit. Mit szól hozzá, Vugrics bácsi?

— Hm, hmmm! Nem is rossz gondolat — dörmögte az öreg. — No, majd megbeszéljük... De most igyekezzünk haza, mert már erősen sötétedik...

A hintó a vendéglő előtt állt. A gyerekek előrefutottak. Oltó illedelmesen kezet akart csókolni a mérnöknének, de az asszony gyorsan visszarántotta a kezét.

— Jaj, — mondta — olyan gyöngé vagyok...

És Vugrics bácsi szinte beemelte a hintóba.

A kocsis füttyentett, Vugrics bácsi még kalapot emelt, de az asszony lehúnyta a szemét és nem nézett semerre. Azt mondta szomorúan :

— Ma éjjel is a csillékről fogok álmodni.

Vugrics bácsi nem felelt. A kocsi döcögve ringott, a lovak lassan kapaszkodtak föl, a hegyek közé.

Majthényi György.

KOMJÁTI GYULA.

EZERKILENC SZÁZTIZENKILENC március közepén meglátogattam «hivatalból» mint a Pester Lloyd munkatársa egy hadviselt művészek által rendezett kiállítást a Mücsarnokban. Kritikusi tevékenységemet, mely immár a múlté, igyekeztem, amennyire tudtam, komolyan folytatni. A mindenkori legújabb eseményeket számbavéve sohase engedtem meg magamnak, hogy közömbös legyek és mindig arra gondoltam, hogy ha véletlenül, valamikor, nagysokára mégis csak a kezébe talál akadni valakinek, egy-egy írásom, melyben valamely vadonatúj művészi alkotás jelentőségét igyekeztem annak idején megállapítani, mit szól majd ahhoz az idő távlatából az az Isten tudja milyen okból esetleg felbukkanó érdeklődő.

Hol van az a kritikus, aki ne szeretne nagy tehetségeket, vagy ha épen úgy adódik, lángelméket felfedezni? Hol van az, aki ne örülne annak, hogy ő mondta ki először X-re vagy Y-ra, hogy nagyrahivatott ember? Ambicióm volt ez mindig nekem is. Nem foghatja rám azonban senkisé, hogy előre megfontolt felfedezési szándékkal indultam valaha is neki a kiállításnak. Ellenkezőleg: arra törekedtem mindig, hogy amennyire lehet, passzív maradjak. Goethe mondja egyszer magáról olaszországi naplójában, hogy elindult egy szép verőfényes napon, minden cél nélkül, hogy kitegye magát annak a művészi hatásnak, amely épen éri. Ez lebegett mindig a szemem előtt. Ilyen Goethe szerinti lelkiállapotban ért azon az emlékezetes kiállításon is egy különös hatás, melynek emléke sohase fog bennem elfakulni.

Egy szemmelláthatóan kiállítási igények nélkül készült rajzot láttam, melyről a következőket tartottam szükségesnek megírni: «Egy nem feltűnő, de léttel teljes ceruzarajz azt a megrázó drámát tárja elénk, amint az oláh rablók hordák ágyútüzében egy fiatal székegy lány nem engedi, hogy elszakítsák a hazai rögtől». Nem tudtam az időben figyelemmel kísérni a többi lapok közleményeit. Remélem azonban, hogy más is akadt, aki Komjáti Gyulának ezt a kis rajzát figyelembe vette. Mert a szívettépő jelenetben, melyet a művész — ismétlem — láthatólag nem másnak, hanem saját magának rajzolt, oroszán-körmök jutottak kifejezésre.

A Nemzeti Szalon azévi őszi tárlatán ismét csak egy kis ceruzarajzzal jelentkezett Komjáti. Akkor már sürgettem a kiállításról írt cikkemben, hogy lebilincselő illusztratív művészetéből mutasson mielőbb nagyobb gyűjteményt.

Időközben ugyanis megismerkedtem vele és valósággal megdöbbenem annak láttára, hogy abban a vékonypénzű szóke fiatalemberben mi lakik. Borzalmas élményekről számolt be és elbeszéléséhez borzalmas bizonyítékokat sorakoztatott fel. Új Verescsagint láttam benne, azzal a különbséggel, hogy míg a XIX. század nagy orosz mestere azzal adott nyomatékot festményeinek, hogy került mindent, ami páthosz vagy póz gyanánt hathatott volna, addig a mi emberünk szabad lendülettel dolgozott. Meggyőzött minden vonása arról, hogy amit lerajzolt, az szintiszta igazság, másként nem lehetett. A cselekvés erejét

azonban mégis fokozta azzal a művészi lendülettel, mely alaptermészetét juttatta önkénytelenül kifejezésre.

Az értelemtől sugárzó arcú, eleven mozgású nyitramegyei fiú húsz éves és okleveles tanító volt, mikor a nagy háború kitört. Akkor ősszel beiratkozott a Képzőművészeti Főiskolába, rajztanárnövendéknek. Az első tanév elvégzése után már hadba is kellett vonulnia. Júniustól október 21-ig küzdött. Ekkor jutott oláh fogságba. Ekkor ismerkedett meg az infernóval.

Tizenhatezer szerencsétlen fogoly közül tizennégyezernek szörnyű pusztulását látta a fogolytáborban. 390 tiszt és önkénytes közül tizenhatedmagával maradt életben. Sipotiban, az elátkozottak tanyáján bűz, piszok, éhség, nedves falak, orvos- és orvossághiány, kegyetlenség, éhség, kétségbeesés erkölcsi nyomor, gonoszság és örület jelentették az állandóságot, a testileg, lelkileg meggyötört foglyok képzeletének a végtelenséget. Akik elhaltak azoknak az járt ki végső tisztesség gyanánt, hogy életbenmaradt nyomorult bajtársaik székérre halmozták holttesteiket s úgy vontatták ki maguk a temetőbe.

Komjáti lerajzolt minden apokaliptikus szörnyűséget. Lerajzolta a szerencsétlen negyvennégyes bakákat, akiket szökés kísérlete miatt azzal büntettek, hogy kikötötték őket a hóviharban. Ott is vesztek. Lerajzolta a megőrült internált zsidóleányt, ki a szent könyvet magasan lobogtatva rohant keresztül-kasul a táboron. Lerajzolta a meztelenre vetkőztetett hullák garmadait, a pokol nyomait eltakarító hollósereget és tépázott kutyahadat. Rajzeszközei a lehető leghitványabbak voltak. Szemétből, piszokból kellett gyakran előkotornia kis papírhulladékokat, hogy rájuk vezesse rémséges naplóját. Egyes rajzok a halottaktól elszedett papírrongyokat díszítették. A harctéren megtörtént vele, hogy ütközet közben lopva rajzolt. A fogolytáborban fagyos ujjakkal szélben, hóban gyakorolta művészetét.

Nem várt szerencséje támadt azzal, hogy egy elvetemült fogolytársa ellopta rajzait és eladogatta azokat a szomszédos tábor tisztjeinek. E becstelen ember útbaigazítása alapján azonban átjött hozzá egy semleges orvos, aki nemcsak gyógykezelt, hanem festékekkel, vázlatkönyvekkel s egyéb szükséges rajzszerekkel is ellátta. Ez időtől kezdve többet dolgozhatott és a tiszték közt megrendelői is akadtak.

1918 márciusa hozta meg a szabadulást. Hazatérése után ugyan jó ideig aggódott rajzai miatt, melyeket egy ferencrendi szerzetes gondjaira bízott, mielőtt szenvedéseinek helyét elhagyta. A derék páter azonban megőrizte lelkiismeretesen a nagyrahitavott tanulmányokat s visszajuttatta őket alkotójukhoz.

Itthon visszatért régi iskolájához, melyen 1919-ben megszerezte a rajztanári oklevelet. A Nemzeti Szalon 1920-as őszi tárlatán már rézkarcokat láttam tőle. Meg is írtam akkor, hogy ezzel nagyon kellemesen lepett meg minket és hogy úgy látszik, hogy az új kifejezési módhoz való szeretete folytán rajzművészete megújodik. Kifejezést adtam afölötti reményemnek is, hogy mint rézkarcoló, meg fogja ismertetni a világgal azokat a pokoli kegyetlenségeket, melyeket az oláh hadifogságban élt át.

A sokszorosító grafikus ettől kezdve egyre jobban érvényesült benne. 1923-tól 26-ig már Olgyai Viktor osztályába járt, hol kitűnő rézkarcolóvá fejlődött.

Különös dicsérettel kell megemlékeznem önállóságáról. Az Olgyai-iskolában sok erős grafikus tehetség fejlődött ki. A mesternek nemcsak technikai, hanem általános szellemi irányítást is köszönhettek a fiatalok. Két dolgot látok

azonban, ami bajt okozott náluk. Az egyik az új stíluskeresések eredményezte formalizmus, a másik a rézkarc nagyobbarányú festői lehetőségeinek figyelmen kívül hagyása. Formalizmus alatt bizonyos plasztikus kifejezési eszközök egyoldalú, gondolatszegény kiaknázását értem. A festői kifejezés korlátozottsága bizonyos technikai eszközök mellőzésének eredménye volt. A mi művészeink meglehetősen egyoldalúan művelték a rajzot. Festői szempontból főképen a maratós és a hideg tú közti különbségre építettek. A különböző savak által nyújtott lehetőségeket nem tanulmányozták eléggé. Egyáltalában túlságosan elméleti alapokra helyezkedtek.

Az elméletiség pedig a stílusban bosszulta meg magát legjobban. Ennek végső oka a nálunk már nagymultú Cézanne-hatásban kereshető. Cézannet nem fogták fel helyesen a mi művészeink. Ő mint kolorista nagy. Rajztudását bármily szempontból is ítéljük meg, fogyatékosnak kell tartanunk. Kompozíciója pedig — épen az, ami legjobban hódított nálunk — a kifejező erő rovására elméleti és tektonikus. Legújabb festészetünkben, ennek hatása alatt, se szeri se száma az olyan kompozícióknak, melyek inkább nevezhetők épületeknek mint képeknek, melyek inkább tektonikus értékek összeállításai és egyensúlyozásai mint életet kifejező formák. Laikusok és szakemberek állandó rosszalással fogadják azokat a férfi és női aktokat, melyeknél az elefánthoz méltó végtagok kötelezőkké váltak s melyek legtöbbszörre egyáltalában csak azért látszanak lenni, hogy egymást — mint «képértékek» — minden igazi életet kifejező mozgás nélkül egyensúlyozzák.

Komjátit szerencsére nem ragadta el az a szellem, melyből a fent jellemzett alkotások születtek. Sohase vesztett el bizonyos közösséget régi nagy eszményképével, Zichy Mihállyal, akit természetesen nem utánczolt, de akinek az egész életet átölelő nagy szellemét többre értékelte, mint azt a törekvést, mely a művészi alkotásból önálló metafizikai fogalmat akar teremteni. Hogy röviden fejezzem ki magamat: Komjáti romantikus maradt. Ezzel pedig nemcsak művészetének használt általában, hanem elősegítette és szorosabbra fűzte kapcsolatát Angliával. Ott szívesen fogadták azért is, mert bizonyos fokú rokonságot fedeztek fel benne.

Angolországba több sikeren át jutott. 1923-ban a Magyar Grafikusok Egyesülete tagjai közé választotta. Az egyesület keretében kiállított Monzában, Firenzében, Rómában, Stockholmban, Amerika nyolc különböző városában, Zürichben, Baselben stb. 1924 szeptember havában gyűjteményes kiállítást rendezett az Ernst Múzeumban. 1926-ban a Nemzeti Szalon kiállításán elnyerte az Ernst Endre grafikai díjat. 1927-ben a Szinyei Merse Pál Társaság a Zichy Mihály grafikai díjjal tüntette ki. Mintegy szerves folyománya lett ennek, ugyanabban az esztendőben, a Magyar Állam kétszáz fontos ösztöndíja, mellyel a művész Londonba utazott. Komjáti is egyike azoknak, akik bizonyoságot tesznek a maguk kiszélesített tudásával arról a nagyjelentőségű közbelépésről, mellyel a jelenlegi közoktatásügyi kormányzat Magyarország művelődési politikájában valósággal úttörő módon ad lehetőségeket a művésznemzedékek külföldi tanulmányokra.

Londonban a Royal College of Arts növendéke volt két éven át, Osborn M. professzor osztályában. Ezzel a kétévi munkával nyertek iskolai tanulmányai méltó befejezést. Azt sajátította el, amit a brit fővároson kívül sehol se tanulhattott volna meg jobban a világon. Itt ismerkedett meg a festékek és a maratós savak titkaival. Anglia, hol Rembrandt szelleme eleven érték ma is és nagyobb tisztelet tárgya, mint bárhol, klasszikus földje ma a rézkarcnak. Ott fogják fel

legbensőségesebben e művészet egyéniségét. A rézkarc nem olyan művészet, mint a rézmetszet vagy a fametszet, hol a kifejezésbeli különbségek csak a vonalbeli különbségeken alapszanak. A rézkarc, amint jeleztem, festői lehetőségeket biztosít, melyeknek megoldásával egyes műhelyek évszázadokon át foglalkoztak. Komjáti, a Rembrand-rajongó, kihasználta Londonban alaposan az alkalmat arra, hogy e megoldások titkaival megismerkedjék.

A műhelymunka és az alkotó munka közt pedig meg tudta tartani a különbséget. Míg az iskolában elsajátította alaposan azt, amit az angol grafika nyújthatott neki, addig alkotásaiban teljesen hű maradt magához. Élt ugyan az Albion nyújtotta alkalmakkal is. Utazásokat tett az országban. Feldolgozott egyes tengerparti és szárazföldi részleteket. Ilyenek pl. «Newhaven,» a «Találkozás», az «Atlanti óceán partja esőben». Ezek a lapok nemcsak érdekesek és hatásosak, hanem, komolyabb szemléletre, munkájukkal is mélyen meggyőzők. Hogy nyersen fejezzem ki magam: más rajtuk a víz és más a szárazföld, más a folyékony és más a szilárd anyag. Hogy mennyire eltalálta bennük Komjáti a megfelelő alaphangot, bizonyítja népszerűségük Angliában. Dickins H. C. kiadó előnyös szerződéssel kötötte le a művészt. A «The Studio», az «Apollo», az «Art Work», a «The Free Critic» és az «Etching of Today» tanulmányokat hoztak róla s közölték lapjait. De az angolok is megérezték, hogy a mi művésznünknek mi a legerősebb oldala. Nekik ugyan nem fájhat annyira a mi fájdalmunk mint nekünk, de azért a Sipotiban átélt borzalmak feldolgozásait méltatják legtöbbször ők is.

A «Prayer», a fájdalmas önkívületben imádkozó hadifogoly katona lett Komjáti legtöbbször becsült lapja Angolországban. Joggal dicsérik azonban a «Reggel»-t is, mely ott «Meditation» cím alatt lett ismert. Egy földön fektéből kínosan felemelkedő lerongyolódott katonát látunk ezen a lapon, háttal ábrázolva, hogy annál jobban jusson kifejezésre, hogy itt a szerencsétlen névtelen hős névtelen fájdalmáról van szó. Ebben a hősben ugyan semmi heroikus vonás sincs. És mégis emlékeztet a nagy Michelangelo alkotta «Reggel»-re. Nemcsak a fájdalomtól lesújtott alak kínos kísérletével arra, hogy felemelje elgyötört tagjait, hanem még a rajz nagyvonalúságával is.

Komjáti Gyula művészete ugyanis a legjobb értelemben nagyvonalú. Pedig szó sincs róla, hogy kerülné a részletmunkát. Kikeres és megrajzol minden formát, akkora részletességgel, amekkorát csak a lap mérete megenged. A nagyvonalúságot megadja azonban neki az érzés nagysága és a kompozíciót összetartó egysége, a fejlett érzék a forma, a fény és árnyék, a fehér, a fekete és az ezüstsürke iránt.

Ismétlem azonban, ami Komjáti művészetében mindenekfölött megnyugtató és nagy reményekre jogosító, az az érzések mélysége és átütő ereje. Mindennél többet mond az, hogy ő idegen földön, teljesen új benyomások közt, több mint egy évtized multával, erősebb kézzel ragadta meg a régi anyagot, mint valaha. A «Gond», a «Román fogság», az «Erdélyi menekültek» Londonban készültek. A háborús évekből való első rajzok óta azonban nemhogy vesztektek volna bensőségükből ezek a meglátások, hanem éppen ellenkezőleg, nyertek erőben.

Nem hallgathatom el, hogy vannak nemzeti hibáink, melyeket nálunk legtöbbször nem hajlandók, vagy talán nem is tudnak meglátni. Bizonyos ridegségre gondolok elsősorban, melynek megnyilatkozását művészeti kiállításainkon is tapasztaltam. Nemzetközi mérkőzéseken a magyar anyag rendszeren a legkomolyabbak közé tartozik. Ellenben hiányozni szokott belőle valami, ami

rendkívül fontos : az elragadó lendület és a lelket felforralló szenvedély. Hogy ennek mi az oka, azt hiszem tudom, de most nem akarom leírni. Elégnek tartok megjegyezni ezúttal annyit, hogy ha valaki előnyös ellentéte ennek a lendület nélküli józanságnak, hát Komjáti Gyula az. Ha valaki, hát ő hivatott arra, hogy a művészet erejével barátokat szerezzen nekünk messze földön is.

Felvinczi Takács Zoltán.

MÉG LÁTNI FOGLAK ÉN.

1915.

Még látni foglak én !
 Nem lelkem erejével,
 Ahogy költést tevénk.
 Fehér ajkamról vérszagú sóhaj
 Fekete éjjel, szélsuhogásban
 Búcsúvevésre nem száll majd Feléd.

Még látni foglak én !
 Mint egyszer régen
 S a legszebb képen felragyog a fény :
 Növő homály a kis szobában,
 Bűvös igézet, édes rémület . . .
 Remegve csók-csodára vártunk . . .
 — Gyujtsak világot? Már nagy a setét —
 Kérdeztem halkán.
 (Kellott a beszéd,
 Pedig a vágytól majd meghaltam.)
 Riadtan jött a szó : Ne még, ne még !
 S egy forró kis kacsó
 Lefogta kezemet.
 Reá hajlott az ajkam.

Még látni foglak én !
 Előre álmodom :
 Ragyogó nyári reggelen
 Nagy-halkan fordul a kilincs,
 A résen át aranyfolyó
 Zuhog a kékszobába.
 Nyomában én,
 Aranykeretben barna szilhuett.
 És sorba járom a kis ágyakat . . .
 Szívem verése hogyha elcsitul,
 Hozzád megyek
 S kebledre hajtom fáradt fejemel.
 — Így jövök én !

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

BIZONYOS, hogy az «emberi várakozások»-nak ez a napraforgó mozdulata sokakat meglep, ha nem is mindenkit. Boda pap például úgy üdvözli, mint a sors elégtételadását. Hogyne, annyi évi hallgatás után megint búcsúhely lett a pozdorjásodó tetejű Boda-házból s ő kieresztheti a fölhígult, öreges bőbeszédűségét: a hajdani papi orációk szólamfoszlányai rászabadulnak a nagy Igazságosztóra, aki fiai dicsőségében fényesíti ki az apák rozsdás jóhírét. Boda-papban az utóbbi évtized alaposan lehorgasztotta a Szentlélek tüzes nyelveit. Hova lett a bibliai hév, mely annak idején a föld Ponciusainak s az esperesek fonta töviskoronának az emlegetésével az Új Testamentum szellemét idézte fel a szőlőhegy diói alatt fülelő Zoltánkában. Boda-pap egyre kevesebbet gondolt az espereseket megfullasztó özönvízre s az Úrra, aki bosszút áll érte. Belenyugodott az öreges, isten-elleni dohogásokba s a cséve kukoricába, mellyel a mindenkori hízóknak kedvezett. Kezdte belátni (vagy legalább is nem volt ereje be nem látni), hogy a Világmindenségnek aligha van olyan tribunálja, amely előtt az esperesek és Boda Béla ex-lelkész ügye akár föllebbviteli, akár újrafelvételi alapon igazságosabbnak tárgyaltassék.

Zoltánnak ez a megdöbbenő felbukkanása a Cigánysor latyakjából — azonban újra föllangasztotta benne a bosszúálló Isten álmát. Ime, jelentkezik a sors, vagy a véletlen, vagy akármilyen neve, hogy végrehajtsa a feladatot, amelyet annak idején a mennyei bosszúállás elé kitűzött. S ha a nyelve fölött el is lazultak a szellem renyhült gyeplői, ez a meglódult nyelv nem sokat ártott a misztikának, amellyel ő a maga Isten és Zoltán titkos szövetségét körülködösítette. Boda-pap határozottan úgy látta, hogy itt az «ő napja» s ami mozgósítható izgatottság és páthosz maradt szikkadt csontjaiban, ő mozgósította. Ott ógyelgett a megcsúszott, döngölt kerítés előtt s várta, hogy a járókelők a Zoltán dolga felől faggatózzanak. Ha üres volt az utca, bement. — «Te nem érted ezt a gyereket,» — korholta a feleségét — «úgy jársz körülötte, mint a siket-vak, nem érdemelted meg, hogy a világra hozzád!» — De a legboldogabb akkor volt, ha Zoltánt mások jelenlétében megszólíthatta. Ilyenkor bizonyos szükszavú bizalmas beavatottságot eláruló megjegyzéseket tett, mint: «Kedves fiam, a Kovács Juli ideizent ám már». Vagy: «Zoltán fiam, elől maradt egy kis *tépés*, betettem a gyógysekrenybe».

S nem volt-e menthető Boda-papnak ez az öreges berzenkedése az ő fölvirradt «napja» előtt, amikor maga Zoltán is «élete csodája»-nak érezte e különös nyár meglepetéseit. Amikor Roziba, a lángbaborult Gyula parabolájába lelket öntött, majd Hermannból azt a két ivópohárnyit leeresztette, nem gondolta, hogy ez lesz életének az a csodája, melyet Pestről jövet, a hódosi toronnyal szemben a sugallatszerű öröm megjövendült. Az ígéret, amelyet annak a «felszökő sugár»-nak a zúgása hozott lelke aljaiból, egyetemes, nagyszabású, egycsapásra mindent tisztázó változásról szólt. Hihette-e, hogy ezekbe a kisdéd orvosi mesterkedésekbe rejtezkedjék el a csoda?

A gáderben sütkérező Rozi fölött a fél falu összeröffen s a lánya karján kibicegő Hermann tanítót az emberek az ő bűvészfogásaként mutogatták. De Zoltán ezt a hirtelen kerekedett hírnevet is a tévedések véletlen forgószelének vette. Csakhogy ez a forgószél, ahelyett, hogy elülledett volna, egyre föllebb rakta a tévedések tornyát. Mit hüledez, gúnyolta magát Zoltán. Ezek a véletlenek: a csoda. *Külső csoda* történi érted. Közbenjárt egy égi Beatrice s most leszálnak hozzád a kóbor véletlenek, hogy fölvezessenek a felső fénybe.

Letaksálta a sikereit s visszautasította a véletleneknek ezt a kedvezését. Ennyi erővel egy mázsa pénzt is találhattam volna, a hajdani napraforgók helyén s az Elme-Olimpusz is leküldhette volna sorbonne-sipkás Diannáját. Én nem a jóindulatú szélütés csodájára vártam. Nekem nem külső csodák kellenek.

A véletlenek huzamos torlódása azonban gondolkozóba ejtette. Nem adott-e hozzá valamit ő is e véletlenekhez? Nem kényszerítette-e őket? Ő persze folytonosnak érzi az életét, az ma is, ami tegnap, talán valamennyire más. De nem ez a parányi más mutatta-e őt meg az embereknek? Esztendőkön át úgy élt köztük, mint a néma. A lelke falát rakta, maga-magát ácsolta. Az emberek érezték ezt s nem háborgatták. Most azonban készen van. A benne lekötött munka a világ felé özönlik, mint a lezáródott molekulagyűrű szabad karjai. Az emberek megszimatozzák ezt a kifelé áramló erőt, amelynek nem kell tanár, nem kell katedra, még a Hetzel doktor didergő obulusai sem. Milyen kevés szabad erő jut egy tengernyi emberszomorúságra! Nem ép az az ő életének a csodája, hogy elrúgta a pakulárékat is, mint egy idegen kontinens végső partfokát s ráhagyta magát az emberi várakozásokra, amelyek parttalanok, mint a mese és a nyomorúság. Az ő szabad erői fordították meg az emberi várakozásokat s a várakozások nyomták térdre a véletleneket.

Gyönyörű gondolat volt az! A véletlenek összetorlódása, a kényszerítő várakozások közt bizonyára maradt egy hézag, melyen még kisurranhatott volna a misztikum s belopózhatott volna egy Beatrice. De Zoltán megmakacsodott. Az ő komédiája Emberi színjáték. Neki nem kell a transcendens rés, ő maga a csoda. A véletlenek férgese úgylis lehullik s maradnak a kényszerített véletlenek: a sors. Az ő életében Isten kegyelme is csak mint a tulajdon lelke ereje mutatkozzék!

Persze, vannak emberek, akikbe a himlőoltással együtt a metafizika-elleni immunitás is beoltatott. Hetzel doktor például nem sokat ért az ilyen szubtilis elmecsavarokhoz s az ő számára Zoltán életének a csodája is egyszerűen, mint a féltett obulusok apálya mutatkozik. Ha van a hódosiak közt, akit az emberi várakozások napraforgó-mozdulata kellemetlenül lepett meg, hát ő az. Annál kellemetlenebbül, mert e napraforgó-mozdulathoz gonosz véletlenek szövődtek; véletlenek, amelyek Zoltán kuruzslása s az ő jóslata közé álltak. A Kutasi-unokaöccs s a korcsmáros-ivadék példázatának a bunkós vége sehogysem akart Zoltán ellen fordulni s ezért is a véletlenek a felelősek.

Hetzel doktor alkalmasint sok orvostársa nézetében osztozott, amikor kuruzslás elleni törvényeinket nevetségeseknek találta. Hogyan? Valaki diploma nélkül mer ricinust írni? Úgy harkálykodik az ember-társai hátán, mint akármelyik orvos s még csak szigorlati kurzust sem vett a kopogtatásból a belgyógyászati klinika adjunktusától? S minden vizsgaveritéknek ez a megcsúfolása nem is büntett, nem is vétek, csak kihágás? Pénzbírság jár érte, amit Zoltán egy hónap alatt újra összekuruzsol. Hetzel nagyon jól tudta, hogy a korcsmáros-ivadék példázata túlzott s ő nem adhatja csendőrkézre a Cigánysor kuruzslóját. Az a Boda-gyerek is tudja, különben hogy merne ilyen arcátlan számárfület mutatni rá a jog bástyájának eme súlyos hézagán át?

De ha legalább újra s újra fölcitálhatná a járásbírószágra. Egyszer, ötször, tízszer, hogy lássa, kivel van dolga. Sajnos egyelőre ezt sem tehette meg. Némelyik embernek lekötözve kell végignéznie, mint húzzák nyársba a családját s némelyik körorvosnak megkötözve kell figyelnie, mint terelik idegen öntözőcsatornába az ő obulusait. Igen gonosz véletlenek markolták meg Hetzel doktort s ősz felé a kellemetlen véletleneknek ez a gúzsza már annyira fölbosszantotta őt, hogy az októberi szelek dudái közt róva a hódosi utcát, nem egyszer jutott eszébe régi, immár hétesztendő álma, amely minden közelítő téllal erőt vett rajta, de soha úgy, mint ezen az őszön. Hetzel doktornak az volt az őszi álma, hogyha sok pénzt sikerül gyűjtenie, mondjuk, tifuszjárvány szakad Hódosra, ő a pénzén Pestre költözik, egy gyorsfőző kurzuson kitanulja a fogászatot, pesti fogorvos lesz. Háromtól hatig fog rendelni, esetleg hétig is, de azzal vége. Este pacit játszik a kisfiával, a felesége teát főz s ők a tea páráiba burkolózva emlékeznek majd körorvos-korukra: huh, hogy csőrögtek a parasztszekerek lőcsei; jaj, hogy is bírtam ki annyi időn át a pusztai béres-szobák bűzét. Talán egy bőbitás szobacicusa is lesz Hetzel szakorvos úrnak, aki a betegeket tessékeli. Óh, még a csinosabb nőbetegekről is eszébe ötlött egy és más Hetzelnek, amíg pirosodó arcán a szelek kora csípősödését fájlalta s otthon rámondult a feleségére, hogy epiteton adó bórkabátját a naftalinból kiszedje s megszellőztesse.

Zoltán fellépése s a véletlenek említett gúzsza Hetzel doktornak ezt az ábrándozó hajlamát annyira felfokozta, hogy október végén már a járási takarékbba is beszagolt s bizonyos kölcsön felől puhatolózott,

amely azt a pesti rendelőt a tapintható dolgok közé varázsolná. Gondolni való, milyen súlyosan érintették Hetzelt ezek a véletlenek, ha a hastífuszt sem akarta bevárni s így könnyelmű enyvezésű szárnyakon készült a tudatlan kuruzslóknak ebből a fészkből kiszállni.

Az még hagyján, hogy Zoltán betegek közül olyanok is meggyógyultak, akiket az orvosi valószínűségszámítás a Pál asztalos (és koporsókészítő) javára írt át. Rég megszikkadt az a fa, amelyből Hetzel doktort faragták. Tudta ő, mit lehet és mit nem s nemcsak a nyilvánosság előtt, de magában igen könnyen elintézte Zoltán gyógyításait. Sokat próbált ő azóta, amióta a Nos rector cédulája és egy elhamarkodott házasság őt és a hitelre vett műszerszekrényét a vidék zátonyára dobta. Akkoriban sokszor megállt a szájában a falat s éjtszakákat elmorfondizált egy-egy eset fölött. Mintha bekötött szemmel tapogott volna egy vásári sokadalomban, úgy nyugtalankodott, kételkedett benne az a kis tudomány, amit a hadi szemeszterekben beszippantott. Azóta eltelt hét-nyolc év, végigszántott három falun, fölírta nyolcezerszer az ipecacuanát s megnyugodott. Tudta, hogy a tályogot föl kell vágni, a fogat ki lehet húzni s bizonyos betegeket, mielőtt meghalának, Pestre kell küldeni. Azontúl azonban igen keveset engedett meg az Isten egy körorvosnak s ez jól van így, különben a legszívósabb lelkiismeretet is összeszaggatná a furdalás.

Hogy Rozi meggyógyult? A kuruzsló meggyógyította? Meg hát. Nem volt annak más baja, mint az özvegysége s ha egy fiatal ember rászánta a szemét, persze, hogy mindjárt megkönnyebült a melle. No, itt igaz, nem is konkurrálhat ő családos létére a Boda-gyerekekkel. Hogy ő már letett a Roziról? Ráfogás. Meg kellett ijeszteni, különben odaengedi magát a gyásznak s akkor minden hiába. S még a Hermannt emlegették? Az is valami? Hát ő talán nem engedte volna le azt a két pohár vért? Potom szerencse, hogy lábraállt. Most ez is csoda nekik. Hát az igaz, hogy csoda, de nem a tudomány, hanem a szerencse csodája. Hogy a Sebestyénék kislánya fölött két éjtszakát ott virrasztott? Már a lába is fölpuffadt a gyerekek, meg a feje is s ő kigyógyította? Ki hát, mert visszament a vesegyulladás. Vissza, de nem a Boda-fiú vezette vissza. S még őt okolják. Ő hagyta benne a vízkórságot. Még azt is ő! Vörhenye volt és vesegyulladást kapott. S az a gyalázatos szipirtyó, a Kovács Juli, a félarcú Kovács huga! Régen légykőre kellett volna fogni. A nyomorult anyja annak az áldozata. Kész kínzás, amit az anyjával tett. «Jaj, az oldalam, jaj a lábam, maguk ölték meg, már tíz esztendőskoromban odavertek a teknőhöz. Télvíz idején is odavertek. Most kiút rajtam.» — Út ám a bolond vénlányán a férje, aki nem volt. Ő, Hetzel doktor mindig mondta, sose kenegessék ezt, nincs ennek ischiása. Ronda hisztérika, azért beteg, hogy legyen, kit nyúznia. A franc tudja, mivel kente meg az a Boda-gyerek. Talán a szemével, hogy egyszeriben lábkapott. Majd lesántul az megint, csak gondoljon egyet. Sokba kerül az ő ép lába a Boda-gyerekek. Persze most jólesik neki, hogy összekántálja

a félfalut s mindenki fülére ráköti magát. «Ehol, akár táncolhatnék. Amíg a Hetzel kezelt, bottal sem tudtam járni.» — Elég szegény, hogy még az értelmiség közt is akad, aki fölül az ilyen svindlinek. Az a szegény Halászné nem elhívatta a hóbortos urához. Mit akar azzal a nyomorult Imrével? Ahelyett, hogy föladta volna rég a Lipótmezőre s keresett volna magának egy házasembert, aki tesz is, hallgat is, így takargatja. Pedig sosem tudhatja szegény feje, mikor csapja agyon. Télen is kilőtt a kertbe, hogy betyárok járnak kint, ássák a magtár falát. A Lakk gépésznének kishija, hogy másodszor is ki nem lyuggatta a fülét öregkorára. Az a bolond intézőné meg tűri az ura szekatúráját, elsímít mindent s még ezt a Boda Zoltánt is odacsődíti hozzá. Hogy ez mennyire ért az Imre nyelvén! Vagy ki tudja? Hátha az asszonyén ért? Talán nem is olyan bolond az a Halászné, mint ő hiszi.

Általában Hetzel doktorban megvolt a hajlandóság, hogy Zoltán sikereit nőtlen állapotára vezesse vissza. — Az asszonyok barátom, az asszonyok — magyarázta Gulyás Pistinek, aki elhagyottságban is hű cimborája maradt. — Minden az asszonyoktól jön. Előbb megbetegszenek, aztán meggyógyulnak, csak hogy a kedvébe járjanak. Sose volt annyi torokfájás a Cigánysoron, mint amióta Boda Zoltán nézegeti a mandulájukat.

Ez mindenesetre summás érv volt, alkalmas a férfiszolidaritás megmocantására, de Hetzel akkor is talált volna ugyan ilyen summás érvet, ha Zoltán öreg s abban az érvben is hitt volna. Kinek van igaza, ha neki nincs? Egy kuruzsló ellen minden érv igaz.

Nem, Hetzel doktort nem rendítették meg Zoltán gyógyításai, sőt talán ő volt az egyetlen, aki a lelke mélyén minden fajta orvosi tudást megtagadott tőle, noha ép az ő gyógyíthatatlan betegeit gyógyította meg. Hetzel ezekben a gyógyulásokban (mint maga Zoltán is eleinte) a véletlenek halmozását látta. S nem ezek voltak a legmegátalkodottabb véletlenek, amelyek őt a pesti rendelő kölcsőne felé szorították! Ezekből a véletlenektől ő még holt biztosan kifüstölte volna innét Zoltánt. Sajnos, másféle görgeteg alatt is meglazult az a bizonyos kavics. Hetzel doktor egy nap nemcsak a Cigánysort találta magával szemben, hanem a hódosi felsőbb tizezet is.

Mindennapi dolog, hogy egy idősebb úrnak belépszabnak a tyúkszemébe s ez különösen megtörténhetik olyan emberrel, mint Kutasi nagyságos úr, a hajdani színésznő férje, aki még inaskorából megőrizte azt a szenvedélyét, hogy a tyúkszemeit maga ápolja. Csak hogy amikor az ember hetven évet megélt, a szenvedélyeiben is tétovább s ügyetlenebb s egy napon azon veszi magát észre, hogy a lábújján a tyúkszem másodlagos jelentőségűvé válik egy sebecske mellett. Kutasi nagyságos úr akármilyen türelmes patriárka, nem azért ad konvenciót az orvosnak, hogy egy lábújján két csapást hordjon. Hetzelt tyúkszem-tanácsba hívják s ő valami sárga port hint a sebre. A por annyira bűdös, hogy Kutasiba nőző fájdalmai ellenére is a gyógyulás érzetét szuggerálja.

De mi történik harmadnapra? A kötéske alól piros folt bujik elő s elborítja Kutasi úr egész lábfejét.

Egy kis lob, magyarázza Hetzel, erőltetett nyugalommal s dunsztot rendel az úr lábára, biztonság kedvéért ő maga rakja rá a dunsztot, föl a comb közepéig. Ez bizonyára fölös óvatosság. Hetzel doktor úr azonban ennek ellenére is kényelmetlenül gondol arra a tolakodó hajnalpirra, amely a kötés határait sem tartja tiszteletben. A kötésváltásnál föltűnik, hogy a kszeroform megfeketítette a sebet. Nemcsak a sebet, de az egész lábújjat s az a hajnal is egyre följebb fut a beteg bokái körül. Micsoda hajnal ez, amelyiknek ilyen fekete a napja?

— Egyelőre változatlan, jelenti ki a doktor, a medikus-unokaöccs előtt s egy közeli terminust említ, amelyen a nagyságos úr táncolni fog. A dunsztot most már olyan vastagon rakja föl, hogy a legöregebb elefántba is beleszúrna az irigység az öreg Kutasi lába láttán. Hetzelnek azonban rossz éjtszakája van, szomorú strucként furja magát ebbe az éjtszakába, fiatal orvos kora óta nem állt ilyen bizonytalanul a planéták alatt. Hajnalban szaladnak, hogy a nagyságos úr ordít, egész éjtszaka ordított. Hetzel szedi a táskáját, beletömi a műszereit s rohan, mintha legalább is a biztos segítséget szorítaná a hóna alatt, pedig nem szorít ő semmit, csak a tulajdon elszorult szívét. Kutasi nyög, ordít, aztán megint nyög, már a lábafejét sem érzi, a lábszára meg mintha el akarna égni.

— Mit csinált velem öcsém? Szedje le róla ezt az égő fenét. Látni akarom a lábamat, mit csinált a lábammal!

Hetzel bontja-hántja a kötetést, minél tovább bontja, annál óvatosabban tekergeti a pólyát s az öreg nincs elragadtatva attól, amit lát. Az öreg unokaöccsei is sápitoznak, félre húzzák Hetzelt s a véleményét kérik. Hetzel minden inát külön feszíti, hogy ne reszkessen s azt súgja magának: Hetzel, a helyzet fölött kell maradnod. Bizony az infekció nagyobb méreteket öltött, ő azt hiszi, sikerül visszafejleszteni, de ha a mérnök úr és a kolléga úr kívánja, lehivathatnak valakit konzultálni. Ő addig is benyom őt köbcenti antiszeptikumot.

A két unokaöccs megszeppen. Az egyiknek az az állása, hogy a Kutasi traktorát gyenisztrálja, a másik is az öreg úr pénzén járja az egyetemet. Ha a nagybácsi meghal, a vagyon a hajdani színésznő hugára, illetőleg annak a gyerekeire száll; Kutasié csak a haszonélvezet. Érthető, hogy az unokaöccsök (a mérnök úr és a kolléga úr) a legsürgősebben letelefonálnak egy sebészprofesszort. Hetzel addig benyomja a betegbe az antiszeptikumot, Kutasi ordít, de a gangréna nem áll meg.

Estére megérkezik a tanár. Addigra a beteg negyven fölé szorítja a higanyt, a fekete ár a bokáról a lábszárra csap. A professzor váratlan és érthetetlen kérdéseket fundált ki az úton.

— Van-e cukra, förmed rá Hetzelre az ő híres veni-vidi-vici modorában. Hetzel hirtelenében nem tudja, hogy a sebész mire kíváncsi; a betegnek van-e cukra vagy neki? Bizony ő nem emlékszik «pontosan», van-e a betegnek cukra s pillanatnyilag a reagense is «elfogyott».

— Hogyan, kolléga úr nem nézte meg a beteget cukorra? — kérdi a sebész az unokaöccs előtt s rosszalólag felhőzi a homlokát.

Közben a patikából megjön a kémszer. A betegnek csakugyan cukra van, nagyon sok cukra. A sebész lemondót legyint, de ha már fölhúzták benne az operáló gépet, operál. Nem azért jött le, hogy ne operáljon. Ő ott a helyszínen a rendelkezésre álló eszközökkel is megcsinálja az amputációt. A felelősséget persze nem vállalja, a beteget elkésve kapta. Különben is súlyos cukorbeteg, mindenesetre nincs mit veszteni.

A fogadószoba műtővé alakul s a professzor remekel, az asztalok, zsámolyok, lepedők kihasználásában. Mintha csak a tanítványainak magyarázná, hogy lehet falun, a legmostohább körülmények között egy aszeptikus műtőt elővarázsolni. A medikus kolléga is jelen van s tanuja lehet, hogy a sebész mikép korholgatja szegény Hetzelt, akinek altatnia kellene, de alig bírja tartani a kloroformos üveget. «De az Isten szerelmére kolléga úr, hallatszík a szomszéd szobába is, ne veszítse el a fejét, nyakon önti ezt a szegény embert azzal a kloroformmal.»

A sebész persze nem sokra megy. Kutasi nagyon is megszokta a lábát s csak egy negyedórát él nélküle. Mellé rakták-e az unokaöccsei a koporsóba a levágott lábát? Ha nem, féllábbal kell bandukolnia felhőről le, felhőre föl, ama mennyei csücsök felé, amely az inasok és földesurak paradicsomának a találkozó pontja. A sebész mindenesetre nyert egy műtétet. A hajnalival visszautazott s itt hagyta szegény Hetzelt a faluban és bizonyos inkollégiális szavak emlékével.

Mi volt ez a tyúkszem-epizód, ha nem véletlen? Gonosz véletlen, amely mégis elsimul, ha Kutasi nagyságos úr nem haszonélvezője, hanem tulajdonosa a hajdani grófi szerető birtokának. A haszonélvezet véletlene azonban meghatványozta a bujdosó cukor véletlenét s így sem a mérnököt, de még a fiatal kollégát sem tarthatta vissza a gyász és a köteles tapintat bizonyos nyilatkozatok ismételt megtételétől. Különösen csunya hálátlanság volt ez a medikus részéről, akit Hetzel oly türelmesen oktatgatott az előző nyáron, hogy még Kutasi is megsokalta. «Ha én ló lennék, elunnám ezt a csikót magam mellett» — mondta a fényesen eltemetett agg, de a fiatal kolléga erre nem akart emlékezni, sőt olyankor fecsegett, hogy ő csak ült-hült; mit művel ez a felcser, sőt állítólag a cukorra is figyelmeztette, ami igazán szemtelenség lett volna egy harmadéves medikustól.

Az unokaöccsök lelkiállapota mindenesetre menthető. Az ő részük-ről igazán gyenge epeöntés volt ez a rágalom a meglepetésszerű halálért, amely a sírva tallózás vigaszától is elütötte őket. Hetzelnek azonban ép elég volt az ellene kerekedett közhangulattal, amelyet naponta legalább húsz-harminc magyarázkodásban kellett csiggyatnia. Érthető, hogy ilyen közhangulat mellett nem szívesen bocsátotta a bíróság elé Zoltán-ügyét. Valamelyik szemtelen paraszt még ott is rápirítana. Megmondaná az kereken, hogy nem volt bizalmam a doktor úrhoz, a Kutasi nagyságos

urat is, az Isten nyugosztalja, ő rakta földbe. Nekem meg csak ez az egy életem van s öt gyerek, hát inkább a tisztelendő Zoltihoz fordultam. A parasztokban úgy terem az ilyen, mint bodzán a bogyo s mért bizgassa meg Hetzel az őszinteségüket.

De hiba lenne azt hinni, hogy a Kutasi tyúkszeméből patakzó sötét véletlenek az unokaöccs rágalmaival elapadtak. A két unokaöccs végre is földönfutó lett; «eliminálódott» Hodos vérkeringéséből s Hetzel tudta, hogy csak az állandósult pletyka-ingerek veszedelmesek. Ezek olyanok, mint a tuberkolózis göbei, míg a Kutasi cukra-féle eseteket úgy heveri ki a prakszis, mint heveny fertőzést: ha az első rohamon túl van a beteg, majd csak el lesz valahogy.

Sajnos, az öccsök felszívódásával a Kutasi-kastély ép ilyen állandósult gümövé változott. A színész nő huga rég meghalt s örökösei mégsem alapíthattak tisztviselő üdülőtelepet a Kutasi birtokon; úgyis egy évtizede már, hogy ennek a kastélynak az álmával cukrozták a tisztviselőfizetés kocsányán lógó életüket. Ez az évtizedes éhség most úgy esett a Kutasi birtoknak, mint vadászon meghajtott ebek a kilöttyent moslékos sajtárnak. Egyiküket, egy eladósodott tornatanárt, annyira sürgetett a szükség, hogy talán árverésre vagy parcellázásra viszi a dolgot, ha elő nem áll az utolsó pillanatban egy Löbl Mór nevű szolid vevő, aki a háború óta Dádon mérte a pálinkát s annyi pénzzel állított be a Kutasi örökösökhöz, amennyin nemcsak nagyságos úr, de «a nagyságos úr» is lehet az ember Hodoson, akármilyen Löbl Mór volt előbbre.

Csakhogy ezerkétszáz hold és egy kastély ára nem az az összeg, amely a dádi kis korcsma bádoggal pultján terem s valóban Löbl Mór sem arról a bádoglapról szedte föl. A házasság zsákbamacska s olykor nem a huszonnégy, hanem a hatváltásos lányok kelengyéjébe rejti az Isten a férjek szerencséjét. Löbl asszony hat váltásának különben még az a hibája is megvolt, hogy nemileg szennyezett került a dádi pálinkás szublódjába, mi legalább tudunk egy fiatalembert, aki zsenge éveiben nem vette jónéven, ha Lotti Alfrédnak becézték. Löbl Mór, ha nem is keresztelték el Lotti Mórnak, sok esztendőn át csak úgy szerepelt a hodosiak képzeletében, mint a Behr Lotti embere (mert, hogy legyen a Lottinak ura) s ez a név sok csintalan képzzel társult az azóta férfivá higgadt fiatalok emlékezetében. Behr rakéta-emelkedése azután Löblre is más fényt vetett. «Könnyű annak, mondták a konkurens korcsmárosok, az ipa a Rotschild s a napi az aranytojógép. Nem soká marad az korcsmáros». S csakugyan, a Behr-dinasztia örömet mozgósította fölös millióit, hogy Lotti szélesedő csipejének a földesúrnoi karszéket megszerezze.

Az öreg Kutasi júniusban halt meg s szeptemberben már kipallérozták a falakat, áttapétázták, aranylécekkal rakták ki a szobák falát, ledobták a régi tetőt; csakúgy süttött a víztoronyról a vadonat kék bádoggal. Október elejére annyira rendbejött a kastély, hogy Lottiek már az első fogadónapjukat is megtarthatták.

Hogy ez a fogadónap minél fényesebben iktassa be Lőbléket az ország nagybirtokosai közé, erre az alkalomra az egész dinasztia hazaszállt törzsfészkébe. Nemcsak az öreg Behr mutatta meg a penkala füleit s pötyögő autókostümét, de a fiúk is lejöttek, sőt Róna Teri is, aki végre otthagya a színpadot, ahol úgysis inkább a színpalak mögött szerepelt, hogy szabadságát Alfréd gyűrűjével cserélje el. Még Károly is elhozta a barátnőjét, ami Lotti részéről némi prüd ellenkezésbe ütközött. Csakhogy hiába, Károly a család bugyellárisa. Mit fintorog a familia az ő «nőjére», neki is megvannak a gyermekkori emlékei. Barátnőjén kívül néhány üzletfelét s egy valóságos gróf barátját, egy autómániákust is, fölvonultatott erre a beiktatásra. Alfréd viszont a szellemi élet kiválóit szolgáltatta, csupa olyan embert, akivel a «Barokk összehasonlító irodalomtörténeté»-nek a magántanára nem vallhatott szégyent. A falubeliek közül csak néhányan voltak hivatalosak. Pákozdyék, akik hosszas habozás és bizonyos bérleti esélyek latolgatása után el is mentek; a jegyző, aki noha csak Gulyás Pisti volt, mégis fő adminisztratív hivatalnok, az egyenlő adózás őre; a tisztelendő úr, aki nem jött el, pedig Alfréd mindig szívesen gondolt rá, hiszen ő vette le a kalapját annak idején a Behr Alfréd tehetsége előtt; aztán Róna Teri nagybátyja, az öreg Sonnenthal, mert az ügyse tud fölkelni az ágyból, végül Alfréd két régi barátja, Horváth Laci és Zoltán. Igen, Zoltán és nem Hetzel doktor, ami nyílt hadüzenet, hátbatámadás a felsőtízezer részéről.

Hetzel doktor annál inkább felháborodott ezen a szemtelen cimboráláson, mert immár nyolc esztendeje körorvoskodván, elvesztette kapcsolatát a koráramlatokkal s édeskeveset tudott azokról a szelekről, amelyek egy ifjú magántanár vitorláit az «anno sacro» hajnalán oly előnyösen duzzaszthatják. Behr Alfréd nem hiába olvasta annak idején a református temető süppedt halmain barátja fejére Coignard abbé véleményeit, az egyház, mely előbb csak a cinikus abbé alakján át legyintette meg őt, egyre jobban elhatalmasodott benne. Ha nem is lett Behr Abbé belőle, a neokatholicizmust örökre lekötölte chesteroni elmefuttatásaival. Igen, Alfréd a temetői viták óta jelentőset haladt a kereszténység finomabb detájaiban, ő, ő még egyes modern francia katolikusok csigalépcsőjének a legtetejére is fölkanargott, sőt egész különös öröme telt benne, hogy egy-egy nagykövet próféta felelőtlen kijelentő mondatait a maga szubtilis magyarázataival ducolja alá. Tehette, hisz ezalatt egy percre sem feledte el, hogy ez az egész gondolat-konstrukció pusztá intellektuális remeklés, a hivatások ráérő nemesjátéka, amelyet nem árt egy árnyalati gúnymosollyal festeni alá. Ez a gúnymosoly, mely a hajdani Behr Coignard romboló szkepticizmusának volt egyetemképes párlata, nem oly erős, hogy a neokatholicizmust igénylő tényezőket sértené, viszont csendes hátsó ajtót jelentett ama művészkörök felé, amelyekkel Behr Alfréd Bors létére sem óhajtotta az összeköttetést elveszteni. Sőt ezek a művészek némi zsvány-elégtétellel tekintettek Alfrédre, mint külvárosi csavargók a szmokingos zseb-

tolvajra, aki behatol egy előkelő társaságba, megjelenésével és dialektikájával elszédíti a született szmokingosokat s közben az aranyórájukat is lekapcsolja. «Nagy csirkefogó», hunyorogtak a lompos művésziúk, akiket ő szívesen lekötelezett egy dicsérő kritika, vagy «hús ficcs» erejéig. «Igen finom, mélyen szántó esztétika», bólogattak a tudomány oszloposai, akiknek ő mély meghajlással ajánlotta jóindulatába a kor kultúrvezérei szemében oly hasznos elveket leszögező különlenyomatait. S bizonyos, hogy ez a «nagy csirkefogó» és az a «mélyen szántó esztéke» olyan gyök, amelyekkel Alfréd biztosan áll a magyar szellemi életben, nem is szólva az automobil ipar aranyfedezetéről.

Zoltán gyógyításai Alfréd szimatát rögtön megbirizgálták. Az a farkasréti délután, amelyen Zoltán az emberi várakozásokra hivatkozva, Pier delle Vigne számára a tarka házban helyet szorított, Alfrédra mély benyomást tett. Ő már akkor látta, hogy Zoltánt egy új embertartó-fiókba kell elhelyeznie. Az a Rimbaud-fiók, amelybe Zoltánt idáig bedugta, immár nagyon is tétova, általános kategóriává vált. Ez a Rimbaud magyarul nyers zsenit jelentett. Embert, aki érdemtelenül jutott a tehetségéhez, azt el is kótyavetyéli, de mégis csak tehetség s Alfrédnak tisztelnie kell. E délután nyilvánvalóvá tette, hogy Zoltán tovább differenciálódott a Rimbaud-ok közül s az «erkölcsi beállítású félkegyelműek» közé ment át. Alfréd ide sorozta mindazokat, akik hisznek «az életnél több»-ben s akármily nevetséges e hiedelmük, ép e hitük révén az emberiség örök motorjai. Alfrédot már akkor megütötték a Zoltán emberi várakozásai. Nincs-e itt valami, figyeltek föl az ő éber érzékszervei, aminek a neokatholicizmus hasznát láthatná? Ezek a futó próféták nem ugyanannak a kortalajnak a rendezetlen, metán-szerű fölvilanásai, amelynek a tőzegét, a Bors Alfrédok neokatholicizmusa emeli ki a betűipar javára.

Zoltánnak az a dolgozata, amely az Elme-olimpuszt a Panacea ellen zúdította, Bálinton át Alfrédhoz is eljutott s noha ő akkor Párizsba utazott, hogy a Bibliotheque Nationaleban a Pascal-irodalmat tanulmányozza, elutazása előtt egy névjegyen gratulált Zoltán «erkölcsi túlfűtöttségű» írásához. S íme ez az ember, aki mint író X-et is elbájolta, mint erkölcsi lény azért az undok Szirmaiért is kockára tette a jövőjét s mint tudományos író fölfordította a tudós viselkedéséről alkotott fel-fogást: haza jön Hodosra, csodadoktor lesz s a Cigánysor latyakjába veszi «zsenijét».

Ő, Alfrédnak különös érzéke volt az életstílusokhoz! Ő megértette, mért lett Zoltánból kuruzsló s előbb tudta, hogy az marad, mint maga Zoltán, aki esténként még nem egyszer előszedte Pakulár tanár úr kézikönyvét. Föladhatta-e Zoltán ezt a megkülönböztető helyét az emberek közt? Kiléphetett-e a kuruzsló romantikából, csakhogy a körorvosok szürke seregének legyen regrutája? Ő, Alfréd megértette ezt a Cigánysor latyakjába fúródó zsenit. Ha nem is belülről, a kényszerúségei felől, de kívülről a gesztusa szépségén át. S elvesztheti-e ő ezt az embert maga

elől? Lemondhat-e azokról a nemes gondolathorgokról, amelyekkel ezt a furcsa életet mindenki szeme elé emelheti?

Alfréd, amióta a barokk elhívta őt magántanárául, gondosan megszűrte baráti körét. Zoltán azonban fennakadt ezen a szűrőn, sőt egyike lett azoknak az embereknek, akikkel ép oly gondosan «ki akarta építeni» a viszonyát, akár egy-egy korunkbeli kultúr-főhatalmassággal. S erre a baráti figyelemre megvolt az oka. Alfréd kételkedett mindabban, ami az élet egyszerű valószínűség-számításán túl megy. Ép ezért tisztelhetette a valószínűtlen dolgokat, mert enyhe fölényel állt velük szemben. Ő megértette, hogy Zoltánt egy vállalt életstílus a Cigánysor latyakjába kényszeríti, de kételkedett abban, hogy Zoltánnak ez a latyak a a végcélja. Hogyis hihetne ő e csodadoktorság öncéluságában! Mi a Zoltán cigánysori élete? Egy új erkölcsi attitüd lombikkísérete. Persze Zoltán nem írhat könyvet erről a túlszigorított attitüdről, hiszen azzal önmagát cáfolná meg. Zoltán az ő állásfoglalása révén félemben, egy másik félre van szüksége, aki nem ő és majdnem ő. Ahogy a remeteráknak is kell a rátelepedő virágállat, Zoltánnak is kell egy elméleti impreszszárió. Itt van például Alfréd, aki bizonyára sokéletű ember s egyik életében talán hajlandó is erre a cikkeket fiadzó szinbiózisra.

Ép azért, mihelyt Hodosra érkezett, ő maga kereste fel gyermekkori barátját. Csak a sarokig ment autón, onnét gyalog lépdelt az emlékezetes palánkig, amely még ma is a Gulyás Pisti köveit visszhangozta. Gyalog ment: a szenteket még a mi századunkban is gyalog illik meglátogatni. Elbeszélgetett az öreg Boda pappal, megszellőztette gyermekkori emlékeit s meghívta Zoltánt egy baráti tereferére. Ugyanakkor volt tanítójához, a föltámasztott Hermannhoz is ellátogatott, sőt Boda Jánost is megkereste s e két ember adataiból valóban igen elmésen, rekonstruálta a Boda-kolónia lelki strukturáját». S hogy e rekonstrukció kárba ne menjen, külön Boda Zoltán-naplót nyitott s külön breviáriumot, amelyben Zoltán szó szerinti idézeteit jegyezte be. A fogadónapot is barátja megfigyelésére szánta s hogy a többi vendég se unatkozzék, előre fölszervirozta előttük a maga Boda-dolgozatának a tervét, úgyhogy azok is résztvehessenek az ő szellemi viviszekciójában.

Zoltánt eleinte meglepte, hogy a baráti tereferé helyett valóságos estélybe pottyant. Olyanokkal találkozott ezen a tereferén, akikre igazán nem számított. Amikor a Pestről hozott inas az empire-fogadóterem üvegajtajait széttolta előtte, a sok fényes ruha s forgó fej örvényében, mint egyetlen állandó pont, Horváth Ilonka meghalványodott arca tűnt föl egy piros karszék duzzadt támlája fölött. Még ki se hámozhatta magát Lotti barátságos faggatozásából, a háziasszony vállalai mögül, mint két gúnyos csillag, Bözsi csodálkozó szemei fordultak felé. Hogy került ide ez a meztelen karjai fényében csillogó varrólány, akit az ő képzelete az esernyő és piskóta história kórházi ágyán felejtett. Miféle viszonyban van a háziakkal? hol szerezte az ékszereit? S hol nőtt meg? Ez volt a legmeglepőbb: mintha megnőtt volna. Már nem az a

húzsák, akibe a Liliom-utca sarkán beleverődött. Nyulánk lett s csillogóbőrű, mint a palack, amelyen csillogó bor aranylik át. Zoltánon még egy női Monte Cristo-mese is átvillant. Talán őrajta akarja megbosszulni magát? Egyre a Bözsi báblepke metamorfózisát figyelte s ugyancsak vékonyan csordult belőle a szó. Nem is nyugodott meg, amíg szóba nem elegedett vele.

— Hát magából mi lett? — kérdezte egyszerűen.

Bözsi a szemébe nézett s különös hangsúllyal, amely vad is volt, gúnyos is, de mégis leginkább léha, egyetlen szót dobott Zoltán arcába s fölkacagott. Rövid szócska volt, jó, hogy csak Zoltán hallotta, de legalább minden szépítés nélkül jelölte meg Bözsi társadalmi helyét. Zoltán tudomásul vette ezt a szót s végigsimította tekintetével a lányt. Abban azonban ki tudja, mi lángolt fel. El akarta képesíteni az ő népligeti mulyáját, vagy micsoda? Odaszólította Károlyt s a nyakába dobta a puderes karját, mint egy külön fehér állatot.

— Ez az én Töftőf Jancsim. Helyes kis fiú ügye? Nézzen végig rajtam : ahogy itt állok, kész cserekereskedés. Ami ruha, ő adja nekem, ami meztelenség, én adom neki.

— Még elég jól járok — hehetézett Károly, az ő betanult szellemességével. — A ruha kevesebb.

Alfréd a terem másik sarkából követte a társalgást s annál jobban meglepte balkéz-sógornőjének ez a felizzása, mert semmit sem tudott Zoltán és Bözsi népligeti sétáiról, sem Balázsék emlékezetes vaságyáról. Ő Bözsit csak az ékszerfogasnak nevezte, olyan közömbösen hordta hivatása ballasztjait s most egyszerre lélek, nem is lélek : vadság lobban át az arcán. S ni, a kis Pákozdyné is hogy rájuk vesztette a szemét. Ezen szegénykén úgy látszik megkönyörült az Isten, feloldotta a meddségét, legalább is nagyon bőszabású a ruha dereka. S mégis úgy úszik Zoltán után a tekintete, mint papírsarkány után a zsinór. Még Pákozdynak is föltűnik. Mielőtt Zoltán a feleségéhez léphetne, középük áll.

Hatása van a nőkre, állapítja meg Alfréd. S csakugyan a tulajdon felesége, Teri, is ott forog, ott kotyog körülötte. Pedig csak a délelőtt oltotta be Zoltán ellen. Alfréd minden barátjáról mondott valami nevetségeset a feleségének. Betegesen féltékeny volt s a féltékenysége állandóan új és új veszedelmeket szimatolt, úgyhogy beszélgetésük java pletykálódással telt el ; így akarta immunizálni Terit e lehetőségek ellen. Ez a csodadoktor aligha ismeri a nőket, magyarázta neki délelőtt, jó oka van föltételezni, hogy ártatlan. Terit azonban nem fészélyezte ez az ártatlanság, hanem ugyancsak elállta Zoltán elől a világot ; végül előtte is, mögötte is, oldalt tőle, mindenütt Teri volt a világ, mintha legalább is négy Teri fogta volna el előle az égtájakat.

Talán ép az ártatlansága szúrta szemet a nőknek, villant át Alfrédon s ebben a pillanatban egy nagyszerű, kamatozó gondolatmenet indult meg benne. Noha csaknem görcsbe húzta őt a féltékenység, amelyet a legcinikusabb gondolatokkal sem tudott elernyeszteni, ha a feleségét

férfiak közt látta, átszaladt a szomszéd dolgozószobába s ott az íróasztal itatósára kék ceruzával ezt a mementót jegyezte fel: «a szűz Rasputin». Holnap, ha a naplóját jegyzi, bizonyára újra megjelenik e mementó mögött az a gondolatsor, melynek most csak az elejét érzi s ez a gondolatsor nem lesz közömbös a neokatholicizmusra sem.

Az estély folyamán Alfréd még többször is megtette ezt az utat a dolgozószoba itatósáig. A nők érdeklődése mögött lassan a férfikiváncsiság is fölvonult s Zoltánnak Alfréd minden barátja előtt le kellett szigorlatoznia. Egy fiatal pap, aki Párizsban az Institut Catholiqueban tanult s könyvet írt a francia katolikus írókról, Paul Claudelről faggatta ki. Zoltán Bálint könyvtárában ismerte meg ezt az írot és korántsem taksálta annyira, mint ez az ifjú pap, aki vallási kétélyeit azzal nyomta agyon, hogy ha egy tokiói francia nagykövet ennyire beenyugodhat a tridenti zsinat egyházába, mért kételkedne ő. Zoltán Claudelnek azt az írását pécezte ki, amelyben a megtérését írja le.

— Én nem hiszek a megtérés villámcsapásában — vitatta. — Az ilyen megtérés a Notre-Dame-templomban fedő-érzés, amely alatt örökké ott gennyed a lélek valódi tartalma, mint tapasz alatt a kelés. Az igazi vallásos ember azzá lesz s maga sem tudja hogyan. Egyszerre csak azon kapja magát, lám, erre, ami olyan régen ott van a lelkemben, azt is mondhatom: Isten. Aztán megszokja ezt a szót, más szavakat is megszokik s lassan minden érzés megtalálja a maga szavát. De nem is a szavak a fontosak, hanem az érzés. Nem a hit, hanem a vallásosság. A hit a vallásos érzés szóburka. Akinek van vallásos érzése, eligazodik a hit szavai közt is. Aki azonban a hiten és a megtérésen kezdi, úgy jár, mint Paul Claudel, túl kell kiáltania önmagát.

Alfréd ezt a gondolatmenetet is jellemzőnek találta s az itatósra ez a megjegyzés került: «a hit szekunder».

A vallásos érzés ellen persze Horváth Laci is felvonultatta régi ágyúit. Lacit bántotta, hogy az ő Zsófikája is úgy pislog a csodadoktorra, mint valami tüneményre s élesebben esett neki hajdani barátjának, mint a tárgy indokolta volna.

Ez a ti vallásosságtok — magyarázta Laci — fogalmazási vívmány. A vallást nem lehet elválasztani az ég zsinórpaddlásától. Vagy hiszel a Gondviselés bábszínházában, vagy sem. Sajnos, ha a tudomány szétrombolta is ezt a bábszínházat, nem irthatott ki bizonyos szavakat. Most jöttök ti a ravasz fogásaitokkal s fölmesterségeslégzitek ezeket a döglött szavakat. Nem hisztek és vallásosak vagytok. Mi ez, ha nem család? Kétsípú fogalmazástok voltaképp szociális megtévesztés. Nevezük nevén a ti vallásos érzéteket s megmarad a jó öreg polgári becsület. Az és semmi több.

Laci nagyon meg volt elégedve ezzel a kis szónoklattal s különösen a «fölmesterségeslégzitek» kifejezéssel, amely akár mestere pamfletjeiben is megállott volna. Zoltán belemosolyodott a kakaskodó gyerekarcba, amely neki most is csak a szalmakazal alatti Lacika arca volt.

— Élet sincs, még is beszélünk róla — mondta szeliden. — Van sejtoszlás, nyargaló tüdő és retinakáprázatok, de élet nincs. S mégis mennyire van életünk. Az ember legnagyobb valóságai a fikciók. — Zoltán nem ragaszkodott ehhez a válaszához, inkább a Laci újabb förmedése elől akart kitérni vele. Mért bizonygassa az ember az Istent, aki a szívében van? Alfréd azonban ezt a választ is nagyon jellemzőnek találta s az itatóspapírra megint odakerült: «élet, Isten, fikció».

Majd maga Alfréd fogta vattatóra barátját a gyógyításai felől. Zoltán kitérő válaszokba húzódott vissza, de Alfréd egyre pontosabb kérdésekkel törte fel az ő kagylóhéját.

— Ne térj ki, itt ez a kérdés: hiszed-e, hogy egy beteg állapotán a tudomány előírásain túl is segíthetsz? Itt van egy tüdőgyulladásos beteg. A belgyógyászat előír tíz gyógyeljárást. Hiszed-e, hogy a te kezeden ott van egy tizenegyedik, amely nincs semmiféle könyvben?

A teremben minden beszélgetés elállt, a bélelt karszékerek Zoltán felé fordultak, Lotti az ásitása elé tartott tenyere fölött ámuló tisztelettel meresztette a szemét s a gróf úgy bámulta Zoltánt, mint egy elébe vetődött öslényt. Alfréd célzatosan adta fel a kérdést, mintegy kiszolgálta vele Zoltánt. A kérdés határozottsága mögött olyan válasz lappangott, amely nagyon is beillett volna Alfréd dolgozatába a szűz Rasputinról. Zoltán még e komolytalan várakozás előtt is pontos akart lenni.

— Az ember nem automata s a gyógyszer nem hatos, amelyet elég belédobni. Sosem támad olyan tudomány, amely egy beteg ember bajának minden gyökerét elmetshetné. Az emberre, aki a beteg mellé áll, mindig marad valami.

Alfréd ezt a választ már nem írta föl az itatósra s azt sem, amit Zoltán később beszélt, csak lefekvéskor jegyezte oda az angol szótára szélére (Alfréd csak szótárat lapozva tudott elaludni): hit a betegségek misztikus befolyásolásában. Ő maga is érezte, hogy Zoltán vallomását csak enyhe túlzással lehet misztikus hitté bélyegezni. Ő, igazat szólva, sokkal vakmerőbb, okkultistább vallomást várt tőle. Sebj, ezen a ponton majd az alapgondolathoz idomítja a részleteket. Mért idegenkedjék a neokatholicizmus a Dichtung und Wahrheit eszközeitől? . . .

Mivé zsuorodnak azonban az itatóspapírra és az angol szótár margójára jegyzett ideák Hetzel doktor előtt? Nem joggal átkozza-e el Kutasi nagyságos úr tyúkszemét, a démonoknak ezt a miniatűr lakóházát, mely annyiféle rosszat zúdított reá? Előbb a sebésztanár cukrát, aztán az unokaöccs rágalmait, majd ezeket a zsidókat, akik szeánszot rendeznek a cigánysori kuruzsló tiszteletére. Ezt a «szeánsz» szót Gulyás Pisti alkalmazta a Löblék fogadónapjára, akiből Hetzel doktor néhány fitymáló, piszkáló megjegyzéssel mégis csak kiszedte az «új bádogtető avatásának a történetét, anélkül, hogy kifejezett kíváncsiságot árult volna el. — Mi ez? Macesz? bökött például a segédjegyző lángosára, melyet a szobaasszonya hozott át tízórásra. Vagy igaz, maga nem él maceszsal; a főjegyző úr kapott rá újabban. Te Pisti, azt hallottam,

hogy ti kultúrlekvárral ettétek a maceszt. Majd az utcán csípte el Gulyás Pistit. A nemjóját kendnek, főjegyző úr, förmedt rá hátulról belékarolva, amióta a butikos méltóságosékhöz vagy bejáratos, meg se látod a szegény embert.

Gulyás Pisti nehezen fanyalodott rá a szóra, a Löblék fogadónapját nem sok dicsőséggel ülte ki. Nem járt ő ilyen helyen soha s amikor bevezették, csak arra vigyázott, hogy a szőnyeg el ne szaladjon vele s minden asszonynak kezet csókoljon. Zavarában kétszer is körüljárta őket, csak a Bözsi kacajánál tért magához. Hanem ez az utolsó legyen, jegyző úr, röhögött a szemébe a hajdani varrólány. Szegény Pisti csak akkor vette észre, hogy egyszer már találkozott ezekkel a kicsorduló szemekkel. Attól fogva lehúzódt egy karosszékre s őrizte az ülökéjét, mintha odaenyvezték volna. A teából nem kért, ő sosem iszik teát. Ezt az egy mondatot kottyantotta el egész este. Tulajdonképen a kétágú cukorfogótól félt, amelyet ez a bűdös Lotti olyan ügyesen forgatott, mintha az apja boltjában azzal mérte volna a cukrot. Már e hosszas elszigetelt üldögélés alatt is bizonyos halk sértődés jelentkezett Gulyás Pistiben, amelyet a visszaemlékezés valóságos dühhé élezett.

— Hagyd el — legyintett Hetzl piszkálódásaira —, ha ott nincs néhány csóré fehérnép, leragad a szemem. Ördög érti, hogy beszélnek ezek. «Kote kotutsz, koigy kobe, koszél, koni?» Emlékszel rá az iskolából, ott beszélünk így. Hát ez is valami konyelv, amit a pesti zsidók találtak ki. Egy zsákba rakják, ami szót a jó Isten a magyarnak ajándékozott, összerázzák, aztán kiöntik s akkor csodálkoznak, hogy milyen okosak. Egymás mellé került ott a lélek, meg a halcsont, Petőfi meg a körisbogár. S láttad volna, hogy bólogatott a Lotti. Értett az mindent. No gondolom, ha te érted, hát az én másik végem is érti, mert olyan buta az, ismerem lánykorából, amilyenből az Isten is csak egyre kap szabadságot. Én csak Pákozdyt néztem egyre. Az öreg Behr legyezte a nagy füleivel, de az majd kipukkadt. Gondolhatja, hogy viszkedett az Ősi címere. Hanem a Boda pap fia, a te konkurrensed, az értett a nyelvükön. Úgy látszik zsinagógába jár egyetem helyett. Épúgy hadart, mint a zsidók. Az egész szeánsz vagy mi fene érte volt. A végén már csak ő lefetyült, mi meg bászli képpel hallgattuk, mint a gyerekek az iskolában. A Pákozdy rám néz, én meg ő rá. Egyszer csak előnti a vörös. Fölugrik. Őneki menni kell, mondja s otthagyja őket két betű közt. Azzal én is szedem magam, a betegség marad ezek közt, végén is asztalt táncoltatnak. No az úton piringatta is Pákozdy a zsidók istenét. Hogy mit csináljanak a bérletükkel. Még a feleségét is szidta. Mit tátintottad el úgy a szádat? A kutyám különbül ugat, mint ezek s te úgy ültél ott, mint a tulajdon lakodalomban. Szegény Ilonka, tudja, hogy van, el is sírta magát hamarosan.

Amennyire tetszett Hetzelnek a beszámoló kritikai fele, annyira fájt Zoltán szereplése. A cigánysori szenttel elbánt volna valahogy, de mire megy a zsidó földesúr barátjával? S ha legalább a polgárság állana

mögötte. De nem most kell ennek a Horváth Lacinak is az ő tormájába beleesnie! Nősül a számár. Jó helyre. Majd kiabriktolja az öreg molnárné. Pénzt azt nem, hanem hogy az én leányom így meg úgy, arra elkészülhet a Laci. Persze ezeknek jól jönne, ha ő felpakolna Pestre s itt maradna nekik a körorvosság. Laci meg ahelyett, hogy kinyomna belőlük egy pesti rendelőt, a pusztuló magyar fajról, meg a nép öléről fecseg s csak addig halogatja a nősülést, amíg valahol egy körorvossághoz jut. Természetes, hogy jól esne neki, ha ép ő alatta szakadna be a jég. A kis Molnár Zsófiika meg is mondta a Varga-leány lakodalmán: «Nem kaptak volna rá úgy az emberek Boda Zoltánra, ha egy rendes körorvos van a faluban». Ezt mondta a kis finnyás. Gondolni való, hogy a parasztok rábólintottak. Ép jó helyen beszél, az öreg Varga úgyis azt tartja, több esze van neki, mint akármelyik úrnak. legfőleg azok megszöknének a takarékból a pénzzel, ő meg megőrzi. Hát ezek persze hogy kapnak az ilyenek. Majd Horváth Laci, a tanár úr fia, magyarázzák, az okosabb lesz. Még ezek is az ő vermét ássák.

Bizony cifra tornya volt ez a véletleneknek s érthető, hogy amíg Hetzel doktor az októberi szelek dudái közt a meggyérült pacienturáját látogatta s lepergetett egy-egy szemet a tízezerkoronás vizitjei olvasóján, egyre kívánatosabban fehérlett föl előtte a lakkbútoros pesti rendelő s a zöld lámpaernyő, amely alatt ő a betegek fogát tömögeti s kényes aranyhidakon reszelget. A háromtól hatig mennyországnak ez az álma, melyben egy húzásért akár százezer korona is potyog, talán még a járási takarékok vakmerő kölcsönébe is beugratja őt, ha egy kicsit vékonyabb csontokból összeszedett ember. De Hetzel doktort hétféle cserlében fürdette meg az a jóságos sváb teremtmény, mielőtt a világra bocsátotta. Olyan ő, mint a bakancs, minél többet koptatják, annál állósabb. S egyéni szívósságán túl itt az atavisztikus rend tiszteletét is megbántották. Kitérhet-e ő, a törvényes orvos, a kuruzsló elől? Nemcsak az obulusok dideregnek, de a rend belénevelt makacssága is megmocordul. Hetzel ezeken az októberi sétákon nemcsak a családjának a hőse, hanem az egész teutonságé. Sigfried ő, Hetzel Sigfried, aki a rendnek muszáj lenni diadaláért az októberi szelek gúnyos dudáinak is visszafelel s a fogorvosi szék álmát is elhessenti.

S nincs-e igaza? Nem torpannak-e meg a Sigfriedek makacssága előtt a gonosz véletlenek. Októberre november jön, télre tavasz, s a véletlenek új áramlása indul meg, ép ellentétben a tyúkszem véletleneinek az áramával. Ezeket persze már Hetzel doktor sem nevezi véletleneknek, hanem épen fölébredt égi igazságszolgáltatásnak. A mennyei bosszúhivatal körorvos-osztályának a jelentkezése ez.

Először is az idő idő s azért van, hogy alámossa a csodát. Kiderült, amint várható volt, hogy Zoltán föllépte nem valósítja meg a boldogult Mecsnikov utópiáját. Az emberi öröklét mégsem a hódosi Cigánysoron jelenik meg s Zoltán betegek közül is el-elpottyyan egy-egy. Akinek a gyomrában például ökölnyi daganat tenyészett, nem kér töltött káposz-

tát a Zoltán kézsimitása után s némelyik vénasszony nem annyira fogékony, mint Rozi, hogy itt ragadjon a világban a szerelme légyapírján. Sőt olyanok is elpatkolnak, akik még sokáig élhettek volna. Halász intéző például nem lő ki többet a kertbe, de egy nap a homloka mögé küldi a golyót s ő nincs ködből, mint a kerti kísértetek. A türelmes Halászné jól jár ezzel a golyóval, de Hetzel is jól jár, megy-megy, mint a dongó s lerakja faluhosszat a petéit. «Ez is a kuruzsló áldozata, úgy kell nekik.» S maga Zoltán egy szóval sem mentegetődzik, sőt épen ő nyirdogálja legbuzgóbban az emberek vak hitét. Az akarat gyógyít meg a szeretet, nem én, mondja, noha ládászám hozatja az orvosi könyveket.

S lassan a Boda-ház is veszti régi jellegéből. Már nem az a szeplőtlen fellegvára az emberi segítségnek. Vagy ha az is Zoltán felől, vannak hátsó hágcsoúk, amelyeken a gyanu fellopózhat. Zoltán nem fogad el pénzt s ha kínálják, csak nevet, minek az neki. Ma a János bátyja vendége, holnap Kőkőnyei Gyurkával eszik, holnapután Hermannékkal. Fedele is van s ha beszakad, kihúzódik a szőlőhegyre. Igen ám, de ha az ember Boda papékhoz megy el a tojásos kosárral, bizony csak kiüríti a tisztelendőné asszony, akár hajdan, amikor az ura írásaiért jártak ki s be tőle a fedeles kosarak. A tisztelendő úr is szívesen összeereszkesedik azzal, akit a fia ép kezelt s addig tömik szóval, míg csak behívják egy kis borra. Nagy raffinált az a Boda-gyerek, magyarázza Hetzel a belső soron, maga muzsikál s az apjával tányéroztat.

A belső soriak előtt különben nem kell a Zoltán dolgát rontani, rontja ő maga. Boda-vér van abban is. A szegénységgel paktál, gyanakodnak az első csoda hültén. S csakugyan Zoltán barátjai csupa Boda Jancsi- meg Kőkőnyei Gyurka-féle. Még a Kuka Márit is többre becsüli az, mint a gazdákat. Az öreg Varga, a takarékbeli, a Hermann esete óta nagyra volt vele, s hogy megdagadt a feje, őt hívatta. «Megyék, de előbb a Márit nézem meg, orbánca van, két nap óta félrebeszél.» No, azóta rajta is ragadt a belsősoriak közt : jön, csak a Kuka Márit nézi meg.

Boda pap is bele-beleönti a közvéleménybe a maga hajdani epéjét. A szegénység embere ez, akár csak ő, előbb a zsellér, aztán a gazdag. A külső soron ez tetszik is, de a külsősoriak tetszésével is csak a maga ügyét veszti Zoltán. Kinek kell a kódisok orvosa. Lázító, akár az apja. S karácsony óta Behr is Párizsban van. Löblék a földdel törődnek s nem a sógoruk bolond barátjaival.

De ha a «felső tizezer» a barokkot tanulmányozza, annál jobban összefog Zoltán ellen a középosztály. Hohó, ez nem a régi, háború előtti generáció ám. Az öreg jegyzőt elvitte az asztma, az iskolában csupa fiatal tanító, a tisztelendő urat is leszólította a katedréről a veje. Kutya ember ez a Csanádi Gábor. Ez nem locsog mindenki kedvére, mint a régi pap s nem takargatja körmondatokba a véleményét. «Békebontóknak és javasoknak ebben a községben nincs helyük» — mondja s a presbiterek ráhümmögnek. Jegyző-Lajcsi is megjön karácsonyra a feleségével, ő

maga olyan ugyan, mintha mindig álmos volna, de az asszony annál többet cseveg.

— Megbukott s nem mer nekimenni a javítónak — magyarázza a hajdani medika s úszóbajnoknő. — Ez valami beteges félelem nála. Tehetséges fiú, de kicsit . . . s itt a tulajdon homlokán mutatja a hiányzó kerekeket.

— Megbukott? — csap a feleségére Pákozdy. — Tudnivaló volt s ezek a buta hódosiak egy bukott kölyök bicskája alá adják magukat. Ki kell törni az ilyenek a nyakát.

S a bukás története épen úgy végigfutja a falut, mint annak idején a Panacea cikke és sokan vannak, akik örülnek, hogy nem kell valószínűtlen dolgokban hinniök. Még mindig nem doktor? — tanakodnak Zoltán barátai is. — Miért nem vizsgálják le? Talán kicsapták az egyetemről? Hetzel doktor mond is olyat, hogy majd kicsapják s az emberek ezt a vélekedést mult időben adják tovább. De hát miért nem vizsgálják le Zoltán? Az ősszel egy napra felutazott s másnap visszajött. Mi ez? — latolgatja Boda János is. — Nekik, akiknek az életébe Zoltán mindennap új gyökeret bocsát, édeskeveset jelent, hogy doktor-e vagy sem, legfőlebb ő elébe kívánnák pajzsul azt a doktorátust. De akiket csak a halomlás vagy egy kiállt torokfájás fűzött Zoltánhoz, azokban ugyancsak megtépázódott Zoltán csudadoktorsága. Olyik még el is szörnyűködik magán: Hogy mehettem hozzá; ha megétegetett volna!

Hetzel nem minden gyönyörűség nélkül követte a falunak ezt az ellenreformációját, melyben őneki Pázmány szerepe jutott. A patikában órákhosszat előcsárolta a cigánysori szentet, sőt rá is üzent a községi bábával, vigyázzon, föld alá ne dugjon több embert, mert becsukhatja. Hetzel okos ember, jól kifőzi a dolgát. Majd bolond lesz, hogy kuruzslásért jelenti föl. Leszurkolja a pénzt s tovább kuruzsol. Emberölést, vagy legalább is mérgezést kell rábizonyítani, ha már olyan gyatra páncélt adnak a körorvosra a hazai törvények. Különös lázas szimattal jár utána a Zoltán prakszisének, jobban érdekli, mint a magáé. Egy februári napon aztán be is üt a várva-várt eset. Ha nem is gyilkosság, de súlyos testi sértés.

Zoltán egyik vasárnap délután kinn pincézett Boda Jánossal, Kökönyei Gyurkával s a «Boda-kolónia» néhány összeszokott emberével a csupasz diók alatt, ahol hajdan az apja a maga alakjára szabta az Új Testámentumot. Még épen csak hogy engedett a tél, maguk voltak az egész hegyen, de megszokták őszi ezeket a vasárnapdélutánokat s szebb délutánokon is kihúzódtak. Az ilyen pincézésen több szó folyt, mint bor. Zoltán rákapatta a barátait, hogy ki-kiteregessék a bajukat s egy-egy megjegyzésével úgy intézte, hogy a megoldott őszinteség a másikkban életbátorsággá válják. Ahogy jönnek haza, valaki leszólítja Zoltánt a csapatból. Az öreg Hamar topogott a háza előtt, a fölengedő hó latyakjában. Nagy kedvetlenségében többet köpött a pipája mellé, mint amennyit kiszítt belőle. Zoltán mintha csak kádenciával jött volna erre a

rossz kedvére. Ő nem tudja, mi lelte. Elfolyott belőle az erő. A falat megáll a gyomrában, mintha kavicssal raknák teli. A Hetzel doktor csöppeket írt, de mi az a csöpp az ő bajára. Zoltán megígérte, hogy másnap átjön; addig ne egyék semmit. Látta az öreget egy év előtt a templomban, ő került a cifrázó legöregebb Varga helyére, meghamudott azóta az arca.

Másnap próbareggelit adott neki s belébocsátotta a gummicsövet. Az öreg nagy szemet meresztett a csőre, de a menye is bent volt meg a felesége is, hát csak nyelte, amíg nyelhetette. Hanem amikor tövig elfogyott benne a cső, megijedt, hogy ítéletnapig ott marad benn; ellepte a veríték s gyűrökre ment Zoltánnal. Alig lehetett megmenteni valamit a gyomornedvéből. — Hű de melegem lett — szégyenkezett utána s odaült az ágy végébe s törülte a szürke arcát, amelyen a régi kékespiros Hamarból csak az orr körüli viszerek márványzata maradt meg. Zoltán már ott a helyszínen is babrált valamit azzal, amit a gyomrából kivett s kifelé menet mondott is valamit a fiatalasszonynak, hogy alighanem meg kell operálni az ipát; másnapra biztosat tud. Másnap dolgavégeztére halasztotta a Hamarék meglátogatását; idő kell ahhoz, amíg beleugratja az öreget az operációba. Ahogy az udvarba fordult, ki terem előtte, az ifjú asszony s valami nem jó csillog a szeméből.

— Baj van ám — suttogja s a hangja furcsán ötvényezi az úrféle előtti respektust, az ipa miatti haragot s a Zoltán iránti ösztönös rokonszenvet. — Édesapám reggel óta bukja a vért, háromszor is hányt már, elment tőle vagy egy lavor. Megbökte a cső.

Zoltán indult befele, de a menyecske visszahúzza.

— Maradhasson; nála van a Hetzel. Édesanyám nem engedte, hogy magáért izenjünk.

Azon szóra jön is a Hetzel s pirongatja a mögötte sápítózó vénasszonyt. Alighanem ép Zoltánt festette a falra, mert ugyancsak ördögnek nézte, amikor megjelent.

— Na, barátocskám, maga elbánt szegény Hamar bácsival. Igazán itt az ideje, hogy leszámoljunk az ilyen javasokkal. — Azzal ki, mint egy borkabátos Jupiter. Zoltán ott maradt a Hamar néni átkok magasa és pityergés mélye közt hullámozó sápítózásával.

Egy nap se telt belé s az egész falu tudta, hogy Zoltán valami rézcsövet dugott le az öreg Hamarba s attól olyan vérzést kapott, hogy talán minden vére elfolyik, ha Hetzel el nem állítja. De Hetzel nem hagyja annyiban, törvény elé állíttatja, már meg is tette a följelentést.

A Boda-kolóniába is beleszúrt ez a hír, de Zoltán csak olyan nyugodtan jár köztük, mint előbb s nyugodtsága faláról visszapattan a kérdő várakozások borsója. A csendőrörmester kihallgatja, de ő neki erről sincs szava s úgy sétál a belsősoriak tekintete közt, mintha nem is az ő oldalát tapogatnák azok a kések.

Március végén megjön az idézés. Zoltánnak a járási székhelyre kell mennie; kéri tőle a Hamar István testi épségét. No, attól a testi épség-

től ő nyugodtan alszik s már napkelte előtt nekivág az országútnak. Kutyaagol, de szívesen. A március ebben az évben korán megkopogtatta a fákat. A természet csontjai megropogtak s az alvó rügyek visszaemlékeznek a jó Isten üzenetére, amelyet még a teremtés hajnalán küldött minden eljövendő rügynek. Zoltán lába előtt észrevétlen szél borzolja a tegnapi eső pocsolyáit s az őszi vetés zöldje törtető fényességgel kiabálja túl a rög barna álmát. Zoltán szívesen kerülgeti a pocsolyákat is. Az inai vidámságában kapja vissza, amit a pocsolyakerülgetésben elveszít. Még a verebek is hogy csillognak ebben a március-hajnalban. Az ember szinte várja, hogy nem énekelnek-e. A természet gondol egyet s őket ugratja be a vakációzó énekesmadarak helyett.

Bizony jó ideje annak, hogy szegény Hamar ép ebben a tagban őrizte a birkákat. Megvan negyven éve is. Hol vannak azok a birkák s hol lesz maholnap Hamar bácsi is! Bizony csunya dolog, hogy az emberben egyszerre megbolondul valami, mintha csak forradalom ütne ki a sejtei közt s a sejteknek ép a forradalma örökre elüti őt a március-hajnaloktól, meg ettől a gyönyörű Orbán-tagtól is, amelyhez a gyermekkori birkapásztorkodásoktól az utolsó évi aratógépig annyi gond tapad. No, az aratóktól sem kell Hamarnak többet félnie. Nem lincselik meg a gépeiért s Zoltánt sem állíthatja másodszer törvény elé a teste épsége miatt. Ő, Zoltánnak nincs miért tartania a Hamar gazda visszajáró testi épségétől. Volt madár, amelyiknek a bendőjében elnyelt gyémántot találtak, Hamar bácsi gyomrában azonban az igazság rejtezik, Zoltánnak van ideje, ő bevárja, amíg ez a gyomor visszaadja az igazságot. Egyelőre mit tegyen? Az ég piros rámás felhőit nézi.

Ormánd előtt kocsizörgés kerekedik a háta mögül. A nagy kapaszkodón a kocsinak is kapaszkodnia kell; lépést haladnak egymás mellett, Zoltán s a lovak. A bakon a Hamarék szolgaleány ül, a féderes ülésen a fiatal Hamarné, a menyecske. Zoltán köszön; a menyecske vissza. A lépésben haladó kocsi rúdja hegyén egy madár egyensúlyozza magát. Zoltán arra gondol, ő is olyan, mint ez a madár s majd fölveti a jókedv: Hogy ő pörbe megy? Mindjárt kifigurázza azt a pört.

— Ejnye, nem vennének fel? — kérdi a menyecskét. — Még el késem s nem lesz kit elítéljenek.

A menyecske annyira megzavarodik s csak ráüti a fejét: tessék. Zoltán felkapaszkodik, egy szót se ejt a pörről, azt se kérdi, hát az öregek hol maradtak, a földeket dícséri, a grófi vadaskertről beszél, nyulakról, őzikekről.

A menyecske bosszankodik magára, mért is engedte föl Zoltánt, mit szól az ura s kivált Hetzel, ha megtudják. Lesül a képe, ha együtt kászálnak le a járásbírótság előtt s közben már faragja a mentő érveket, «De amikor ő kért. Hirtelenében azt se tudtam, mit mondjak». S annyira belejön a mentetegetésbe, hogy már Zoltánt is mentetegeti. Erre előbbre is megvolt benne a hajlam, akármit fújt a család. Haragudott Hetzelre. Egyszer beteg volt s amíg hallgatta, a hátára hajtotta a pufók fejét.

Attól ő olyan dühbe jött, hogy azóta rá se tud nézni. Pedig úgy kell hallgatni, de ő nem tehet róla. Hát akkor már inkább a Zoltán! S most, hogy cigánysori a doktor itt ül az oldalán s az őzikéről beszél, egyszerre csak kitör belőle a hirtelen rokonszenv. Zoltán az első őzet emlegeti, amit a Horváthék udvarán látott gyerekkorában. Kiszabadult a vadaskertből, apa, Sándor, ejtette el. A Hamar-menyecske meg akarja hálálni ezt az őzet s egyszerre csak ott tart, hogy Hetzelt ócsárolja, pedig senki sem kérte rá.

— Tudta az, mért nem akarja fölengedni az ipamat Pestre. Nincs magának semmi baja, csak a vérvesztés, mondja, maradjon veszteg. Az öreg pedig fogy, át lehet látni rajta s nem áll meg benne az étel. Az uram nem nézhette, már úgy szöktette el Hetzel elől. Jön este a Hetzel és keresi az öreget. Én makogok valamit, hogy Farnádon vannak, valami rokon lakodalmán. De Hetzel kitalálja, miféle lakodalom ez s szid mindnyájunkat. Félünk a cigánysoriaktól s bennhagyjuk őt a pácban. Az lesz a vége, hogy még egyszer föl kell zötykölnie a törvény elé. Alig bírtam megcsöndesíteni. Törődik is ez azzal, mi lesz édesapánkból, csak ő elérje a célját.

Az ember olykor elkövet valami apró ügyetlenséget, mint a menyecske is, hogy föltessékelte Zoltánt. Aztán be akarja bizonyítani, hogy az nem is ügyetlenség, hanem épen az, amit tenni kell. Addig bizonygatja, amíg az egész világnézetét kifordítja; bélese kerül kívül, szőre belül. Így járt ifjú Hamarné is. Egyre jobban át állt a Zoltán pártjára; közben maga is megdermedt tőle, mit tett: szembe fordult az ura családjával! De csak annál jobban belelovalja magát az árulásba, amelyre senkise kérte.

A járásbíróság folyosója nagy meglepetéssel várta Zoltánt. Az egyik forduló ablakmélyedésében őt-hat hódosi fogott közre egy ismert zsidó ügyvédet. Ennek az ügyvédnek olyan híre volt, hogy rajtért tolvaj kezéből is kidisputálja a libát. Fekete, vastagszalú körszakállában úgy járt a heves, mohó szája, mintha egy külön állat volna s az a szakáll a tüskéje. Rövid, pattogó kérdésekkel szedte ki Kökönyei Gyurkából a jogi tényállást, amelyről éles közbeszólásokkal nyesett le minden fölös lefetyölést. Pedig Gyurkában és Boda Jánosban, de legkivált a kis Sebestyén-lány apjában nagy hajlandóság volt a dolog humanisztikus beállítására. Csakhogy a körszakállas száj ezt nem tűrte s minduntalan lehurrogta a kislánya gyógyulását emlegető magyart. «Bánom én, ha a Jairus lányát támasztotta is fel», hallotta Zoltán a kifakadását.

— Ezek alighanem engem vesznek meg a törvénytől — gondolta Zoltán s egyszerre különös párak lepték el a járásbírószági folyosót; csak azt a kis csoportot látta a meghatottsága ködös közegén át.

Nem akarta, hogy észrevegyék; besietett a várószobába s a beidézett asszonyok suttogását hallgatta. Ezek valami kukoricalopási ügyben kaptak meghívót s most itt csiszolgatták az előszobában a

véleményüket, hogy odabenn az urak előtt egyformán valljanak. Egyenként szólogatták be őket s mielőtt beléptek volna, megigazították a fejkendőjüket, mintha csak ezzel a mozdulattal tapogatták volna meg a kiesztergált mondataikat, hogy megvannak-e még. Bentről a bíró fölharsanó kifakadásai jelezték, hogy az illető asszonyosság csakugyan nem hagyta magát kiforgatni. Az Istennek sem válaszoltak azok más mondattal, csak olyannal, amelyet előre elhatároztak. Inkább hallgattak.

Néhány perc mulva a feketeszakállú ügyvéd is megjelent az előszobában; egyenest Zoltánhoz ment. Hallja, hogy nincs védője, ő vállálja a védelmét. Zoltán a Gyurkáék csoportjára gondolt és bólintott. Ha már megfogadták mellé ezt a tüskés száját, ő nem tapasztja be. Az ügyvéd a rotyogó kályha mellé vonta őt, onnét mindenki elhúzódott ezen a meleg tavaszi napon s ő szabadon mormolhatta maga elé az utasításait.

— Maga szigorló orvos, aki kedvtelésből meg-megnézte a rokonait, ismerőseit. Pényt nem fogadott el tőlük, orvosságot nem írt, erre tanu a patikus. Ez a Hamar is csak mint jó barát hívta be s az egész mondanás semmi, maga nem tett semmi olyat, amit a klinikán egy ápolónő meg ne tenne. Az a vérzés nem függ össze a maga vizsgálatával. Nem is a gyomorból jött.

— Nem? — csodálkozott Zoltán.

— A tüdőből, nyelvből, fogból, ahonnét akarja. Vagy ha a gyomorból jött is, nem függ össze a beavatkozással. Erre vonatkozólag orvosszakértők kiküldését kérjük. Egyáltalán maga nem is gyógyította őt. A család tudni akarta, fölvigyék-e Pestre; az ő unszolásukra vizsgálta meg. Csak azért, mert nem bíztak a községi orvosban, aki az uraságot is a föld alá rakta. A körorvos tudatlanságát hangsúlyozni! Erre vonatkozólag is tanuk kihallgatását fogom kérni.

A körorvos, akinek a tudatlanságát hangsúlyozni kellett, ebben a pillanatban lépett a küszöbre. A bőrkabát prémhajtókája fölött miniumszínű fej; megint miniumszínű, hiszen a fiatal Hamarnét pirongatta. Az előző pör tanui lassan elfogytak, a Boda-ügy emberei húzódtak be a bürokráciát figurázó kályhával ellentétes sarokba. Hetzel ugyancsak dühönghetett. A sértett Pestre kéjutazik s a legnyomósabb tanuk, mint Halászné is, otthon maradnak. Bezzeg itt van helyettük az egész Cigánysor, majd kiperzselik a bőrkabátját a tekintetükkel.

Végre nagy szipogások közt kivonul a kukoricatolvaj, egy ormándi menyecske s egy hosszú átok rózsafüzérére szedi az ellene szavazó tanukat. Most Zoltánt szólítja be a teremszolga. Szemben vele, szerény pulpituson, a járásbíró; a pulpitus előtt a jegyző, Zoltántól jobbra a védőügyvéd, balra egy pirosfejű legényke, aki feltűnő mohón forgatja a papírjait. Az ügyészségi megbízott lesz. Erről is beszélt a védője. Gyereke ember, egy évig az ügyvédnél bojtárkodott s az apja iskolatársa, nem nagyon fogja szorítani a dolgot. De mit lapoz annyira ez a megbízott. Elvesztett valami jelentést? Zoltán már a neve bemondásánál tart, ami-

korra fölüti a fejét az aktákból s a vádlott a szeme sarkával lekaphatja. Bizony, ez a kis ügyészségi megbízott alighanem a köszönő kedvét vesztette el s nem valószínű, hogy megtalálja az akták közt. Mert ugyan ki ez a paradicsombőrű, akurátus kis jogász, ha nem Veres Matyi? «Jó helyen találkozom én ezzel, gondolja Zoltán. Egyszer a Zádor szalmazsákja fölött a harctéren s most a vádlottak padján. S amíg a bíró az évei száma felől gyóntatja, ő a Matyi lelkiállapotán töpreng; ugyan miféle vádbeszédet olvas a hajdani lakótársa fejére.

A bíró idősebb kiforrott ember; a mutatóujján nagy pecsétgyűrű s a szemében sugárzó komolyság. Előadja a vádat s megkérdezi Zoltánt, bűnösnek érzi-e magát. Zoltán nem érzi bűnösnek magát semmi olyanban, amit itt számon kérhetnének. Hogy elkövette-e a terhére rótt cselekményt? Attól függ, mit rónak a terhére. A csövet leeresztette Hamar Istvánba; a vérzésben azonban nem bűnös.

— Akkor mitől vérzett? — kérdi a bíró.

— Vérzett, mert beteg.

— Ön tudja mi baja?

— Tudom.

— Mi?

Zoltán nem szól. Azt kellene mondania, hogy az titok. De ez nagyképűség volna egy kuruzsló száján. Hát nem szól, mert mégis csak titok.

— Ha a sértett nem azért vérzett, mert ön megsebezte, hanem más okból, a vád egyik fele elesik. Itt a bíróság előtt áll, beszélhet. Önt különben sem kötelezi az orvosi titoktartás, hiszen nem orvos.

— Nem, igazán nem az orvosi titoktartás köt? — mosolyodott el Zoltán. Ez a mosoly szegény Hrabánnak szólt, aki olyan fontoskodva emlegette ezt a titoktartást, mintha az valami orvoslovagi áldozat lenne. Pedig mivel több az elemi emberi tapintatnál? Csak jelezte Zoltán szájszege a mosolyt, de az öreg bíró nyugodt hangja megkatonásodott tőle.

— Azt állítja, hogy a vérzést nem maga idézte elő? Mivel tudja ezt bizonyítani?

— Azzal a huszonnégy órával, ami a próbareggeli és a vérzés közt eltelt.

— Igen, de a csendőrség jelentése szerint a szonda már akkor is véres volt, amikor kihúzta. S a beteg közvetlenül az ön távozása után is bukott egy evőkanálnyi vért.

— Erről most hallok először.

— De csak megnézte a szondát?

— Meg. Nem volt véres.

— Hamarné és a menye azt vallották, hogy véres volt.

— Ez az ő dolguk.

— Szóval ön fönntartja azt a véleményét. Nem az ön ténykedése okozta a vérzést?

— Nem. Még ha abban a percben vérzett volna, akkor sem.

— Hogy érti ezt?

— Úgy, hogy az érett gyümölcsöt nem a szél rázza le, hanem az érettség.

Ez a költői kép nem tetszett a bírónak, a metafora elkeni az igazságot. Zoltán kuruzslói pályafutására tért át. Nincs meg a diplomája s több, mint egy fél esztendeje orvosi gyakorlatot folytat?

— Az a kérdés, mit nevezünk orvosi gyakorlatnak. Ha én építész vagyok s magam csinálom meg a lakatosmunkát is, mert véletlenül három éven át lakatosinas voltam, épen csak a fölszabadulás hiányzott...

— Hagyjuk a képes beszédet. Folytatott orvosi gyakorlatot vagy nem?

— Amit én folytattam, az nem orvosi gyakorlat.

— Hát mi?

— Nem tudom milyen szó illene rá. Talán felebaráti gyakorlat (s mert látta, hogy a bíró rosszalón ráncolja a homlokát.) Vannak családok, amelyeket a vér tart össze s vannak, amelyeket a szükség. Énnekem minden emberre szükségem van s mihelyt a másiknak is szüksége van rám, belépett a családba. Nekem nincsenek életcéljaim. Az Isten szeretett s elűtött az élettől. Én ráérek, mindenkié az időm. Az a dolgom, hogy vállaljam az emberek dolgait. S ha ez a dolog a testi szenvedés, abban is velük vagyok. De ez csak egy része az egésznek. Az orvosi gyakorlat aránytalanul kis páránya a felebaráti gyakorlatnak.

A bíró az ügyvédre nézett, aki a széthúzott, fényespiros ajka alatt a szakállát dörzsölte; aztán Veres Matyira, aki elpirult s adta, hogy Zoltán szavait jegyzi egy akta szélére.

— Ez mind szép, — mondta megcsöndesedve. — Ha jól veszem ki, ön azt állítja, hogy ön emberbaráti tevékenységet folytat s közben néha orvosi segílyt is nyújt. Csakhogy önnek erre nincs joga. Amit ön csinál, túllépi az első segílynyújtás határait. Fogad el ön ezért az emberbaráti tevékenységért pénzt vagy más anyagit?

— Nem.

— De mi úgy tudjuk, hogy a szülei igen.

— Sajnálom, ha így van. (S mert a bíró arcán rosszalás suhant át, ezt a választ megint frivolnak tartotta.) Nem akarok kertelni, nem fogadok el segílyt. De nem abból az érzésből, amelyet önzetlenségnek szokás nevezni. Egyszerűen nincs szükségem rá, azért. Ha volna szükségem, kérnék. Nemcsak olyanoktól kérnék, akiket meggyógyítottam, hanem olyanoktól is, akiket aznap láttam először. Én nem árulom az én segílytömet, de nem is akarom megszolgálni a másokét. Adok és kérek. Minden embernek tartozom s minden ember tartozik nekem. De ennek a tartozásnak nincsen valutája.

— Olyanoktól is kér, akiknek nem adott? Ez koldulás.

— Koldusnak és adakozónak lenni egy személyben emberibb, mint vevőnek lenni és eladóknak.

A bírón látszott, hogy nem tudja, kivel van dolga, kertelő szél-

hámossal vagy beteg rajongóval. Azon volt, hogy a jog formulái közé terelje a kihallgatást.

— Ön szigorló orvos; mért nem teszi le a szigorlatait. Akkor a felebaráti tevékenysége sem gabalyodna bele a törvénybe. Nem *birja* letenni?

— Nem bírom. Nem lehetek orvos. Nem akarok orvos lenni. Engem ne az hívjon, akinek orvos kell, hanem akinek én kellek.

A bíró nagyon hirtelen csöppent Zoltán kuruzsló filozófiájába s nem sokra ment ezzel a madárnyelvvvel szemben. Zoltán még sok mindent mondott s ő sok mindent nem értett meg, de nagy tapasztalatú, régi ember volt, különös szimattal a tisztaságnak ama páraburka iránt, amely Zoltán körül a tárgyalás folyamán mégis csak kialakult. Az első rossz benyomása elmúlt s minél meglepőbbek lettek Zoltán válaszhai, ő annál türelmesebben puhatolózott ebben a semmiben, amely neki mégis Zoltán jóhiszeműségét bizonyította. Azt hiszem, elég is lesz, fordult végre a védő felé, akinek már régen elege volt ezzel a cigánysori messiással. Micsoda bamba vádlott s elfelejtette a körorvost bemártani; elismerte, hogy a vérzés a gyomorból jött. A legegyszerűbb instrukcióit sem vette figyelembe s összefecsegett helyette minden zagyvaságot. Csak azt nem értette, miféle protekció hangolhatta úgy a védenca pártjára a szigorú bírót.

— Óhajt az ügyészségi megbízott úr a vádlottnak kérdéseket feltenni? — kérdi a bíró, de az ügyészségi megbízott úrnak nincs kérdezni valója.

Zoltán leül. A teremszolga a sértettet vagy megbízottját keresi, de ilyen nem találkozik. Hetzelre kerül a sor. A körorvos készült erre a szónoklatra s váratlan tüzzel írja le Zoltán biográfiájának a kuruzslófejezetét. Kezdi az ő óvó jóslatával a Kökönyeiék palánkja előtt s végzi Hamar gazda megpattant ereivel. Az öreg Hamar, szerinte, szívbajos volt, szívbajosoknál a szondázás «kontraindik». Zoltán ügyetlenkedett; a jelenlevők tanúsága szerint birkózott a beteggel s közben megsértethetett egy pangó viszeret. Igen, a vérzés föltétlenül kapcsolatban van a szondaleeresztésével. A betegnek nincs olyan gyomorbaja, amely ilyen méretű vérzést indokolna.

Most egy orvosi szavak szalonnájával telitüzdelt magyarázat következik: Hogy löködött ki az első sérülés véralvadéka s hogy vált közben egyre tátongóbbá a sebszáj. Ezen Hetzel maga is sokat gondolkozott s bizonyára nem az Igazságügyi Orvosi Tanács elé szánta a magyarázatát, de elég homályosan adta elő ahhoz, hogy egy járásbíró ne merjen belékötni. A védőügyvédnek azonban már hivatalból is ki kell tennie magát annak, hogy lelaikusozzák. Ha valakinek a fejét beverik, nem előbb csöpög s később dől a vér, hanem fordítva. Kérdi a tanu urat, hogy gyomorbéli sebzéseknél mindig így folyik le a dolog, vagy csak Hamar István esetében. Ha Hetzelnek bicskát mutatnak, ő is tud élesen felelni. Iratkozzék be a védő úr az egyetemre s öt év

mulva talán megérti, miről van szó. Ebből vita kerekedik, amelyet a járásbírónak kell leintenie. A védőnek megvan az a lelkinyugalma: hogy nem lopta ki a védenca zsebéből a pénzt; lám, veszekedett is érte. Viszont Hetzel is kitanította a gáncsoskodó fiskálist.

A következő tanu a fiatal Hamarné. Ettől először is a szüleit kéri számon. Az asszonykában a kocsiút fölgyújtotta a pünkösdi lelkét; most már mindegy s ugyancsak bátran beszélt. Föl kellett vinni az apósát Pestre. A doktor ugyan azt mondta, semmi az egész, de látnivaló volt, hogy az öreg, mintha csak el akarna párologni a ruhájából, napról-napra kevesebb lett. Amikor a vérzés után fölkelt, jobban volt, mint most. Végül is a menyecske ura nem hagyta abba s fölutazott vele. Hogy mért fordultak annak idején Boda Zoltánhoz? Hát kinek lett volna bizalma a Hetzelhez. Kutasi nagyságos úr csak a tyúkszemét vágta meg, mégis a sírba tette. Volt-e a szonda végén vér? Nem, azon egy csepp se, csak csunyaság. Csak a doktor nógatta őket, hogy úgy véres volt a szonda vége. Lehet, hogy szegény napam rábólintott, az volt véres, de az vért látott akkor az égen is; ő azonban tudja, mi a bíróság. Őt itt meg is hitülik, ő nem mondhat olyat, amit nem látott.

Hetzel olyan mint egy löportorony, felugrik a tanuk padjáról, kiabál, a bírónak kell rendreutasítani. Megvesztegették, fújja még akkor is s a homlokát törülgeti. S a délelőtt folyamán még több oka is lesz a fújásra és a homloktörölgetésre. Az a két-három tanuja, aki eljött, nyim-nyam választ ad, nem derül ki abból semmi. Megmosdatták őket a cigánysoriak; a kis Sebestyén, az a hörcsög, még az öklét is megmutatta nekik. Nem adtak ők pénzt se Zoltánnak, se az apjának. Egyik még arra se akar emlékezni, hogy Zoltánt valaha látta volna.

A védő a tárgyalás elnapolását javasolja; orvosszakértő kiküldését s a községi orvos baklövéseit bizonyító tanuk megidézését kéri. De itt már Veres Matyinak is föl kell szólalnia. Ha a volt principálista meg a lakótársa állnak is vele szemben, ő ügyész, nem engedheti, hogy a kuruzslópör a hatósági orvos ellen hajszává fajuljon. A tárgyalás elnapolása fölösleges. A vádlott a terhére rótt kuruzslást beismerte, a súlyos testi sértés az orvos előadása alapján bizonyítható. Mindezt csendesen, de ismerve az ő hebehurgya modorát, bámulatos szabatosan mondja. Finom kis szaloncukorjogász lett a Matyiból, csak a csík szemét kell lesütve tartania, mert az kiszalad az arcából s elárulja a gerynyási játszótársat.

A védő a maga kemény modorában válaszol. Matyinak ez az első szereplése s pont ilyen kényes esetben csöppen. Szerencsére belép az altiszt s jelenti, hogy az egyik tanu, a fiatal Hamarné ura itt van s vállalni akar. A fiatal Hamarné fölsívít. Az nem lehet. Azt hiszi, a kocsiút tudódott ki valami csodálatos módon.

Pedig a fiatal Hamar itt van. Hogy ő maga akart vallani, az túlzás, de itt van, már itt is áll az emelvény előtt. A hódosi asztalos csak faporsót csinál, de akinek viaszkkoszorú kell, menjen a járási szék-

helyre. Csakhogy a temetkezési kellékest a Gondviselés előrelátása a járásbíróság mellé rakta s így a fejét szellőztető Kőkőnyei Gyurka is beleverődhetett a fiatal Hamarba. S ép elég dolgot tudott meg tőle, hogy közös erővel a terembe toloncolják.

— Mért nem jött időben — kérdi a bíró, akinek az elnapolás gondolata mögött a levese párái füstöltek föl.

— Édesapánkat kísértük Pestre, a nyanya meg én. Mert mintha csak vesztét érezte volna, nem akart megmaradni otthon. Ő meghal, ha nem segítenek rajta. Ma péntek; szerdán virradóra értünk Pestre. A Hangya kórházába vittük; ott félhely jár neki, mert igazgatósági tag. Mindjárt vitték is a Röntgenre; ott azon mód bírkózott, ahogy a Boda Zoltán csövével is, de aztán mégis csak meglett a dolog. Egy igen barátságos doktor van ott. Mit csináljunk mi ezzel? mondja nekem. Ha egy hónap előtt hozzák, talán még jókor, de most már vigyék csak haza, nem lehet megoperálni. Hát mi baja van? Gyomorrák. No, ha már így van, tartsák itt egy hétig, különben mindjárt látja, hányadán van. Jó, befektetik egy szobába, mi meg ott lődörgünk édesanyámmal az utcán. Nekem majd megszakad a szívem s csak nem tudom megmondani neki az igazat. Másnap bemegyünk édesapámhoz, azt mondja ő: te Józsi, mért nem mégy te haza, itt akarsz lebzselni, amíg meggyógyulok? Anyád ide talál a fürdőtől (mert a Rácfürdőbe szoktunk szállni); terád szükség van otthon. Jó, mondom, úgyis utazom a hatórással. S elbúcsúzik tőle, még nevetek is rá, hogy lássa, mennyire semmi az egész. Még ki se érek a kapun, szalad utánam az ápolóné, jöjjön csak vissza Hamar úr. Visszamegyek, hát ott ül a nyanya az ágszéken s a karja közt papa elalélva. De semmi hús az arcán, én nem is láttam még ilyet, hogy öt perc alatt valaki úgy megsoványodjék. Csak sápad és alél s fakad rajta a veriték. Nagy futkozás, hivatják az orvost. Bizony ennek kilyukadt a gyomra. Nem is tért magához. Ép akkor halt meg, amikor a betegeknek hozták a vacsorát. Horváth Laci, a Horváth tanár úr fia, az is hodosi, az hallgatta meg a szívét s mondta, hogy meghalt, mert ő ott gyakornok a kórházban. Mindjárt megnyugtattott, utazzam csak haza, ő is jön harmadnap, már mint holnap a menyasszonyához, majd kijárkálja ő a szállítási engedélyt, a koporsót is segít megvenni édesanyámnak. Én csak menjek haza, tudja ő, hogy van az ilyenkor. Én meg is jöttem a hajnalival, de a feleségem akkorra már kiment a másik faluvégen. A sógorom hozott el a kocsiján; itt van a pénzünk a takarékbba, meg koszorú is köll, fejfa, particédula meg mi más.

— Azt mondja, hogy az édesapja rákban halt meg? — kérdezte a bíró.

— Abban.

— Meg kellett volna operálni — sivalkodott közbe Hamarné. — Úgy volt, ahogy a Boda Zoltán mondta. Nyomkodta a szemét, de azért megkönnyebbült, hogy nem lett baj a hajnali útból. Mégis csak az ő ügyetlenségének lett igaza.

— Hát ennek utána kell nézni — jegyezte meg a bíró —, bekérjük a kórházi látletet. Persze, ilyesformán testisértésről alig lehet szó. Addig is elnapolom a tárgyalást.

Képzelnivaló, milyen leforrázottan került ki Hetzel doktor a fiatal Hamar vallomásából. Igaz ugyan, hogy Zoltánt az enyhítő körülmények figyelembevételével a második tárgyaláson benn marasztották kétszázezer koronában, de ez a kétszázezer korona kicsi tapasz volt Hetzel doktor szíve sebére. Mi az a pénz az ő betört ablakaival s a cigánysori fenyegetőlevelekkel szemben. A Molnárék Zsófikája megint elszólja magát, hogy: ilyen is csak Hetzel doktorral történhetik meg. s a fogorvosi szék álma a tavaszi szellő fuvolái fölött még csábítóbban jelenik meg, mint az október gúnyos dudái közt. Hetzel mégis csak fölvette a tizenhatszázalékos kölcsönt, beiratkozott a gyorsfőzőkurzusra s szeptemberre, amikor az orvosok hazajönnek a nyári vakációjukról, a Pesti Hirlapban szerény személyi hír bukkan fel: «Dr. Hetzel Artur fogorvosi rendelőjét itt és itt megnyitotta».

(Folyt. köv.)

Németh László.

A KÜLSŐ DUNAPARTON.

*A külső Dunapartot, ó, ki látta?
Raktárak ülnek arra hosszú sorban,
halomban csupa szén, odább halottan
pislákol a fáradt kikötőlámpa.*

*A külső Dunaparton sose jártál?
Esett házak között, a szűk sikátor
félelmes mélyén nyütt macska nyivákol
s egy öreg néni ke köhéccsel árván.*

*Tán elbelódlél már te is e tájra :
az alkonyat egy már itt a halállal
és feketét még feketébbre árnyal
a holdnak ide nem futó sugára.*

*Pedig én tegnap épen arra jártam,
valaki, édes, volt az oldalamnál,
beszélt, a hangja úszott, lágy aranyzál...
és szebb vidéket, hidd el, sose láttam.*

*Csoda esett a külső Dunaparton,
a sikátorból a néni előre
jött, valami jelt írt a levegőbe
s felragyogott a késő-őszi alkony.*

Szegedi István.

Prof. Dr. Alexander Solymossy : Hongaarsche Sagen, Sprookjesen Legenden. — W. J. Thienne & Cie. kiadása. Zuphten. 1929. Dr. Solymossy a magyar folklorenak nemcsak fáradhatatlan kutatója és lelkes gyűjtője, hanem szellemes magyarázója is. Kezében a népköltészet kiapadhatatlan forrás, melyből mindig újat tud meríteni. A tudós alaposága és párosul benne az író könnyedségével. Psychologiai, ethnographiai, nyelvészeti, történelmi következtetései egyaránt lebilincselően érdekesek és hatását csak erősíti az a mélyeséges fajszereget, amely — elfogulatlan, pontos és alapos tudományossága mellett is — minden sorából és egész művéből előtör.

Mialatt politikusok, újságírók és hazafias testületek versenyezve törik a fejüket, hogy mi volna a leghathatósabb propaganda a magyarság érdekében, Solymossy professzor kezünkbe ad egy könyvet, amelynél különb propagandát sem kívánni, sem elképzelni nem lehet. A cím csak ennyit mond : Magyar mondák, mesék és legendák. De a könyvben sokkal több van ennél : az előszóban megtaláljuk a magyarok történetét eleitől fogva ; benne van minden lényeges, amit a külföldnek rólunk tudni kell. A mesékben pedig benne van a magyar nép eredete, lelke, egyénisége, élete.

Rendkívül érdekes az előszó második fejezete, ahol Solymossy Sándor a magyar néplélek fejlődésének és összetételének mesteri rajzát és psychologiai magyarázatát adja. A Taine-féle milieu-elméletből kiindulva, a magyar nép fizikai tulajdonságait és alapvető jellemvonásait az őshazai és később az etelközi környezetből és életmódból származtatja. Innen ered a magyar edzett, szívós volta s alapjában komoly, és szemlélődő természete, józan gyakorlati eszejárása. A földműves munkának évszakok szerint való egyenlőtlen besztása hozza magával, hogy ezek a rendszerint nyugodt emberek «időnként kitornek,hevessé és olyan szenvedélyessé válnak, hogy alig lehet rájuk ismerni». Ezek a hasonló körülmények között élő népek közös jellemvonásai.

Ezután a magyar *egyéni* jellemfejlődését magyarázza meggyőző logikával. Az őshazában lakó magyar nyugodt és békeszerető volt : «az emberek egymásra voltak utalva, tehát kölcsönösen segíteniök kellett egymást. Külső ellenség nem zavarta békéjüket, — nem volt semmijük, amit elrabolhattak volna tőlük. Minthogy egynejeük voltak, a nőválasztás sem okozott szükségképen ellenségeskedést». Ez tehát az ősmagyarság paradicsomi élete, amely megszűnik, mikor a Keletről előretörő néptömegek Nyugat felé sodorják őket. A Fekete-tenger fölötti füves síkságokon «nagy mozgásterület áll rendelkezésükre, amit lóháton gyorsabban bejárhatnak. Éjjel-nappal résen kell lenniök, állandóan védekezniök állatok és ellenségek rablóátmadásai ellen. Az ilyen élet harciassá teszi az embert». «Ehhez szükséges a gyors elhatározás, valamint a bátorság és vakmerőség, — aki fél, az elvesztet. Így idővel kifejlik az erélyes, önérzetes, valóban büszke lélek, amely nem túri, hogy lekiicsinyeljék, vagy leigázzák. Az ilyen jellem érzékeny és fellobbanó, nyílt a támadásban. Ebből származik a magyarnak a közmondásos lovagiassága.» «Tetteiben nincs számító ravaszság, — jelleme becsületes, nyílt és őszinte, úgy hogy a parasztnak is van valami arisztokratikus. Jellem tekintetében csakugyan nincs különbség a magyar parasztnak és nemes között, ez is bizonyítja a nép egységes fajtságát.»

«A magyar épen úgy ragaszkodik hagyományaihoz, mint földjéhez. Meséi és mondái között találunk olyan régiakat, amiket még Keletről hoztak be magukkal és ezer éven át híven megőriztek.»

Beszél a magyar nép meseszerető természetéről, részletező, ötletes és fordulatos mesemondó képességéről és a magyar dalköltészetéről. Itt egy megjegyzés gondolkodóba ejt : vajjon csakugyan igaz, hogy a magyar «alapjában nem dalos nép?» Erre vonatkozólag ellenkező tapasztalataim vannak, — hallottam nemcsak «a fiatalokat munka közben» énekelni, hanem a kisgyereket bábujával játszadozva, az anyát gyer-

meke, a nagyszülőt unokája bölcsőjénél, a katonát masirozva (még a fedezékben is!) a férfit — úr vagy paraszt — mulatozás közben; kor- és nemkülönbség nélkül, kiránduláskor, úton, otthon, templomban, — örömben és bánatban, lelkesedve, vágyakozva, — hallottam dalolni a magyart.

De annál mélyebben igaz az, amivel a szerző befejezi előszavát: «A nép szomorú lelkiállapotának másik oka (az «egyik» az ezeréves mult sok szenvedése) az a katasztrófa, ami Magyarország az utóbbi években érte, a trianoni béke, miáltal az országból, amely 1000 éve egységes volt, kétharmadrészt leszakítottak, úgy hogy számtalan magyar család idegen hatalmak igája alatt senyved, kiszolgáltatva azok kényekedvének, miáltal az megsonkított ország görnyedve viseli a szegénységet és nélkülözést. A nép nem politizál, de ártatlanul szenvedve és elkeseredetten érzi a szörnyű igazságtalanságot, amely vele történt.

Észrevehető, hogy a pusztákon elhalált és elnémult a dal, letargikus csendben fekszik az ország, mint a nagybeteg, aki már ábbahagyta a siránkozást. De egy nép erősebb, mint az egyén és nem pusztul el oly hamar, úgy hogy remélhetjük, hogy az idő meghozza a gyógyulást, új erőt ad a népnek, hogy továbbra is betöltse rendeltetését: a nyugati kultúrának a védelmét és fejlesztését a Kelet határában.

Ezután következnak a mondák, őstörténelmi-, királymondák, várak és hegyek regéi, népmesék, legendák és tréfák.

— Mesegyűjteményünk van sok, de ez egyedülálló a maga nemében. Nem azért, mert ritka szép és kevésbé ismert meséket találunk benne, hanem azért, mert azok lelkesen és céltudatosan összeválogatva a magyar népet festik le minden érényivel és hibáival együtt. Vidámságában és szenvedélyességében, a történelem távlatában és a mindennapi élet naiv egyszerűségében. Kezdd Hunor és Magorral, ízelítőt ad hősmondáinkból, amik Ildikó-Krimhildeval bekapcsolódnak a Niebelungenliedbe. újabb adatot szolgáltatnak ezeréves multunkhoz. A magyar őserő, vitézség, vallásosság, fellobbanó heveség (Toldiban Ilosvay nyomán), jószívűség, becsület, az öregek tisztelete, az adott szó szentsége, az eleven éjszárás, jóhíszeműség, évvődés, a mesékben elrejtve mind egy-egy vonás, amelyekből kialakul a magyar ember *igazi képe*, —

nem az a torzalak, aminek ellenségeink szeretnek bemutatni a külföld előtt.

E nagyszámú jegyzet, hazai és külföldi források megnevezése csak növeli a munka tudományos értékét és az adatok hitelességét.

Makkoshettyei Hettyey Vilma holland fordítása rendkívül sikerült. Úgyesen ültette át a mesék szólásformáit; a holland népnyelvet és mesestílust használta, hogy érzékeltesse a magyart. Az bizonyára csak elírás lehet, hogy a történeti bevezetésben a mohácsi vész után az ország egyik része *Hunyady János* koronázza királlyá, — valamint az, hogy Deák Ferenc mint *szabadsághős* van megemlítve. (Deák Balázs.) A hollandusok, akik tudnak róluink, azt is tudják, hogy Deák állandó jelzője «de wyz van het vaderland» és így azt hihetik, hogy egy ilyen nevű hősnk is van.

Benyovszky István, a kecskeméti művésztelep tagja festményeinek színes reprodukcióival szerepel a könyvben. Az illusztrációk méltók a szöveghez, magyarosak és művésziek. És minthogy egy népet semmiből sem lehet jobban megismerni, mint a meséiből, meg a művészetéből, — ez a könyv a lehető legalkalmasabb arra, hogy a magyar népnek barátokat szerezzen.

R. Kozma Ilona.

Molter Károly: Metánia R. T. (Regény. Erdélyi Szépművészeti Céh kiadása. Kolozsvár, 1929.) Ez a regény szatíra a szatíra elleni tiltakozás jegyében, valóságrajz a fantasztikum álomszerűségébe takarva. Félig játékos, félig komoly írói konzekvencialevonás az anyag és szellem harcában, leszámolás azzal a körülménnyel, mely morált teremt az anyag harcossai vagy hiénái mögé. Nagyon érthető ez a leszámolás, mikor egyfelől új idealizmust prédikálunk s másfelől már lassankint teljesen hozzászokunk, hogy a mai élet egészségi állapotát kényszeregyezségek, kamatlábak és exportstatisztikák lázmérőjével mérjük. Döntsük el hát ezt a kiáltó kettősséget, jöjjön el az amorális anyag, jöjjön el a Metánia R. T. országa.

Könnyen lehetne folytatni még az efféle formulákat, de az is biztos, hogy maga az író tiltakoznék a legerőteljesebben minden ilyen megkötő és vázáz egyszerűsítő beszédmod ellen. Meg is köti már jó előre a kezünket, hogy írását «bölcsek és bolondok istentől-mámoros beszédéhez» való hozzámondásnak tekintsük. Kotnyeleskedés, óvatos referáda az egész, mondja s ezt el

kell hinnünk neki, ha oly fontosnak tartja, hogy majd tíz oldal dialektikus elmélkedésével támasztja alá. E több lapos önvédő elméletből szinte észrevétlenül csusszanunk bele a regény cselekvényébe. A Bank of Mezőség vezetői szerződést kötnek Metánia, a földalatti gázország kormányával, hogy azt a gázt, melyet e fantasztikus ország gnómszerű lakói termelnek, a földön hasznosíthassák. A szerződés garanciájaképen magukkal hozzák Metánia pénzügyminiszterét s ez a kis bizarr lény itt a földön emberré serdül fel, sőt fiává lesz a szerződés létrehozójának, a Bank főügynökének. Ez a főügynök aztán lassanként mind előbbre lendül, nemcsak a regénytörténés irányításában, hanem az írói filozófia hordozásában is. Lassan mindenki a jelentéktelenségbe süllyed, csak az ő spiritus rectori hangját halljuk s ő ülteti le az emberré lett metángnómot a gázt, az üzletet, az anyagot kormányzó írógép mellé. Kissé még bizonytalanul koppannak a fiatalember ujjai a gép billentyűin, hiszen teljes emberré levésének éjtszakáján emberi aggodalmak lepték meg, szociális eresztek roppanását vélte hallani, de szellemi apja megnyugtatja az aggodalmaskodót.

Ezzel a kétes harmóniájú hangzattal zárul a könyv. Alapötlete rendkívül termékeny s mihelyt felismerjük, Jonathan Swiftre és Karinthy Frigyesekre gondolunk. A regény Marusiájában s a valóság Marosvásárhelyén talán kulcsregény volta is nyilvánvaló, de mi is sietve reméljük, hogy nagyszerű alkalma lesz az írónak a dolgok visszáján át színüket megmutatni, mikor például a Bank of Mezőség emberei leszállnak Metániába, vagy akkor, midőn a felcseperedő kis metángnóm tanulja az emberré levés titkait. Mily gazdag lehetőséget nyújt, üzletről lévén szó, a gáz, a bűz, a szag, az illat minden stílbeli, szociális és lélektani velejárója! Kapunk is ebből, de minden csak valahogy háromnegyed részben érvényesül. Arra a Molter Károlyra kell mindig gondolnunk, ki megírta a «Majdnem hősök» című kötetet s benne az emberi heroizmus lendületének kicsiséggé visszahajló voltát illusztrálta. De ott ezt az attitűdöt igaznak láttuk, mert éreztük, hogy emberi tragédia van a szatirikum mögé rejtve. Itt azonban az alapötlet s a belőle induló részötletek, mint a célpont előtt a levegőben szét-tört nyilak, kalimpálva bizonytalanokodnak vissza a földre. Várunk sokat-

mondó crescendókat, hiszen minden hangszert helyén látunk már, halljuk a nekikészülés lélekzetvételeit, megvillan a vonó lendülete s — a karmester leint a zenekart. Miért? A felelet e könyv után szétválasztó: vagy akart játék, vagy írói alaptermészet. Csak nem a verbászi Molter Károly német józan-sága nyesdesi a Maros mentére szakadt Molter Károly székelyes fantáziájának szárnyait?

Telt sorainak folyamából így is aranysermek bukkannak fel. Jövő felé néző ablakokat nyit ki s bár óvatosan, csak félig vannak nyitva, érezzük a friss levegő beömlését.

A könyvet Guncser Nándor látta el érdekes és stílszerű illusztrációkkal.

Kerecsényi Dezső.

Tizennégy júliusa. (*Emil Ludwig könyve. Révai-kiadás.*) — Politikusok arcképcsarnoka. Vagy talán még inkább éles, szinte vakító reflektor, amely végigsuhan Európa fővárosain, bevilágít a követések, minisztériumok, királyi paloták szobáiba s élesen kiragogytatja az emberek arcát, a titkos akták beütőt, a bútorok és cirádák díszét. S tizenöt esztendő távolságának homályából előbukkannak mindazok, akik a világháború előidézésében, kirobbantásában, rendezésében tevékenykedtek. Az egész «nagy generáció», mely a háború előtti esztendőkből, tehát Európa úgynevezett «ragyogó korszakában» népek sorsát intézte.

Részben már elfeledett nevek ragyognak fel előttünk a reflektorfényben, fejük, amelyeket eddig vagy félreismer-tünk, vagy egyáltalában nem ismer-tünk. Vilmos császár, *Ferenc József*, a cár, *Poincaré*, *Carol* román király... Ezek az államfők. *Sir Edward Grey*, *Churchil*, *Bethman-Holweg*, *Lichnovsky* herceg, *Jagow*, *Berchtold* gróf, *Szaszonov*, *Tisza*, *Pasics*... És a katonák: *Moltke*, *Januskievics*, *Conrad von Hötendorf*... *Tisza* mellett egy-két magyar nemes: *Szapáry* követ elegáns, kemény alakja, *Forgách*, *Méray* római követ. S a pokoli színjáték elején a deus ex machina elindítója: *Ferenc Ferdinánd* és felesége élesen, mesterien megrajzolt portréja.

Tizennégy júliusa. Az európai «egyen-súly» egészen bizonytalan titkos szer-ződéseken, megállapodásokon nyugszik. Az erővonalak, ahogy *Ludwig* könyvében kidomborodnak, a következők: Oroszország aspirál a Földközi-tenger szorosaira, mert egyre rohamosabban fejlődő ipara és mezőgazdasági kivitele

erre szükségszerűen ráutalja. Órállója és hátvédje a Balkán felől Szerbia. Hogy pozícióját erősítse, igen szívesen látja a délszláv népek egyesülési törekvéseit. A Balkán felé irányul két nagyhatalom erővonala: Ausztria-Magyarország főként mezőgazdasági okokból egyre jobban megerősíti balkáni pozícióját annak ellenére, hogy Olaszország biztonsági okokból ezt mereven ellenzi és a két balkáni tartomány okkupációja után további támaszpontokat keres: a Szandzsákot és Albániát. A Monarchia háta mögött ott áll Németország bámulatosan kifejlesztett katonai erejével és mammutiparával. Ez az ipar szükségképen szintén a Balkán és Előázsia felé kényszeríti a német erőket s így természetesen adódik a szövetség ténye Németország és a Monarchia között. Ez a két nagyhatalom tehát a Hármasszövetség tulajdonképeni magja és alapja. Mert *Olaszország csak papíron* (s azon is csak igen lazán) tartozik ehhez a szövetséghez, hiszen a Monarchia Balkán-politikájá szöges ellentétben van úgy gazdasági, mint katonai érdekeivel. De nézzük az antantot: Németország körükerítésére és megfojtására a következő érdekek állanak egymás mellé: Franciaország politikáját *Poincaré* a revans gondolatában vezeti. Szövetségese Oroszország, ami szintén természetesen, ha meggondoljuk, hogy milyen érdekek terelik a Balkán felé. Anglia viszont csak egészen lazán tartozik a francia-orosz politika szövetségéhez, mert ha a német nagyipar veszélyeztetni is keleti érdekeit és gyarmatpiacát, ez még nem viszi szükségképen háborúba. Aminthogy *Ludwig* könyvéből napnál világosabban ki is derül ez. Anglia semmiképen nem óhajtott a háborút, külügyminisztere *Grey*, pacifista volt, az angol polgárság ipari és üzleti tevékenysége, valamint az ország élelmiszerelellátásának nehézsége egyenesen a háborút ellen szól. S valóban, *Anglia csak akkor szánja el magát a beavatkozásra, amikor a német csapatok legadják a semleges Belgiumot s ezzel a szigetország partvidékét veszélyeztetik!* Mindössze egy szóbeli ígéret az, mely őt a francia kormányhoz fűzi: *«Ha Franciaországot megtámadják, akkor Anglia hajlandó a segítségre lépni».*

Ez volt hát a remekmű, amelyen 320 millió ember biztonsága nyugodott. Valójában a szövetségeknek ezt a komplikált halmazát csak *egy-két tucat ember ismerte*, aminthogy ugyanennyi kötötte és bogozta is. A népek háta mö-

gött folytak a készülődések, tárgyalások és Anglia az egyetlen, ahol lehetetlen volt, az angol alkotmány és tradíció szelleme miatt, a néptömegek nélkül politikát folytatni. Ellenben a Monarchia, Németország és Oroszország szuverén uralkodó kormányása alatt állt, s az uralkodó üzenhetett háborút és köthetett békét a saját felelősségére, illetve felelőtlenségére. Franciaországban *Poincaré* igen ügyesen úgy lavírozott, hogy, kivált Jaurès halála után sikerült neki a tömegek szemét befogni.

A ma már ismert és közzétett diplomáciai aktákból kiviláglik, hogy a müncheni francia követnek igaza van, amikor ezt írja: *«Ugy látszik, hogy az az igen kisszámú egyéniség, aki a szerződéseket ismeri, azokat különbözőképpen magyarázza».* Megdöbbenő ez, ha elgondoljuk, hogy ezek a szerződések, sőt gyakran csak szóbeli megállapodások államok és embermilliók létét teték kockára!

Igen érdekes, hogy *Ferenc Ferdinánd* *Ludwig* megvilágításában milyen tisztán látta az összefüggéseket. Az ő terve az volt, hogy Ausztria-Csehország-Magyarország trialista megszervezésével és a délszlávok egyesítésével, valamint Erdély autonómiájával megakadályozza a birodalom szétrobbanását. Ha ő trónra jut, akkor — a szerző szerint — *talán* sikerült volna kihúznia a délszláv aspirációk, valamint a román törekvések és Csehország vágyakozásainak a méregfogát. Igen tisztán állott ez a nagyszerb titkos politika előtte s a trónörökösnek meg kellett halnia. *Gavrilo Princip*, ez a fiatal diák, teljes öntudattal és biztonsággal süthette el revolverét.

S most az az alternatíva állott a Monarchia előtt, hogy vagy lemond balkáni politikájáról s természetesen érdekeiről is, vagy fegyverrel próbálja azokat érvényesíteni. A pillanat «kedvezőnek» látszott: Szerbia a balkáni háborúban teljesen legyengült, eladósodott, tartalékaiból kifogyott. *Berchtold* gróf tehát (és a mi *Forgách* grófunk) elkerültnek látta az időt a nyílt kiállásra. A Szerbiának szóló ultimátumot úgy szövegezték meg, — annak ellenére, hogy a gyilkosság összefüggéseinek kiderítésére kiküldött miniszteri tanácsos nem volt képed terhelő adatokat megállapítani a szerb kormányra — hogy az elfogadhatatlan legyen. Ha a szerb kormány elfogadja a Monarchia ultimátumában felállított követeléseket, ez annyit jelentett volna, hogy *a tulaj-*

don népe forradalommal kergeti el. Ennek ellenére *Pasics* válasza kielégítő volt. A király azonban nem akarta Szerbiát még a biztos diadal reményében sem megtámadni s ezért Ludwig adatai szerint *Berchold* egyszerűen megmástitotta az aktákat . . . Felmerül a kérdés: ha *Tisza* kijelenti, hogy ő *semmitképpen nem megy bele a háborúba, mi történhetett volna?* Valószínűleg az, ami Belgiummal történt: Ausztria és Németország egyszerűen keresztülgázolt volna Magyarországon. Hogy ez miként esett volna a történelem mérlegébe, roppant érdekes probléma. *Tisza* azonban, noha eleinte ellenezte a háborút, végül is hajlandó volt Ausztria mellé állani, azzal a fenntartással, hogy *semiféle területhódításba nem egyezik bele.* Hogy *Tiszát* mi kényszerítette erre, ma még titok. S ezzel a Ballplatz iniciatívájára elindult a borzalmas gépezet. A hadüzenet aláírásakor *Ferenc József* így szólt: *«Ha már össze kell omlania a Monarchiának, vesszen el becsületesen».*

Sajnos, nincs helyünk rá, hogy ismerjük azokat a tömegmozgalmakat, amelyek különböző országokban a háború megakadályozását akarták elérni, valamint azokat a módokat és eszközöket, amelyeket a kormányok és a különböző országok sajtói alkalmaztak a tömegekkel szemben. Csak le kell szögeznünk: *Ludwig* könyvéből bárki meggyőződhetik arról, hogy a *háborút igentis elkerülhették volna Európa népei, ha nem egynehány diplomata intézi sorukat jól párnázott ajtók mögött s hogy a háború egyesek alávalóságából, hatalmi tébolyából, perverz életszemléletéből csirázott ki, egyes csoportok, klikkek érdekeiből s nem a népek természetes ösztönéből!* Aki figyelemmel kíséri az okirathamisításnak azt a borzalmas sorozatát, amellyel a népek vezetőpolitikusai számtalan esetben bekötötték népeik szemét (*Ludwig* bőven közöl erre adatokat) s azt a jól kiszámított jelszórakétázást, amellyel végül is a katonai körök által elindított hadigépezetet fénybe burkolták, ökölbecsavarodik a keze és megsíratva a feldarabolt Magyarországot, megsíratva Európa kilencmillió halottját, tehetetlen átkot mond a háborúban sütkérezőkre. S ha meggondoljuk, hogy sokan azok közül, akik elindították a háborút, *még csak nem is hittek abban s eleve lehetetlennek tartották a győzelmet* — s ez nemcsak a középponti hatalmak diplomatáira érvényes, hanem egy-két orosz diplomatára is — tehetetlenül kell néznünk a gonoszságnak,

agylágyultságnak, vagy önzésnek immár emberfeletti példáit . . .

Hasznos könyv, rengeteg közéletű félreértést oszlat el s hallatlanul érdekes könyv. Regény, egy egész kontinens államainak regénye. Egy hónap történetében egy évtized szenvedése, küzdelme, megaláztatása és reménytelensége zsúfolódik össze. Felhasználja a közzétett, vagy iratszekrényekben őrzött iratok, sürgönyök, akták minden fontosabbját, a történelemíró objektivitását és a zsurnaliszta elevenségét, hajlékonyságát. Nem csodáljuk, hogy a könyv annyira elterjedt: a népek kíváncsian lesik a fellebbentett függönyök mögött rejlő valóságot s ki nem kíváncsi rá, hogy mit határoztak nélküle, de ellene?! S ha ezt a kíváncsiságot még olyan avatott tollú íróművész elégíti ki, amilyenek *Ludwig* bizonyult, akkor megérthetjük a könyv rendkívüli hatását. S *Ludwigot* minden elismerés megilleti azért, hogy német létére egyáltalában nem leplezi honfitársai bűneit, hanem megtartja velük szemben is a tudós objektivitását.

Mégis: nagy kár, hogy az éles reflektor csak egy-egy arcot világít meg és nem vet fényt a gazdasági *érdekek* szövetségére, amely a politikus-portrék hátteréül szolgálhatna. Tisztára individuális ábrázolómódszerét nem helyeselhetjük mindenütt, a könyv így *Rembrandt*-képhez hasonlít, amelynek sötétbarna hátteréből villanásszerűen válnak ki az arckok. Igaz viszont, hogy *Rembrandtnak* lenni sem egészen utolsó dolog . . .

Kodolányi János.

Dezsényi Béla. Aranykéve. Versek. (Berlin, 1929. *Ludwig* Vogenreiter kiadása.) A sok és gyors verseskötetek között, melyeket napjaink épen csak a futó emlékezet számára teremnek, figyelemreméltó egyéniséggel emelkedik ki Dezsényi Béla «Aranykéve»-je. Még látszik, hogy honnan indult el, az ihletformák még hatásuk alatt tartják, de már látszik a saját útjának kezdete és célzata is. Igazi lírai természet. Most még csak azt élvezni, hogy erős, gazdag érzései vannak, melyeket ráonthat a világra, amelyből csak derűs motívumokat, hangulatokat old ki. De e finom ötvözesű hangulatlíra alatt üdítő, nemes világszemlélet hívó ereje bontogatja szárnyát, melyben egy új hangú elindulás körvonalait érezzük ki. Ennek a hangnak a lírai formáját *Ady* zendítette föl, de Dezsényinél új szerelést kap, más hangnembe váltódik át. S itt

kezdődik Dezsényi költői egyénisége. Dezsényi Béla nem relativista, hisz a valóságokban, törvényekben és értékekben. Költeményeinek e belső tartóerőin emelkedik fel optimizmusa. Egy kissé még romantikusan hangolt és megnyilvánuló ez az optimizmusa, de évek múltán költeményeinek ez lesz a szilárdsága s belső világossága. Az optimista derűnek megfelelő költeményeinek stílformája. Valami leheletszerűségű könnyedségben lebbenek sorai. A tavaszi virágzás szellőjéhez hasonlító verseinek ritmusélete: mindig olyan irányba gördfíti az ihletodrárt, ahol az élet szép magasságai vannak s ahonnan az öröm távlatában látszik a föld és az ég. A témái még nem nagyok, de tárgylátásával súlyt kapnak annak a választékos hangulatnak a szimbólumában, amellyel alakítja őket. Soha nem lesz azért étherikus íze egy költeményének sem. Hogy az életnek sok pontjától él távolságban, ez épen olyan finom ízlésre mutat nála, mint az, hogy problémáinak kifelé vivő útját nem a föld felé keresi.

Dezsényi Béla első verseskötete értéket hozott. Bizonyára meg fog mélyülni, formái mindig jobban és jobban az övéi lesznek s szemléletköre gazdagszik. Csak egyben nem szeretnénk, ha megváltozna: a derűs hitében. A magyar líra új tájékaira ráférne már egy kis megnyugtató, kibékítő napsugár. *df.*

Hunyadi Bessenyei György által. (Kiadta az V. ker. Berzsényi Dániel reál-gimnázium 1928—1929. évi VII. osztálya.) A Berzsényi-versek kinyomatóinak, az egykori fehérvári kispapoknak íme utódai akadtak: 46 gimnazista megtakarított uzsonapénzekből napvilágra hozta másfél százéves sírjából a «bihari remete» egyik munkáját. Hogyan született meg ez a gondolat? Erre csak az ifjúság tud megfelelni. Rejtelmes valaki ez — mondja előszavában Vajthó László szerénységgel, mintha az ő lelkes irodalomtanításának nem volna benne semmi része... A 46 diák kiadhatott volna talán értékesebb művet is, de a dolog érdeme nem ezen fordul meg. Az a lelkület dicséretreméltó, mely feláldozva a húsvéti szünidőt, régi kéziratok másolására, összevetésére tüzel egy sereg ifjú embert. Vajjon egy új nemzedék előfutárait üdvözölhetjük bennük? Talán a jövő kultúrábecsülő Magyarország reneszánszának főemelő izgalma ütközött ki ezeken a gyerekarcokon? Vagy csak

egy jeles tanár időleges hatásának emléke a kötet? Példának, tettek mindenképen megkapó. A könyvnek egyébként semmiféle üzleti célja nincs; könyvárusi forgalomba nem is kerül. Ajándékképpen nyújtják a fiúk irodalmunk ápolóinak és az ifjúsági könyvtáraknak. Ilyen ajándékot csak másodszor kap most a 800 éves magyar irodalom. *Gál János.*

Komáromi János: Az elvált feleség. Genius-kiadás. 1929. Komáromi János regényeinek legfőbb bája a tagadhatatlan magyaros zamat s javarészt ennek köszönheti sikereit. Valami öreguras jóindulattal nézte a világot, megértett és megbocsátott sok mindent, amit nem helyeselt, különösen, ha fiatalokri szerelmek bolondságairól volt szó. Mert a szerelem Komáromi számára roppant fontos dolog. Egyedül ez teheti az embert boldoggá. Ezért mindent a szerelmen keresztül néz. A vonatban lát egy hetyke fiatalembert. Sok okból lehet valaki hetyke, de Komáromi egy percig sem kételkedik abban, hogy csak a boldog szerelem lehet a hetykeség oka. A szerelem, mint a világ és az élet egyetlen mozgatója: világnézetnek egyoldalú, de Komáromi utánóhatatlan kedvességgel, kissé öreguras nehézkeséggel gyakran egyoldalú.

Ezt a nehézséget stílusában is megtalálhatjuk. Ha valamit meg akar mondani, kétszer-háromszor is neki indul. De elvégre, azért minden rendben lesz, mert végül mégis csak azt mondja el, amit ő akar.

Mindebben: az akaratlan puhaságban, a széles mesélgetésben és bölcselkedésben s a mindent megbocsátó jóságban van kedvesség és főként van szugesztív erő. Az olvasóban is felébrednek ezek a tulajdonságok, hiszen meg is voltak benne, mert sok van belőlük a magyar jellemben. Hibáinkat megértéssel és szeretettel rajzolja Komáromi, sőt nem is látja hibáknak őket, hanem az élet egyedül kellemességeinek; ez a Komáromi-regényekből áradó kedvesség és báj forrása. Hogyne lenne kedves, amikor valaki azt is szereti bennünk, amiért csak megvethetjük magunkat, hogyne olvasná a közönség Komáromi regényeit, amikor a legbumfordibb fickó is szimpatikus regényhősként látja magát viszont, amikor a legkétségbeejtőbb és legkiállhatatlanabb női szeszély is, mint ideál szerepel.

Paradoxonnak hangzik: mi, magyarok hajlunk a túlzott önkritikára,

tehát szeretjük, ha dicsérnek bennünket. A legnépszerűbb írónk azok, akik mindenben hajlandók éretny látni és általában igen kiváló népek tüntetnek fel bennünket. Komáromi is ebbe az optimista írói körbe tartozik. Nála azonban nem hazafiság, vagy más valamilyen elveken nyugvó világnézet az alapja az optimizmusnak, hanem a jó szív. Igen jó szíve van és igen szereti az embereket kivétel nélkül, még az ébredővé, majd újra cionistává lett zsidót is meg akarja szeretetni. Úgy érzi, hogy az «élet» vagy a «sors» eleget bánt bennünket, legalább mi, emberek, ne zavarjuk egymás köreit, éljünk békében, szeressük egymást. A legtöbb baj abból ered, hogy nem vagyunk elég jóhiszeműek egymással szemben, küzködünk, többet akarunk, egymás fölé akarunk kerekedni, ahelyett, hogy szép nyugodtan megvárjuk, míg mindennek megjön a sora. Ne törődjünk semmivel, mert csak a szerelemmel érdemes törődni. Ez az életfelfogás sok sikert hozott Komáromi Jánosnak, de nehéz ráfogni, hogy a magyarság mai feladatainak megoldását elősegíti.

Komáromi sikereinek azonban van más titka is. Ha valakinek igen tetszik egy leány, azt szokta mondani: Ezért a leányért szívesen lennék juhászkutya a bugaci pusztán. Komáromi regényhősei közül sokan ezt a három eszendőzt szolgálják le, mint juhászkutyák. Kitarótan, elkeseredetten és nekibúsultan szerelmesek. Egyik legeredetibb alkotása: a nekibúsulit szerelmes típusa. Egy diáknovellájában a hős annyira szerelmes, hogy már szólni se tud tőle, csak nagyot bóg, amikor az imádott lény kilibben a szobából. Ez a juhászkutya-szerelmes legjellemzőbb vonása. Elveszti az esztét, még beszélni is elfelejt, annyira hatalmába ejti az érzelmet. Lelkének öntudatos része teljesen beleolvadt a tudatalattiba. De nemcsak egy-egy percre, mint a többi regényírónál és körülbelül a valóságban is, hanem állandóan, «három évig». S ez a juhászkutya szerelmes típus Komáromi sikerének még egy másik titka.

E keretek között Komáromi többször kiválót, azt lehet mondani, tökéleteset alkotott. Milyen változást hozott az új regény, az «Élvált feleség»? A regény meséje ismerős a szerző régi alkotásaiból: A szegény férfi és a gazdag leány egymásba szeretnek, de nem elégszenek meg a szerelemmel, hanem parancsolgatni akarnak egymásnak. Egyik sem enged, szakítanak. Mind-

ketten megbánják, hogy a szerelmen kívül másra is gondoltak és kibékülnek. Tehát a keret ugyanaz maradt. Ugyanez a témája a «Jegyenék a szélben» vagy a «Zúg a fenyves» című regényeinek, sőt a külső keret is azonos, mert itt is a főszereplő mondja el az eseményeket az írónak. Azonban van különbség is. «Az elvált feleség» humoros regénynek készült. Ez abból is látszik, hogy csak a két főszereplő normális, a mellékalakok excentrikusak. Elsősorban az após, «az öreg szumir», aki ki akarja deríteni a magyar-szumir rokonságot és tönkre akarja silányítani az akadémiákat, mert nem akarják elfogadni elméletét. A másik excentrikus a keresztretjvényvilág bajnok, aki Európa minden országában díjakat nyer, a harmadik az ébredő zsidó, a Szittyák vezére, akit végül hitsorsosai egy zsíros váltó segítségével szelidítenek meg, a negyedik Zenghiváry Bella, a szavalóművész, aki egymásután ugrasztja szét az irredenta egyesületeket hazafias szavalaival. Komáromi azonban nem tud gúnyolódni, a karikatúrát nem meri addig a határig vinni, hogy valóban nevésséges legyen. Excentrikusait is megszereti, megbocsátja hibáikat, az olvasókat elnézésre hangolja.

Ez excentrikus alakoknak nemcsak az a hibájuk, hogy nem nagyon nevetetők, a jellemzésükben is takarékos Komáromi. Mindegyiknek csak egyetlen egy jellemvonása van. Az öreg szumir csak szumir, a keresztretjvényvilág bajnok csak keresztretjvényeket fejt, az ébredő zsidó csak hitsorsosait szidja, Zenghiváry Bella csak szaval, de valóban egyik sem él. Azt mondhatnák, hogy a karikatúrának épen az a lényege, hogy egyetlen vonást emel ki és annak megnövesztésével torzítja el az alakot. Komárominak ezek a karikatúrái azonban olyanformák, mintha egy rajzoló a nagyorrú embert úgy karrikírozná, hogy egy nagy orrot rajzolna, amely mögül hiányoznék a fej, a test, szóval az ember.

Ugyanezt a takarékoságot, mondhatnám zsugoriságot látjuk a főalakokban. A fiatal szerelmespár közös és legfontosabb vonása, hogy mindketten szerelmesek. Számítalan példa illusztrálja, hogy mennyire szeretik egymást azzal a bizonyos juhászkutyaszereléssel. Az érzés mindig ugyanaz, csak a helyzetek változnak. E szerelmen kívül mindkét fiatalnak csak egy-egy jellemvonása van, ami elég arra, hogy megmagyarázza az összekoccanásokat, majd

a végleges összevesztést. A lány szépséges és makacs. Amit a fejébe vesz, abból nem enged. A férfi keményakaratú és becsületére érzékeny. A gazdag lány úgy találja, hogy a szegény férfi az egész háznak dirigálni akar, ezért egyszer a szemébe vágja, hogy «minden az enyém». A férfi pakkol és utazik. Ezen kívül legfeljebb még azt tudja meg az olvasó, hogy a lány modern, mert rövidre vágatta a haját. Ennek a takarékos jellemzésnek az a nagy előnye, hogy kevés gondot ad s így gyorsan meg lehet írni a regényt. Igaz, ezzel szemben vannak hátrányai is, többek közt az, hogy az olvasó lelkében nem lesznek élő alakok a regény hősei. Ezt nyugodt lélekkel le lehet írni arról a Komáromi Jánosról, aki számos alkotásaiban mestere volt a néhány apró vonással meglevenített alakoknak.

A szép mult jut az ember eszébe, ha a regény bölcselkedéseit olvassa. A régi Komáromi regényekben sokak számára legkedvesebb részletek a szerző bölcselkedései voltak. A bölcselkedések naiv bája abban rejlett, hogy az író komolyan vette azokat, átérezte őket és belátta örök igazságukat. Meg volt benne a mulatozó magyar ember kedves naivitása, amellyel a népdalok utolsó sorában látja az életbölcsesség legmagasabb csúcsát.

Komáromi ebben a regényében is beszél a csillagos ég szépségéről, a modernség káros következményeiről a házasságban; tanácsokat ad, hogy a férjnek kell engedni, hogy kímélni kell az asszonykát. Megtartotta a régi hangot is, az atyáskodó intelmek hangját, csak épen a legfontosabb dolog hiányzik az új regény bölcselkedéseiből: az őszinte érzés.

Komárominak érdeme, hogy a betolakodó könnyebb idegen regények helyébe magyart és művészibbet adott. Az utolsó regénye, ha nem is művészi, de legalább magyar maradt. Ez a magyarsága ma is szimpatikussá teszi az olvasók előtt népszerű írójukat. A népszerűség azonban sokszor bűnre csábító alkalom. Alkalmat ad, az elsiített munkára.

F. I.

Novella- és regényirodalmunk az abszolutizmus korának elején. (Írta: Szinnyei Ferenc. Budapest, 1929. 133. l. M. T. Akadémia kiadása.) Ez a tanulmány — tárgyat tekintve — folytatása annak a kétkötetes monográfiának, melyben az érdemes szerző novella- és

regényirodalmunk fejlődését a szabadságharc ismertette. Bp. (1925—6.) Mindössze az 1849 és 1852-re eső három év anyagát öleli ugyan föl, de így is nagyjelentőségű, mert minden részletre kiterjedő áttekintésével teljes és hű képét nyújtja egy nyomasztó légkörben élő nemzedék szépprózai termésének. A folyóiratokban s önálló kiadványként megjelent hatszázötven novellát és hét regényt számontartó beszámoló első sorban a szabadságharc utáni szellemi élet megindulásának körülményeiről szól, miközben az érdekes adatok tömegéből az abszolutizmus első éveinek vázlatos, de azért igen szemléletes korrajza alakul ki. Már ebből kitűnik, hogy az önkényuralom ellenhatásaként irodalmi téren, az előzményekhez képest fokozottabb tevékenység kezdődik. Új téma körül természetesen a közelmult emlékei foglalkoztatják szépíróinkat. Tollforgatóink, akárcsak a legutóbbi világhégés nyomában, egymásra írják a szabadságharc vonatkozású háborús elbeszéléseket, rajzokat, regényeket, élményeiket, ízlésük és tehetségük szerint alakítva, színezve az érdekkeltés céljaira egy ideig igen alkalmasnak bizonyuló anyagot.

Az egykorú kritika természetesen akkor sem jó szemmel nézte ezt a tárgylag egyoldalú és formailag sem elsőrangú túlermelést, de azért — mint a szerző megállapítja — az idetartozó novellák még 1852-ben is egy hetedrészét teszik az egész idetartozó anyagnak.

Jellemző tanulsága a szóbanforgó novellairodalomra vonatkozó bűvárlatoknak, hogy az események idealizáló megvilágítása mellett diszsonáns hangok is akadnak, ami a történelmi forrásokkal egyezőleg annak a jele, hogy a közvélemény a szabadságharc megítélésében nem volt egységes. A közelmult háborús emlékein kívül másik indítéka az időkorszak ihletőszónaként az önkényuralom korhangulatának megéreztetése. E sok tapintatot kívánó motívum kiaknázása néha a kópésáig menő tréfákra ragadtatja a cenzúra hálójától fenyegedett humoristáinkat. Jó példa erre a Kaján Ábel néven író Pákh Albert humoreszkje: «Hunyadi János (Edler von Hunyad). Históriai novella», melynek eleje és vége csakugyan a törökverő hadvezérről szól, míg a közepe nem egyéb, mint a Bach-korszakból vett tréfas életkép. (Mellesleg mondva e józú eset a tudós szerzőt is annyira megkapta, hogy a mű tartal-

mát az eredeti szöveg sikerült stílus-utánzásában adja elő.)

A továbbiakban az egykorú lélekrajzi regény és novella bemutatása olvasható Kemény, Gyulai, Bérczy s mások műveinek rövid, találó vonásokban gazdag jellemzésével; majd a romantikusok, Jósika, Kuthy és Jókai kerülnek sorra. E részben újszerűen hat Jókai romantikus túlzásainak revízió-szerű védelme, mely az eddigi merevebb állásponttal szemben helyesen mutat rá arra, hogy «Jókainak ezekben a meséiben nem szabad korrajzot, lélekrajzot és jellemzést keresnünk, hanem úgy kell tekintenünk és méltatnunk őket, mint a költői képzetet ragyogó játékaikat s akkor gyönyörködni fogunk bennük. Jókai képzetének sokszor óriási túlzásain sem fogunk így megütközni, hiszen a mesében minden lehetséges, legfőképpen a lehetetlen.»

A tanulmány utolsó fejezetében a tárgyalt időszak humoristái kerülnek szóba; az előbbi fejezetekhez hasonlóan, itt is jellemző idézetekkel tarkított előadásban s a fejlődés különböző fokozatait megvilágító hasznos utalások nagy számtól kísérve. Itt van megemlítve — többek közt — Székely József *Liliputi Tóbiása* is, melynek főjelentősége, hogy ez az első Don Quixote-utánzat irodalmunkban.

A becses anyagú s feldolgozásában is avatott kézre valló tanulmány bevezetése némi borús sejtelemmel szól a tervbe vett nagy munka folytatásának lehetőségeiről. Kár volna, ha ez a szerző képességei és kora szerint indokolatlan aggodalom hátráltatná a magyar irodalomtudományra nézve értéket jelentő, fontos mű elkészülését.

Baros Gyula.

Dr. Kristóf György: *Esztétikai becsülésünk a mai közszellem hatása alatt.* (Cluj-Kolozsvár, 1928. Minerva.) Az erdélyi irodalom fogalmát sokféleképp magyarázzák. A szerző erdélyinek tartja a könyvet, ha erdélyi az írója,

a tárgya és a megírást kiváltó lélektani motívum. E három feltétel közül bizonyára csak az utolsó fontos. (Kristóf maga is felemlíti a dunántúli Rákosi Viktor Elnömvet harangok-ját, mint «erdélyi» könyvet.) Az erdélyi jelzöt azonban esztétikai szempontból ne alkalmazzuk, ne bíráljunk erdélyi mértékkel, mert ez föltétlen névszülyedésesl jár. Az erdélyi írásművészet annyira megizmosodott, hogy elbírja az egyetemes magyar irodalommal való összemérést. Egyébként sem szabad e két magyar irodalmat egymástól elválasztani. Az erdélyi irodalom csak mint az egyetemes magyar irodalom szerves része élhet meg; tehát minden önkényeskedő irodalmi partikularizmus vétek a magyarság egysége ellen. Ezért ítéli el a szerző — igen helyesen — azokat a törekvéseket, melyek még Erdély határain belül is autonóm, külön jellegű irodalmakat (székely, «magyar», csángó) akarnak teremteni. Ez az irodalmi schisma nem is követhetnek be addig, míg az erdélyi magyarság tehernek érzi elszigeteltségét s amíg lelke az egész magyar irodalom remekműveinek szépségeivel megtelni vágyik.

Komoly, emelkedett szemszöghől vizsgálja a szerző az erdélyi és az egyetemes magyar irodalom viszonyát. Tisztán látja a nehézségeket és hibákat, de rámutat a leghatalmasabb erőforrásra is: a megbontatlan, öntudatos, nagy magyar egységre.

A kötet első fele akár el is maradhatott volna. Az itt található hosszadalmas és néha nem is egészen világos elméleti fejtegetések alig nyújtanak valami pozitívumot, még kevésbé új szempontokat az esztétikai becslésre vonatkozóan. Az újabb irodalmi törekvéseket is szigorúan ítéli meg. Idevágó nézeteit a fejlődés már sok tekintetben túlhaladta. Hálásak vagyunk azonban a szerzőnek, hogy az erdélyi irodalom mai problémáiról sok tekintetben tanulságos rajzot kaptunk. *Gál János.*

Mindszenty Gedeon.

Október 8-án volt száz éve, hogy született. Lírájának külső élete fölött nem tudott úgy eljárni az idő, hogy csak történeti értékke érlelte volna. Kor- és pályatársai, mint Sujánszky Antal, Nyulassy Antal, Lakner Sándor, Kemenes Ferenc stb. egy kissé mintha megfakultak volna az irodalom emlékezetében. Mindszenty Gedeon ki tudta állni a líra nagy rengéseit s a fejlődés nagy időtávolságain keresztül is megőrizte költészetének értékrendjét. A katolikus líra benne kapta meg a maga egyéniségét, azokat az alapformákat, melyek aztán később napjainkig tartó sokirányú elágazáshoz vezettek.

A magyar líra történetének egyik legfinomabb kérdése annak a belső folyamatnak a kijelölése, amelyen a katolikus irányú költészet a középkori irodalom egyetemes formájától eljutott az egyéni kialakulásig, Mindszentyig. Az elvi tartalom: a metafizikai világnézet mindig ugyanaz maradt benne. A katolikus líra történetének eme részére állandóan azonos, változatlan súllyal esett. Fejlődésének ténye azonban tartalmának kifelé viszonyító módjában, saját magát megnyilatkoztató modorában folyt le. Így érthető aztán, hogy a katolikus líra is belekerült az egyetemes líra alakj sodrába, osztozott annak korigényeiben, magáévá tette az egyéniség nagy problémáit.

Ez a megállapítás azonban mintha elméleti értékű lenne. A valóságban ugyanis a katolikus lírának nem volt ilyen egyenesvonalú s világnézeti elkülönült, tisztán csak magára valló

zártága s ebből eredő formai törekvése. Amikor ez a líra középkori irodalmunkban feltűnik, tulajdonképpen nem más, mint összefoglaló korérzés, mondhatnók úgy is, hogy egy vallásos eszményiséggel kialakult kor transzcendens idealizmusa s mint ilyen nemcsak a lírát, hanem általában a költészetet, az irodalmat jelenti. Ezért nemcsak anyagot sugall, hanem stílust teremt és ízlést alakít. Ez az uralkodó egység felbomlik ugyan a humanizmus, a renaissance és a reformáció következtében, de megmarad az a hatás-teremtő ereje, hogy az általános vallásos érdeklődést továbbra is fenntartja, sőt e korok irodalmi tárgylátását és alakítását is döntően befolyásolja. A katolikus irányú irodalom, mint egyetemeset képviselő egész, utóljára a barokk idején tűnik fel. Utána, az irodalom világi elemeinek uralomra jutásával, megszűnik jelentéssel csupán a líra körére különül el s mint ilyen az egyházi ének, másként népének és a vallásos élményű egyéni líra formáiban él tovább. A kettő között eleinte szinte csak liturgikus különbség van. Mindakettőben azonos az élményközösség; a katolicizmusnak hitelvi megnyilatkoztatása. A népénekben azonban lassan megáll a kollektív vonás, tisztán a vallási tudat közösségéből táplálkozik s istentiszteleti szolgálat lesz. Egyéni vonatkozásai, egyéni nyilvánossága, problémái nincsenek, a katolikus vallásos élet harmónikus erejében és biztonságában, szinte a profán időn kívül, állandóan. Az egyéni vallásos líra is igen soká magán hordja a közösség örökségét s mint ilyen, a régi lírai motívumok hagyományait a vallásos érzés finomul

tabb magasságába hangolja át. A XIX. század-eleji magyar líra nagy egyetemességében azonban eközben ő maga is motívum lesz, *melfizikai ereszlet*, mely az emberi lélek legmélyebb tájékaiból indul ki és csendül fel. Költői kifejlődésének útja az, hogy hogyan kapaszkodik bele az egyénnek és a kor-nak a közelségébe s mint *vallásos világnézet* hogyan érvényesül a hozzájuk fűződő életviszonyokban. Világosan látszik, hogy e fejlődés menete egyértelmű a katolikus líra *életszerűség*é válásának kérdésével. Ez az út azonban igen hosszú és lassú volt. A katolikus líra erre az útra nem is magától lépett rá. A világi költészet hatásából kell magyaráznunk, hogy átvette tőle és magába olvasztotta a költői nyilvánosság alaki módjait. A katolikus líra ezt annál is nyugodtabban megtehetette, mert hiszen a korabeli magyar költészetnek egyik páratlan vonását: az erkölcsi jelleget az életszerűség sehol sem homályosította el.

Mit jelentett a katolikus líra életszerűsége? Nem csupán egyéni megnyilvánulást, hanem azt, hogy a költő szolgálatán keresztül hogyan jutott érvényre a korviszonyok aktuális feltételei közt a katolikus hittartalom s e ponton lépett be és hozott újat a magyar lírába Mindszenty Gedeon költészete. Pályája jellemzését ő maga adja meg egyik levelében: «... a vallásos költészet azon faját, melyet a legújabb nemzedék művel, én honosítottam meg irodalmunkban. Addig volt egy pár himnusz vagy legenda, de még az avatottak is azt hitték, hogy a vallás érzelmei csak a templomban szólalhatnak meg; hogy az élet bármely mozzanatát vallási ihlettel lehet megdallani; hogy magába az életbe kell bevinni az onnét kiüldözött hit-érzelmeket; s így az életet mintegy összerokonítani és megszentelni a vallás által, sőt a hazafiság dicső színeit is a vallás spektrumában szemlélni; ilyen líra nem volt s én erre példány-

képet magam előtt nem találtam». ¹ Mindszenty Gedeon működésének már első éveiben készen van, a maga hangját használja. Költészete több, mint az előző vallásos líra imaszerű áhítata, eszmélkedő magyarázása. Újszerűsége abban áll, hogy kilép önmagából s «a felébredt hangok rettentő zenéjével» lesz «a szent város» énekese. A kor nagy hitellenes áramlatainak ellenhatásaként göngyölgeti ki a zászlót, hadd «dobogjon bátran, szabadon». A világnézeti küzdelmek hitvallásának új hangja ez, melynek szenvedélyesége s nyelvi tisztasága emlékeztet Petőfire, retorikus hangmodora pedig Vörösmarty hangpompáját juttatja eszünkbe. A korábbi katolikus líra önmagát élvező, kiegyenlítő, szelíd magánya eltűnik s helyét egy szózatossá, hevületes hőfokú aktív nyilvánosság váltja fel, melynek igénye a hitelvek érvényesítése nyomán vallásos világképteremtés, azaz szintézisre való eljutás. Tagadhatatlan, hogy ezzel a vallásos líra szélesebb motívumterülethez és nagyobb szabású célhoz jutott, de ugyanekkor megváltozott magának a lírának belső szerkezete is. A lírai hangfaj eddigi dalszerű, egy érzelmi-színnel áthangolt módja helyébe dialektikus felépítésű, szónokias értelemekkel átszövött jelleg és a hit értékét egyetemesebben és friss kapcsolatokra érvényesítő vallási tudat lép. Igazi értékliira. Szellemtörténeti szempontból azért fontos, mert a magyar lírának épen a XIX. század második felében változik meg a világnézeti érték hagyománya s a Vajda, Reviczky, Komjáthy költészetében feltűnő filozófiai nyugtalanság új hangot visz bele a magyar lírába, mely aztán a századvégig sem tud világszemléleti egységre eljutni. E távlatból tekintve lehet csak igazán értékelni annak a világnézeti egységnek az erejét, mely Mindszenty leghatalmasabb költemé-

¹ Mindszenty G. költeményei. Eger, 1913. I. 7–8. 1.

nyeiben — *A szentek unokáihoz, Magányomban, Igére vár a nép, Diadalének, A dómok beszélgetnek, Mózes a Nebó hegyén* — magával ragadó sugárzással ragyog.

A történeti szellem jegye uralkodó oromként emelkedik ki Mindszenty Gedeon költészetének egyetemességéből. Ha talán ez ormok költőileg mindenkor nem is jelentik ugyanezt a magasságot, mégis tagadhatatlan, hogy e ponton tették jellegzetessé Mindszenty működését. A vallásos líra vele a maga egyéniségéhez, korszerű formájához jutott el, miután már előbb Tárkányi Béla elvégezte ugyanennek a lírának a keretében a XIX. század magyar irodalmi megújódása eredményeinek honosító munkáját. Így lett Mindszenty Gedeon lírája bevezetése annak a századvégi világnézeti fordulatnak, amikor «a lélek lehelete reszketett át a tájon», megjött Prohászka Ottokár s új fejezete kezdődött a katolikus magyar lírának.

Brisits Frigyes.

Tudományos élet.

A régi Pest-Buda barátai bizonyára örömmel fogják hallani, hogy a budapesti egyetemen megjelenő Német Philologiai Dolgozatok sorozatában egy érdekes tanulmány jelent meg *Buda német utcanevéről*. Vass Klára ebben az értekezésben a német nyelv- és történet-tudomány eredményeit és módszereit igyekszik a Vár és Ujlak utcanevére alkalmazni. A tanulmány csak a török kiűzése utáni időszakot öleli fel s főforrása két ú. n. *Zaiger*, vagyis mérnöki leírás az 1696. és 1702. évekből. A mellékelt térképekből látható, hogy a Vár képe nem sokat változott azóta, de az utcaneveknek csak egy része maradt meg mára a régi német nevek fordítása-képen. Ma, amikor az utcanevék a napról-napra változó politikai korhangulat és családi ambíciók prédáivá lettek s amikor egy-egy közmunkatanácsai határozattal sokszor többszázéves multat és hagyományt semmisítenek meg, mint a Szarvas-tér esetében, igen hasznosak az efféle dolgozatok, melyek segítségével bepillanthatunk fővárosunk mai alaprétegének, a török után be-

özönló német polgárságnak művelődés-történetébe.¹ Ami ebben megkap, nem a nagyvonalúság vagy a szellemi élnétség, hanem épen az a konzervatív nyárs-polgári kicsinyesség, melynek ma már ódon hangulata van, de amely még ma is eleven közreműködő erő Budapest társadalmi életében. Buda bájos utcáinak kulcsát adja kezünkbe ez a gondos kis füzet.

*

A boroszlói egyetemi hét is véget ért s azt hisszük, hogy a fogadás, melyben a budapesti egyetem a kiváló német egyetem professzorait részesítette, méltó volt ahhoz a vendégszeretethez, mellyel annak idején bennünket Boroszlóban fogadtak.

A sok érdekes előadás közül, melyben a tudomány legkülönbözőbb ágai képviselve voltak, csak kettőt emelünk ki, mint amelyek tárgykörüknél fogva jobban érdekelhetik a *Napkelet* közönségét. Az egyik a romanista *Fritz Neubert*, ki, mielőtt a boroszlói tanszéket megkapta, sokáig a Budapesten is nagy sikerrel működött Becker Fülöp Ágost mellett mint asszisztens szolgált. Neubert tevékenysége különösen a francia felvilágosodási irodalom kritikai feldolgozására irányul és ennek a tömören egységes világnézetű, de bujkáló és hipokrita irodalmi kornak számos rejtett szálát bogozta már ki. Budapesti előadásában a francia dráma lélektanát vázolta: szerinte a francia drámának egyik legérdekesebb jellemvonása, hogy a komikumot sohasem tudta a tragikai szemlélettel bensőségesen egyesíteni (misztériumok, V. Hugo) és hogy még a tragédiában is a szociális szempontok kerekednek felül és sohasem az egyénnek a sorssal vívott harca a probléma, ami pedig a német és az angol tragédia közös vonása. Persze ilyen általánosításoknál Claudel drámája, melyben a hősök metafizikai síkban mozognak és csak az istenség viszonylatában küszködnek, mindig kérdőjel gyanánt meredez elénk és hatalmas kivétel gyanánt vesélyeztetik e megállapítás általános érvényét, de Fritz Neubert Claudel reális katolicizmusaiban is megtalálni véli a földi gyökereket.

Nagystílusú képet rajzolt a német irodalom professzora: Paul Merker is a jelenkor német drámájáról az Akadé-

¹ Utcanevet csak azért volna szabad változtatnunk, hogy a törökeltől magyarabb korszak neveire térjünk vissza.

miában tartott előadásában. A *naturalizmuson* kezdte, Gerhard Hauptmann korábbi darbjait idézve és vázolta a német naturalizmus komor, pesszimista, brutális felfogását. Szerinte 1895 táján váltja fel a naturalizmust Németországban az az irány, melyet *új-romanlikának* nevez s amely egybeesik az impresszionista, szimbolista iskolák virágzásával: Stefan George, G. Hauptmann későbbi darbjában és mások ragyogó stílussal, nagy művészettel írt darbjában leli meg azt az álmodozó, elvont világot, mely ezt a korszakot a romantikához közelíti. Körülbelül a világháborúig tart azután egy átmeneti korszak, melynek nehéz nevet adni, s melynek Wedekind a hőse, kiről megállapítja Merker, hogy hirhedt erotizmus nem az érzéki hatás hajhászásán, hanem világnézeti meggyőződésen alapul; ezzel akart a szerinte rothadó világnak új életet adó elvet mutatni. Azután következett az expresszionizmus jellemzése, melynek kezdetei Karl Sternheim darbjaira mennek vissza. A háború alatt felbomló világot az expresszionista német írók az ember belsejéből kifelé haladó elv szerint akarják újjá építeni. Ez az iskola nagy forradalmat, új technikát jelent a színjátás történetében. Többé nem racionálisan, szabályszerűen felépített darabokat, hanem képsorokat kapunk, melyek gyökerei az író lelkében vannak meg, nem az objektív érzékelhető világban. A rendező, ki a világítás és a szcénikai csoportosítás ura, inentől kezdve lesz az író versenytársává, hiszen a kifejezés művészete ekkor éri el az írói szándékkal való viszonylatában legnagyobb teljességét. Az írók többnyire a kissé felületesen, türelmetlenül megírt polgári társadalmat szatirizálják: a lázadó ifjú alakja a kor hangulatának megfelelőleg ekkor jön divatba. Nem kis meglepetéssel hallottuk az előadótól, hogy magyar informátorai a magyar expresszionizmust előtte — valószínűleg Kassákra gondolva — kommunista-pacifista irányzat gyanánt tüntették fel, holott az expresszionizmus, mely formai forradalom, nem hozható semmiféle világnézeti harccal szükségszerű összefüggésbe (gondoljunk csak ma is virágzó expresszionista festőinkre). Végül vázolta még Merker a német dráma legújabb irányát, mely Karl Sternheim egyik újabb darbjáról a *Neue Sachlichkeit* nevet nyerte s melyet más szóval *új-realizmusnak* lehetne nevezni. Nagy

emberi és társadalmi problémák nagy filozófiai tömörséggel, de minden romantikus és expresszionista sallang nélkül kerülnek színre, mint pl. Berchtold Brecht *Trommeln in der Nacht*-jában, mely a hazatérő katona szomorú gyökertelenségének drámája. A lázadó, nyugtalan ifjú helyébe a komoly, érett férfiak léptek, de az expresszionizmus vívmánya: a jelenetek képszerű, irracionális váltakozása továbbra is megmaradt.

Mindezt hallgatva, szomorúan hasonlítottunk magunkban a magyar színházi és általában a magyar irodalmi élet lapos sivárságát ahhoz a mélyről fakadó, nagy műveltségre valló szellemi élethez, mely Németország írói világában mutatkozik. Hol itt a hiba? Közéletünk szellemében, mely egyáltalán nem kedvez az egyéniség kifejlődésének és túlságosan a konvencionáliszmus rabja? Avagy íróink műveltségének fogyatékosságában, minek folytán képelenek az elmélyülésre?

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Dario Niccodemi eddig csupán a Váradi Aranka emlékezetesen szép és mély alakításával éveken át műsoron maradt *Árnyékból* ismertük. Ezt a darabját nálunk egy kicsit átalakították, de szerzőjének a pszichológiai finomabb mozzanatok iránti érzékét így is észre lehetett venni; észre technikai gyakorlottságát is. E részben szokatlan bátorsága is szembeötlött: darabjának főalakját a játéktartam kétharmadán át békésen, karosszékre kényeszerítve szerepeltette. Ezzel mintegy eleve számításba vette a főszerep vállalójának egyéni jelentékenységét és árnyaló gazdagságát, mert enélkül a szerepet s vele az egész darabot menthetlenül kiszolgáltatta volna az egyhangúság veszedelmének.

Hajnalban, délben, este című «szerelemi játék»-a e tekintetben még nagyobb technikai merészséget kockáztat meg: az egész darabot két szereplővel játsszatja végig, egyetlen nap leforgása alatt, ugyanazon a színtéren, úgyszólván egy rácsoskapu s néhány kerti szék pár lépésnyi térközére szorítkozza. Ehhez képest a Géraldy híres «meghitt» intérierjei valóságos népgyűlések. S Niccodemi derekasan megbirkózik a harmadfélórás dialógus tengeri kigyójjával, megmutatja, hogy két fiatal lélekről akad egy színházi estére

elégséges mondanivaló, s hogy az — a párbeszéd ügyes vezetése mellett — még drámai reliefet is kaphat. Természetes, hogy témáját azért jobbra csak mintegy lírai kihangsúlyzásában ragadhatja meg, él is a színpadi «belcanto» minden hatászközével, hanem a dal-szöveget azért merőben szélnek mégsem eresztí, a szavak virágjához és töviséhez hozzáéreztetni azok drámai termőtalaját is s a közönségre nézve külön delikatesz, hogy néha félszóból mintegy maga következtetheti ki a mögötte vagy alatta megzajduló egész érzést.

A két szereplő három szituációban a szerelem ébredésének, első válságának és ellenállhatatlan virágbaborulásának mintegy három strófáját zen-díti meg. Minthogy az egész dialógus a szerelem nyelvén folyik, magától érthető, hogy az alakok is végiglen egy síkban vannak tartva, jobbra-balra valódiabb reális kapcsolataik sincsenek, azt mondhatnók: jóformán csak szerelmi vonatkozásban élnek. Még a cselekménynek fordulatot adó párbaújgy is csak úgy «cum grano salis» jut tudomásunkra, rá nagyobb hangsúly épen nem esik, az egész csupán a várakozás feszültségének s a szerencsés kimenetel megkönnyebbülésének *hangulatában* reflektálódik. Hangulatok és reflexiók szövődéke az egész darab, de ízléses, finom szöttek. Raffinált bátorságához járul még az is, hogy két szerelmese még csak nem is valami nagyon egyénien színezett alak: a fiú se nem «zseni», se nem szélhámos, a leány se nem «naiva», se nem hisztérika: amaz rokonszenves, picit hiú, de őszintén melegérszű fiatalember, emez természetes vidámságú, természetes elfoglaltságú s természetes kacérságú ifjú leány; mindkettőnek helyén van a szíve is, az esze is. Niccodemi e tekintetben is szinte forradalmian egyszerű, ő valóban hasonlít ahhoz a lírikushoz, kiről egyszer Kosztolányi beszélt, s ki a holdat a líra évszázados metaforakészletéből mérszen kiszabadíttva, megint egyszerűen holdnak merte nevezni. De az is bizonyos, hogy ezúttal is — s még sokkal végletesebben, mint előbb az *Árnyékban* — művének színpadi sorsát szinte merőben kiszolgáltatta a benne feladatot vállaló két színész játéktudásának, lélekfeltáró erejének, legfőként pedig az egyéniségük-ből sugárzó érdekességnek és szuggesztív varázsnak. Ilyen tolmácsolók híján a dialógus a nagy belső drámai moz-

galmasság illuzióját meg nem kaphatja.

A Kamara Színház előadása — örömet leírni — tökéletes; az még a mai nap oly sűrűn s nem épen mindig jogosan emlegetett «világviszonylatban» is. Ha van kamaradarab: ez az; s ha van kamarastílus: az a játék, mit benne Bajor Gizi meg Uray Tivadar nyújt, valóban mintája lehet ennek a stílusnak. A «hangosfilm»-mámor napjaiban ilyen «csöndes» előadások emelik magasba a színjátszás autochton művészetének minden pillanatnyi divaton diadalmaskodó lobjogóját. Gépimádó korunknak nem árt néhanapján efféle lecke, hogy a technikai csodák káprázatát szeméből kidörzsölve, befogadni és csodálni tanulja a lélek csodáit, ez esetben a színészi alkotó lélekéit, mert az ily fokon álló színpadi teljesítmények a színészet alkotóművészet-voltának kérdését bizvásvitán felül helyezhetik.

Bajor Gizi már a legutóbbi évadban is akárhányszor megmutatta, hogy hajszálnyira hozzáért a színészi lélekteremtés legszebb és legkeményebb feladataihoz. Mostani Annájával pedig boldog és büszke tiszteletadásra kényszeríti a legtisztább kritikai tollat is, «amely hízelgést írni nem tanult». Ennek a színpadi alakjának élete elsőrangú műalkotás: a valóságos életnek nem *másolata*, hanem a színészművészet legsajátabb eszközei útján való bátor és biztos *formálása*. Munkája egybefonódik az íróéval, kitől feladatát kapta; ám az írói alkotásnak lelkesítő sugárzó eleven testbe költözése az a pont, ahol a drámaírás világa véget ér és kezdődik a színészeté. Bajor Gizi szuverénjévé lett ennek a világnak. Asszonyi és művészi lelke olyan gazdaggá érett, hogy azt is, amit kitűnőbb írótól kap, a maga alkotóihletének fejlődmi kamataival fizeti vissza. Él az eszközeivel — s mennyi eszköze van! — de nem *belőlük* épít, csak *velük*, azért is nem érezni játékában a virtuozitás kelletlen mellékízét, az erőnek erejével csillognivalóság helyett csak annál jobban ragyog előkelő szerénysége, olcsó bámultatás helyett értékes meghódolásra bír, nem «szencziókat» kavar fel: felkavarja a lelkeket. Harmadfél óráig van a színpadon, harmadfél órán át nyújtja önmagát s van miből mit adnia: szavakon és hallgatásokon, szem és ajak váltólázán, mozdulatokon s a mozdulatok finom ritardandóin át egyre meg egyre újat, meglepőt, álta-

lános érvényűt s mégis egyénileg színezett közöl velünk arról a rossz íróktól s rossz színésznőktől annyiszor kompromittált fogalomról, amit úgy hívnak, hogy : leánylélek. A Niccodemi kissé körvonalakban vázolt figurája épen arra volt jó, hogy Bajor Gizi szabadjára megtölthesse káprázatosan gazdag, szinte a lélekzetvétel árnyalásáig terjedő konkrétummal, — de azért mindig az írótól megszabott körvonalak között.

Uray Tivadar sem máról-holnapra emelkedett itt színészetünk legkiválóbbjai közé. Valahányszor az utóbbi időkben érdemesebb feladatokhoz jutott, megoldásukban komoly és nemes becsvágynak, friss képzelemmel teli tehetségnek nyilvánvaló jegyeit mutatta. Nem egyszer már egészet és hibátlant is alkotott. Birtokában van a férfias grácia s a nem szabóműhelyből szállított, hanem az egyéniségből kisugárzó elegancia nem mindennapi adományának. Most azután lényének egész szeretetreméltóságát győzelemre vihette Mario alakjában. Nem könnyű és olcsó győzelemre: magát a közönség szívébe nemcsak úgy röptiben behízelegte, hanem kitűnő ösztönt követő, kemény vonásokkal be is véste. Megkockáztatta a «dángoló» szerelemmel testvériesen együttjáró apró együgyűségeknek s az épkézláb fiatal férfi örök kakas-büszkeségének néhány komikaibb színet is s rajzában a férfiúi kedvesség ezzel cseppet sem csökkent, a művészi igazság meg épen meggyarapodott. Ezáltal még a két alak közt fennálló hajszálnyi kis distanciát is finoman és biztosan kihangsúlyozta — az eszes és asszonyian fölényes Anna javára...

Általán : ez a színházi este azzal a ritka gyönyörűséggel is szolgált, hogy két pompás színjátészó miként sarkalja és szárnyaltatja a magasba — egymást ; nem csekélyebb mértékben, mint akár magamagát. A kiket még most is igézetében tart a sztárrendszer babonája : az ilyesmiken talán végül is gondolkodóba eshetnének.

*

Régi sikerei színhelyén, a Magyar Színházban, hosszabb távollét után újra megjelent Drégely Gábor. Hű maradt műfajához : súlytalan s váltig a színpadi helyzetekhez igazodó játék új műve is, a *Valaminek történni kell*. Most egy regénytemájában elakadt író köré szó tarka és minden kényes for-

dulón át is alapjában ártatlan bonyodalmakat. Az író, regénye érdekében, valami «élmény»-re szomjazik. (A regényből hallunk is néhány részletet, de ezek — igazán szólva — inkább azt a reménykedést keltik bennünk, hogy az eljövendő «történet» talán majd jótékonyan megakadályozza a szerzőt a munka folytatásában.) Felesége végszóra egyedül is hagyja készülő művével a tátrai tuszkulánumban, de egyedüllétébe a hővihartól be-fuvatik s — hogy készülő regénye stflusában szóljak — «életébe belép» a várva-várt «téma». Nem Wangel Hildának, csak Rác Irmának hívják, mivelhogy a Lipótvárosból sodortott ide, elszakadva társaságától, melyben egy vőlegénnyel is fel volt szerelve. Az író — a regényfolytatás kedvéért — elhallgatja férjvoltát, de mindamellett, bármennyire is «történni kell valaminek», a kis tátrai fedél alatt nem történik semmi : Lóránt mester csak regényét olvassa fel a «nagy író»-ért rajongó turistakisasszonyoknak a hővihar után kiragyogó holdfény mellett. Ami történik : a második felvonásban történik, mégpedig «csóstul». A feleség nyomra jó s enyhe ellenflörtöt kezd ügyvédimádójával ; betoppan a hegy-mászó múzsa is s a feleséget barátnőnek nézi ; egy kis «bankbogar» személyében megkerül Rác kisasszony «elsodort vőlegény»-e ; az író optikai csalódásból felszarvazottnak véli magát s válni akar a hegyi múzsa javára, a feleség is válni akar, mert neki meg ez a múzsalátogatás gyanús, — szóval általános válnikészülődesre hull le a függöny. Csak a kétes : kinek a hibájából essék meg a válás. A harmadik felvonásban azután kiderül, hogy : hibája senkinek sincs, hű maradt a férj, hű a feleség s hű a fergeteges múzsa is, ki a híres írótól visszapártol a híres tangótáncos bankesemetéhez. A regény pedig — hiába reménykedtünk — most már el fog készülni, mert a kitűnő remekíróval mégis csak — történt valami...

Vígjátékot ígér a színlap, de jóformán mindent kapunk, csak vígjátékot nem. Az expozíció vígság nélkül való neki-gyűrközés az ominózus regény sorsa körül, a második felvonásban van ugyan vidámság, de merőben bohózati, szinte jóleső nyíltsággal az ; a harmadikban pedig egy operettfináléknak minden meggyőződés híján lévő szentimentális mozzanatait éldeljük.

Ilyen ide-oda bizonytalankodók az

alakok is, belőlük élő embert faragni alig lehet: egységesen nemcsak megírva, hanem még elgondolva sincsenek. Életük többé-kevésbé (inkább kevésbé) elfogadható fordulatokból, jobb-rosszabb élekből áll s a színész, ha hatni akar, legjobban, ha a fordulatokhoz és viccekhez illegeti magát.

Ezt a megoldást választották a Magyar Színház közreműködői. Kiss Ferenc óvakodott az író túlságosan komolyan vétetni, az egész figurát átírta abba a «kedves és könnyed» hangnembe, amelyet az utóbbi években a kívánalmakhoz képest lassacskán kialakított. Most már «tudja» ezt is, hanem efféle feladatain egyre érzüzik, hogy bennük különbözőek hivatott tehetség öröklődik és kallódik. Lázár Mária — kit évekig féleredményekkel erőltettek «flott» és «démoni» szerepekre — ezúttal meglepett bensőségével, finom mérsékletével s az árnyalás ösztönös biztosságával; érdemesebb szerepekben figyelemreméltó szalonzínésznővé fejlődhetik. Biller Irén szerepe épen nem oly mértékben operettmentes, hogy a vígjáték területére «átrándulásának» ezúttal valami nagy megrázkódtatással kellett volna járnia. Legfeljebb a «komolyabb»-ra való törekvésében kissé még túlságosan is lassította a tempót, egyébként gamin-kedvessége itt sem hagyta cserben. Turay Ida és Dénes György új vignette alatt a régi frissítőt mérték. Lázár Tihamérről képtelen szerepe alapján bajos véleményt kockáztatni. Egyelőre csak az látszik kétségtelenségnek, hogy testtartásban és taglejtésben még gyakorlatra szorul.

*

Molnár Ferenc a multkoriban egy újságcikkben azt ajánlotta, hogy a «világ folyása» kifejezést módosítsuk immár «világ száguldása»-ra; életünk tempójának megjelölésére, úgy mond, ma már szinte ez is kevés. Most az *Egy, kettő, három*ban színpadi tárgyul magát ezt a tempót választotta. Percnyire pontos időtartam-naturalizmussal pergeti le a játékot, húsz-huszonöt percre van szüksége az előkészítéshez s néhány záróakkordhoz, kerek hatvan perc alatt pedig erős szatírai lélekzetvételrel mintegy a szemünk láttára fúj fel egy vadonatúj támadású közéleti és közgazdasági nagyságot; ahhoz, hogy az ember taxisófforból pénzintézeti vezérigazgatóvá, francianevű gróffá, golfklubtaggá, főkonzullá s

amerikai milliárdos vejevé lehessen, elég egy óra leforgása is, az egyetlen feltétel az, hogy a soffőr-elvtárs valamely bankfejedelemre nézve kellemetlenné és kínossá bírjon válni oly mértékben, hogy a helyzet tisztázására érdemes legyen Pénz öfelségének egész apparátusát mozgásba helyezni. Mozitéma mozitempóban, de a téma — ez már a mozistílus végzete — itt is kárát vallja a tempónak. A száguldó iramnak megvan a különleges színpadi hatóereje, de mellette valódi léleklátásról, az alakok egyénítéséről szó sem lehet, a technika könyörtelenül átgázol minden pszichológián. Molnár ezúttal elég nyíltan a játékos végéről fogja a dolgot, szimbólikus nagyképűségekkel most nem is kacérokodik, mindjárt az expozícióval eléggé valószínűtlen alapot vet ahhoz, hogy valószínűségi aggályoskodással a ráépített folytatáshoz se közeledjünk. Meggyőzni nem akar, érdemes sem igen volna meggyőznie afelől, hogy a darabjából kihámozható «pénz a világ kerekemeg ruha teszi az embert»-féle ásatag igazságok dicső napjainkban még mindig érvényben vannak. Meggyőzés helyett kábítgatni akar s evégből jó neki a pillanatnyi hatás minden eszébe, fő az, hogy a közönség lélekzetéhez ne igen juthasson. Batteriájába egyre új meg új derűltégi elemet kapcsol be, viccei egymás hegyén-hátán tolonganak, az egész színpadi machinációból épen nem az eredmény érdek, mely — akárcsak valami sakkfeladványban — már eleve ismeretes, érdekes csak a megoldás módja és üteme lehet. Unatkozni — míg a színpadon Molnár keveri a kártyát — bajos; igaz, hogy tartalmasabban gondolkodóba esni még bajosabb. Emberi sorsok felé kitaruló örök kíváncsiságunk itt rövidre jut s még rövidebbre etikai állásfoglaló ösztönünk. Mind egy: annyi tagadhatatlan, hogy a bankvilág jól olajozott gépezetét Molnár itt kellemesebben, frissebb kedvvel és játékszenvedéllyel forgatja, mint annakidején a *Vörös malom* infernális és pokolian unalmas masináját. A fölényes szórakoztatás előtt a kapuk örömet kitarulnak s bizonyos is, hogy az *Egy, kettő, három* egy-kettő-háromra nyílt kapukat lel világszerte. A színészi bravúr is nyilván ráveti magát: ahol Norrison bankár szerepére alkalmas vállalkozó akad, bizonyára siet erejét és színeit e nem mindennapi méretű feladatban kipróbálni.

A mi Góth Sándorunknál külön-
alig hiszem, hogy bárhol is akadhatna.
Mozgékonyaság s főleg ördögös beszéd-
technika dolgában ő jelenleg csak-
ugyan «hors concours» áll; s amellett
mozgékonyaságában nincs egy szem-
ernyi túlbuzgás sem, beszéde pedig
a már fokozhatatlan prestissimókban
is még hibátlan árnyalásokra képes.
A darab merőben ennek az egy alaknak
vállára nehezedik s Góth most impo-
náló próbáját adja teherbírásának;
pályájának ez kétségtelenül egyik leg-
jelentősebb állomása marad. De mi
valahogy mégis azt érezzük, hogy a
tapsfergeteg itt művészetiségének
nem legkülönb s legsajátabb értékei
felé zúdul: lélekidező és lélekholdító
erejét akárhányszor apró epizódalakí-
tásaiban jobban éreztük és élveztük,
mint most e mérföldes szepében. Ez
is a Molnár-darabok felszínén csillogó,
alapjában elég olcsó káprázatát mu-
tatja: bennök a legjobb színész is
tehetségének csak tudásbeli, technikai
részével hódíthat, az igazi alkotóerő, a
sajátképi műzsai rész — magának
való matériához nem jutván — jófor-
mán paragon hever.

A bankár körül hemzsegő alakok
egy-től-egyig sakkfigurák, pillanatnyi
hatásokért vannak, ezeket a pillana-
tokat kell minél színesebben és mulat-
ságosabban szolgáltniok. A Vígszínház
művészei ezt derekasan meg is teszik.
Makay Margit a demokratikus szen-
vedélyű flapper-kisasszony alakjához
igyekezett némi kis egyéni hitelt is
szerezni, néhány finom mozdulatával,
stilizált beszédével el is jutott legalább
a körvonalakig. Rajnay pénzcsinálta
soffőrvilágfija különösen mozgásban
volt igen jellegzetes. Az epizódból leg-
inkább Bárdi, Makláry, Hajmász és
Gárdonyi vált ki egyénibb relieffel.

A rendezés ezúttal — nagyon üdvös
belátás alapján — szakított a vígszín-
házi kézzelfogható naturalizmussal.
Helyén volt a színpadnak némi báb-
színházszerű merev konstrukciója s
helyén volt a játékban is diszkrétan
ki-kiütözhető marionettárnyalató moz-
gató. Realisztikus játék mellett rom-
badólt volna minden megkívánt fikció,
tisztá stilizáltság viszont Molnár min-
den fantasztikus méretezés ellenére is
nagyon polgári «Gemütlichkeit»-jének
vette volna savát-borsát. Itt a stílus-
keverés helyes arányán fordul meg
minden s a Vígszínház előadásában ez
az arány jól el volt találva.

Az újdonság előtt levée de rideau-

ként Molnár egy régibb színpadi trip-
tychonjának egyik darabját, a *Mar-
sallt* tüzték másorra. Ez annak idején
a Magyar Színházban száznál több elő-
adást megért s — mint most a felújít-
ásból kiderült — bizony már akkor
«kifutotta a formáját». Nyolc esztendő
alatt siralmasan megfonnyadt. Hideg
ügyeskedés munkája, szédítő hidak
építgetése tátongó ürességek fölé.
A renaissance-paródia San Friano báró
ma már erősen a színházi prehisztori-
kumok múzeumába kívánkozik híres
puskájával együtt. Felesége is csak
zörgővé karcolt lemezvariáció «az asz-
szony ingatag» témája körül. A szívé-
ből csak a színésznek juttatott Molnár
valamicskét: egy-egy igazibb hangját
a komédiás-önérzetnek és komédiás-
tisztaságnak. Ez a pár hang maradt
meg az egész mondvacsinált darabból,
ennek Törzs Jenő jó hangszere volt
már korábban a Magyar Színházban
s az volt a mostani együttesben is, hol
ő képviselte a kapcsolatot a darab
színpadi multjával. Új és jó volt a
báróné nagyjából odavetett s jófor-
mán mindent a színészre ihletére bízó
szerepében Gombaszögi Frida, zök-
kenő nélkül szelte a merész fordulókat
mámor és józanság között. A vérvívó
báró figurája Vértesnél nem egészen
jó kézbe került. A fiatal művész esz-
tendeje O'Neill különös darabjában
nagy figyelmet és rokonszenvet keltett.
Hisszük is, hogy még bőven megszol-
gálja az előlegezett bizalmat. Ehhez a
szerephez azonban legfeljebb a meg-
jelenése talál, az orgánuma alig, a lelke
pedig végték nem. *Játssza* a kegyetlen
hidegséget, mikor annak ez alak lényé-
ből kellene áradnia, keménnyé erőlteti
a beszédét s csak kommandók egy-
hangú pattogása lesz belőle. Egészben
afféle «malgré lui» zsarnoknak látszik
s ezen a benyomáson még a ragasztott,
hatalmas Montefeltre-orr sem bír segí-
teni.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

A Képzőművészeti Társulat őszi kiállítása.

Mióta a Képzőművészeti Társulat
kiállításai a Múcsarnokban többé, saj-
nos, nem az egész magyar festészet és
szobrászat mindenkor legfrissebb ter-
mésének bemutatói, e nagymúltú intéz-
ményünk többnyire gyűjteményes és
emlékkiállításokkal igyekszik termei
felé fordítani a közönség érdeklődését.
E kollekciók mellett egyéb művészek

beküldött munkáinak tárlatszerű kiállítása rendszeresen nagyon is kétesértékű gyarapodást jelent művészeti kultúránkra nézve, minthogy igazi értékeink, vezető mestereink már régóta távolmaradásukkal tüntetnek. Bármennyire is egészségtelen állapot az, hogy a legnagyobb kiállítási helyiség tárlatainak alapjellege állandóan retrospektív, örömmel kell üdvözlőnk azokat az alkalmakat, midőn legalább a multakból kiemelt és élénk állított művészeti anyag szerencsésen és tanulságos módon képviseli festészetünk vagy szobrászatunk egy-egy lezárt fejezetét. Ez a helyzet a Képzőművészeti Társulatnak október 5-én megnyílt őszi kiállítása esetében.

A mult évben elhalt, minden ízében magyar festőnk, Vágó Pál, épen festészetének e sajátosan magyar érzésvilága miatt méltán kapta emlékkiállítás helyül mindjárt az első termét. A nyolcvanas és kilencvenes évek szellemének ritka hű kifejezője, akár kedélyes rítkától áthatott életképeit, akár tulajdonképeni területét, a történeti és csataképeket tekintjük. Utóbbi munkáin a magyar mult dicsőségének, a magyar katona vitészségének ő a legelkessebb hirdetője. A nagyméretű, végtelenen mozgalmas, sokalakos vásznak festője intímebb témákkal szemben persze nem tudott a kellő elmélyedésig eljutni s kevészámú arcképén, például a jellemábrázolás problémájával nem foglalkozik. Egyik legjobb művén, a «Menekülő»-ön, kitűnően megfigyeli az egyes alakokat, de a jelenet tragikumának éreztetését mellőzi. Az igazi átérés eme hiányával párhuzamosan jelentkezik az a formai sajáttság, mely a keményen megrajzolt részleteknek additív úton, a nagy egységbefoglalás nélkül való egymásmellé sorolásával dolgozik. Különösen áll ez a «Husvéti öntözés» c. képre, de épúgy a történeti tárgyú festményekre is, melyek Benczur kevesebb hatása alatt, de mindenesetre kevésbé mesterségbeli virtuóztatással készültek. Vágó tulajdonképen minden művében illusztrátor s ezért elengedhetetlenül szükséges volt rajzainak azt a válogatott sorozatát is kiállítani, mely a VII. teremben látható. Az egész emlékkiállítás jelentősége az, hogy egyik legmagyarabb képviselőjében feleleveníti ízléstörténetünknek a mult század végre eső szakaszát. Olyan mult ez, melyet még nem kell varázsiggéssel idézni, mert átnyúlik a jelenbe is. Kon-

zervatívizmusunk legbeszédesebb tanúsága, hogy ma is még sokan vannak, akik ezt az ízlést vallják magukénak.

Az őszi tárlat másik érdekessége a Magyar Vízfestők és Pasztellfestők Egyesületének gyűjteményes kiállítása abból az alkalomból, hogy az egyesület húsz éve fennáll. A XVIII. század végétől egészen a jövőbe tekintő jelenig nagy történeti áttekintés nyílik itt aquarellfestészetünk rendkívül gazdag fejlődéséről. A mult századi anyag nagy része a Szépművészeti Múzeumból került ki. Simó F. markáns nagyvonalúsággal felfogott női arcképe 1837-ből, Brocky Károly közvetlen hatású, bájos gyermekarcképe, Barabás Miklósnak meglepően széles előadásmóddal megfestett «Rajzoló nő»-je és Bártfai erdőrészlete, Munkácsy grandiózus «Parkrésztlet»-e, Mednyánszky monumentális egyszerűségű «Tájkép»-e, Rauscher Lajos hangulatos, lehelletfinomságú vedutái csak legkiemelkedőbb pontjai a mindvégig magas színvonalnak. Kár, hogy Székely Bertalan nem a legszerencsésebben van képviselve; több középszerű munka kihagyása csak emelte volna a hatást. A nemrégien elhalt vagy ma is élő aquarellisták mindegyike tekintélyes számú művel szerepel s ezúttal Szlányi Lajos, Edvi Illés Aladár, Nádler Róbert, Körösfői Kriesch Aladár és Nagy Sándor nemes tradíciókon felépülő művészete békésen megfér — hogy megint csak a legkiemelkedőbb egyéniségeket említsük — Vaszary János és Szőnyi István merészen újító, nagy összefoglalásra törekvő formavilágával, keleties színpompájával.

A szobortermet a Prohászka Ottokár-émlék pályaművei foglalják el. A hűvös és bágyadt klasszicizmustól egészen a barokk szertelenségig minden regiszter képviselve van. Amint a nagy férfiút, ezt a gigantikus méretű lelkeséget itt számos különböző felfogás ugyanannyi alakban élénk állítja, egyformán szóhoz jut lényéből a hitvalló, a tanító, a bölcselő, a szónok és a szeretet embere. De mind e lényeges vonások csak külön-külön, elosztva az egyes művekben. Valamennyi vonás összefoglalásához, a sokszerűségében is feltétlen egységnek, az egész embernek megjelenítéséhez egyik művész sem tudott felemelkedni. Pásztor János göthei harmónikus szellemet éreztet, de a rajongó hitet, a temperamentum tüztét, a fantázia színes gazdagságát egészen mellőzi. Damkó József és Mül-

ler Tibor pályaművén a nagy architektúra közepére helyezett szobor szétágazó gesztusa jelentésében bizonytalan. Jobb az a megoldás, melyen az alak baljában könyvet tart s jobbját mellére téve, az elmélyülést, az értelem munkáját juttatja kifejezésre. Sidló Ferenc és Pogány Móric munkája, valamint Orbán Antal bizarr elgondolása az újabban monomániává fejlődő neobarokk kísérleteknek sajnálatos eltévelyedései: minden merő pose és színpadiasság. Ezekkel szemben Szentgyörgyi István műve túlságosan józan s a mereven álló alak egyszerű mutató gesztusa nagyon is erőtlen; a Lechner Jenő által tervezett, önmagában kitűnő arányú talapzat súlyosabb lelki tartalom, nagyobb plasztikai gazdagság hordozására lenne hivatott. A nagy püspök varázslatos lényéből, apostoli tevékenységéből legtöbbet talán Kisfaludi Strobl Zsigmond érezte. A lángleket, a lenyűgöző erőt a lépcsőről lelépő, kitárt karokkal a szemlélőhöz leereszkedő alak szugsztíven sugározza. A nagy mozgalmasság világos képhatásra fejlík ki s a szerteágazó tagelrendezést a monumentális talapzat harmónikus egységbe foglalja. Mindent összevéve, meg kell állapítanunk a pályázatról, hogy az a kivételesen súlyos feladat, midőn a nép legszélesebb rétegeinek tudatában élő ekkora egyéniséget, ekkora szellemi mélységet és dinamikát kellett szoborban megjeleníteni, úgy látszik, meghaladta művészeink erejét. Csak helyeselhető a bírálóbizottság határozata, mely mai alakjukban egyik pályamű mellett sem döntött.

A többi gyűjteményes kiállításról csak röviden kívánunk megemlékezni. Spányik Kornél festészete sokoldalúságra törekszik, oeuvreje azonban inkább szélességi, mint mélységi kiterjedésű. Fejlődése nem egyúttal haladás. Mult századbeli és a századforduló táján festett, barnás színhatású képmásai komoly felfogással készült munkák, melyeken az egyéniség jól van megragadva. Újabb arcképei megdöbbentően üres formákat mutatnak; nyoma sincs a művész ama törekvésének, hogy az ábrázoltnak lelkivilágába beleélje magát. Ugyanilyen irányú a fejlődés interieurképein. A Szépművészeti Múzeumból kiállított «Mézes-hetek» c. kép (1898) legfőképpen a tozódó melegségével egyik legfinomabb műve a festőnek. Később egyre bántóbbá lesz a hideg műteremvilágítás irrealitása.

Pády Aladár a legutóbbi háromesztendei munkásságának eredményeit állította ki. Általában tompán hangolt, mérsékelt megvilágított tájain bizonyos egyhangú melankólia ömlik el.

Gy. Sándor József fáradszematlan szorgalommal, becsületes mesterségbeli tudással festi olasz vedutáit s most is valóságos festett Baedekert állított ki.

Ugyancsak a konzervatív eszközök alkalmazása jellemzi Mihalovits Miklós műveit, bár tárgyválasztásában, túlnyomórészt aktfestményein, a modern szenualizmus festőjeként jelentkeznek. Egyik nagyobbmértű, vallási tárgyú képén, Krisztus összerokad a kereszt súlya alatt s talán még inkább Farizeus fején, Tiepolo hatásáról tesz tanúságot, akihez minden bizonnal mestere, Beniczur Gyula révén jutott el.

Istokovits Kálmán műveinek bemutatásával a legfiatalabb művésznemzedék tehetséges tagja jut szóhoz. Figurális kompozícióiban, melyeket nem egyszer hatalmas méretekre fejleszt, a rézkarcairól ismert problémákkal foglalkozik. A fantasztikumot, a vizionárius erőt nagyban fokozzák mélytűzi színei és különleges világítási hatásai. A Rudnaytól nyert erős ösztönadások helyenként még bizonyos mororossággal jelentkeznek; ezektől eltekintve azonban, főleg tájképei és egyes fejtanulmányai önálló fejlődés ígérétét nyújtják. P.

Zenei szemle.

Liszt Ferencről nemrég egy kis francia könyv jelent meg, amelynek mára a címe is a legnagyobb érdeklődésünket hívta fel: *Liszt le pédagogue, leçons de piano données par Liszt à Mlle Valérie Boissier à Paris en 1832.* (Notes de Mme Auguste Boissier. Paris, Honoré Champion.)

Köztudomású, hogy Liszt, akárcsak Chopin, nem hagyott hátra írott művet, amelyben zongorapedagógiai elveit, a hangszer technikájának elsajátítására vonatkozó tanácsait megörökítette volna. Tanítási eljárásáról egyedül pesti és weimári tanítványai tehetnek tanúbizonyságot, akik az ő csodálatos, diadalokkal teljes virtuoz pályafutásának befejezése után már abban az időben seregletek köréje, amidőn a nagy aggastyán nem annyira mint tanár, hanem mint a művészet apostola, főpapja emberi és művészi nagyságának mérhetetlen magasságából juttatott nekik ebből az utólérhetetlen, azóta

is egyedülálló művészetből egy-egy ragyogó sugarat. Ezzel szemben Mme Auguste Boissier feljegyzéseiből a 21 éves Lisztet, a fiatal virtuozt, mint igazi szakembert, home de métier-t ismerjük meg. Ezek a feljegyzések a Boissier-család birtokából most kerültek először nyilvánosság elé.

Mlle Valérie Boissier előkelő polgári család leánya, akit később Agenor de Gasparin gróf vett nőül. A feljegyzések édesanyjától, az akkor alig 30 éves Mme Auguste Boissiertől származnak, aki mindenkor jelen volt leánya zongoraleckéin. Hát bizony valószínű, hogy némi igazuk lehet a csipősnyelvű franciáknak, midőn rámutatnak arra, hogy a Balzactól lefestett «femme de trente ans» épen kortársa volt Mme Boissiernek. Itt-ott szívesen elhanyagolhatja a skálák, gyakorlatok regisztrálását azért, hogy az akkori romantikus Páris hamisítatlan stílusában rajongó jelzőkkel illethesse — a fiatal, szenális mestert. Tény, hogy a gyakran felhánytorgatott «női» szubjektivitás itt ugyancsak diadalát üli. Kérdjük azonban — mint ahogy ebben az esetben is — nem épen ez a női szubjektivitás az, amely biztos, csalhatatlan intuícióval ismeri fel a valódi értékeket, amely mint a napsugarat a tükör, úgy veszi föl és adja vissza, teszi tudatossá egy férfi nagyszerű életét? Hogy azután ez a felismerés nem abszolút zene-értésből fakad, igen keveset nyom a latban. Mme Boissier minden analízist és kommentárt nélkülöző feljegyzései, épen a tényekhez való közvetlen kapcsolódásuk által a legösszintébb tanubizonyítékai annak, hogy a fiatal Liszt — akinek alkotó művészetét csak jóval később kapta szárnyra a hír — milyen tekintélynek örvendett már akkor Párisban.

Lamennais, Chateaubriand, V. Hugo korának szelleme, amely a francia polgárság körében a «regényes» iránti előszeretettel találja meg formáját, valami sajátos színezetet kölcsönöz Mme Boissier stílusának. «Imádatraméltó, csodálatos, gyönyörű leckeóra» s hasonló jelzők bőségben áradnak tolláról. «Tegnap oly sápadt volt, arcvonásai szenvedők, egy mártír arca!» (43—44. l.) «Midőn játszik, hátrahajtja selymes fűrtjeit, szemei villámokat szórnak, csakúgy sugárzik belőle a szellem és a kétségbeesés, hogy nem érheti el az ideális tökéletességet.» (55. l.) A romantikus szellem egyensúlyozatlansága kikitör: «Igen közepes leckeóra. Liszt

indiszpozícióval küzd, fanyar, útott». Szeszélyes művészoldalát is megmutatja: «Il y avait de la sécheresse dans son âme». (62. l.) Ez a felhő azonban hamar tovaszáll. A fiatal mester a következő órán ragyogóbb és elragadóbb, mint valaha.

Bármilyen exaltáltaknak tűnnek fel előttünk az írónő sorai, mégis sok értékes megismerést nyújtanak Liszt életének ezen korszakára vonatkozóan. Technikai utasításait Mme Boissier lelkiismeretes pontossággal jegyezte fel. Ime a fontosabbak:

«Az ujjakat egyenként mindennap egy negyedóránig kell gyakorolni. Magasra felemelni, azután nem a hegyére, hanem laposan, az ujj tenyerére kell leütni. Ezt a gyakorlatot olvasva is lehet végezni, hogy unalmassá ne váljon. A trillagyakorlatnál a nem trillázó ujjak a billentyűre támaszkodjanak. Az akkordok és oktávák leütésénél laza csuklót kíván.

A munka lassú legyen. Mindent elront az, aki gyorsan akar haladni. A természet is lassan dolgozik. Ezt kell követni.» (57—58. l.)

Egy új darab begyakorlását következőképp ajánlja: 1. Első lejátszásnál a hangokkal kell megismerkedni. 2. A pontos beosztást elválasztó jeleket, hangsúlyokat, értékeket kell megfigyelni. 3. Az előadási jeleket és amit még ezekhez hozzá lehet tenni, kell tanulmányozni. 4. A rejtett melódiákat, az egyes szólamok fontosságát kell megismerni. 5. Végül a tempo gyorsaságát megállapítani.

Ha így ötszöri eljátszás után egy darabot minden fontosabb részleteiben megismertünk, akkor kell elkezdeni a tulajdonképeni gyakorlását. A fiatal mester szerint ez a methodus föltétlen eredményhez vezet.

A tanítás esztétikai részére vonatkozó megjegyzései:

Izlés, érzelem, lélek uralma a legfontosabb. A zongorázás nem gép, hanem közvetítő. Játéka olyan legyen, mint ha deklamálna. A zene fölénye a többi művészetekkel szemben abban áll, hogy a lélek legrejtettebb titkait is közölni tudja. Párhuzamosan halad a költészettel és az irodalommal. Egyik ihleti a másikat. (Liszt ezt az elvet gyakorlatilag is felhasználja a tanításban, mert tanítványának egy Chateaubriandtól írt portrét Pascalról vagy V. Hugo egy ódáját olvassa fel azért, hogy jobban megértessen vele — egy Moscheles etüdot.)

Boldog tanítvány, aki Liszt játékán keresztül érthette meg ezeket az elveket! «Eltelt egy leckeóra anélkül, hogy Valérie játszott volna» — írja Mme Boissier — «de annál jobb volt: Liszt játszott nekünk 2 ½ órán keresztül.» (31. l.)

Ez az a játék, ami már Valérie édesanyját is teljesen meghódította. «Liszt a zongorából olyan csodálatos tiszta lágy, édes, majd hatalmas hangokat csal ki, oly kimondhatatlan varázs van a játékában, mint amilyent még soha nem hallottam. Ilyen erő, lendület, csillogás, eredetiség, bensőség csak benne van. A zene az ő ujjai alatt egy ékesszóló nyelv, szenvedélyes, fenséges, megindító. Kifejezése egy nemes, gyöngéd, tiszta, szenvedélyes lélek reflexe. Nem hiszem, hogy csak mint virtuoz futja be élete pályáját. A társadalmi előítéletek, amelyek az előadózenészekre nehezdednek, marják a lelkét. Bizonyos, hogy óriási léptekkel fog felfelé haladni. Feje egy igazi gondolkodó feje és ha nem volna zseniális muzsikus, úgy nagy filozófus vagy író lett volna belőle.»

Míndezen sorokhoz valóban nem kell kommentár. Mme Boissier elvitázhatatlan érdeme marad, hogy ilyen éles szemmel ismerte fel a fiatal mester zsenialitását s hogy eszébe jutott tanítási módszerét írásba foglalni. Sokszor gondolkoztunk azon, hogy mi volt az oka annak, hogy Liszt számos kiváló tanítványa közül egy sem foglalta rendszerbe részletesen és kimerítően — nemcsak emlékezés formájában —

mestere tanítási methodusát. Mindegyik tanítvány átvett valamit tőle, mint szellemben, mint a játék mechanikájában, de ezt az egyedülálló interpretáló zongorastílust, amelyenhez hasonlózt azóta sem teremtett más, tökéletesebbre fejleszteni már nem lehetett, csak — elaprózni. A romantikus zongorainterpretálás, ez az ezerszínű, zenekarral versenyre kelő, telített pompájú stílus az ő játékában éri el tetőfokát. Benne egyforma mértékben egyesültek a tanítványaiban megnyilvánuló egyes értékek. A játék mechanikai részével Liszt későbbi tanításában már nem igen foglalkozott, főképp előjátszással tanított és erről az előjátszásról az írott feljegyzések csak halvány képet nyújthatnak. Ezek lehetnek az okai annak, hogy Liszt igazi pedagógiája, a zseni meg nem örökíthető, csodálatos muzsikálása, a nem tanítható és meg nem tanulható, visszahozhatatlanul elveszett az utókor számára.

Prahács Margit.

Hibaigazítás.

A *Napkelet* okt. 1-i számában (422. o.) Gulyás Pál: «Őszi fény» c. versének e két sora:

«s széles ajtaját kitarva
rámereng a fák sorsára.»

helyesen így olvasandó:

«s széles ajtaját kitarva
rámereng a fák sorára.»

A NAPKELET szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos **PFEIFER FERDINÁND** (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. • Telefon: Aut. 857—30.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: **TORMAY CECILE**; s. szerkesztője: **HARTMANN JÁNOS**. A kiadásért felelős: **HEGEDŰS ISTVÁN**.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: **KOHL FERENC**.